

УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ

МОНІТОРИНГ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ:

стан реалізації
національного
превентивного
механізму

звіт за

2012 рік

Київ – 2013

УДК 342.7 (477) (042.3)

ББК 67.9 (4УКР) 400.7

М 76

М 76 Моніторинг місць несвободи в Україні: стан реалізації національного превентивного механізму: звіт за 2012 рік / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – К., 2013. – с.

ISBN 966-7855-00-7

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

ISBN 966-7855-00-7

© Секретаріат Уповноваженого
Верховної Ради України
з прав людини, 2013

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Валерії Лутковської	5
РОЗДІЛ 1 Особливості запровадження національного превентивного механізму в Україні.. . . .	7
1.1. Зобов'язання України щодо виконання Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.	7
1.2. Історія становлення національного превентивного механізму в Україні.	9
1.3. Особливості моделі національного превентивного механізму "Омбудсмен +".	21
1.3.1. Департамент з питань реалізації НПМ.	21
1.3.2. Роль недержавних організацій у реалізації НПМ....	27
1.3.3. Організація та проведення моніторингових візитів до місць несвободи	32
РОЗДІЛ 2. Результати діяльності національного превентивного механізму в Україні.	33
2.1. Загальна інформація про діяльність національного превентивного механізму в Україні у 2012 р.	33
2.2. Результати моніторингу установ Міністерства внутрішніх справ України.	36
2.3. Результати моніторингу установ Державної пенітенціарної служби України.. . . .	78
2.4. Результати моніторингу установ Державної прикордонної служби України.	96
2.5. Результати моніторингу установ Міністерства оборони України.	99
2.6. Результати моніторингу установ Служби безпеки України.	105
2.7. Результати моніторингу установ Міністерства освіти, науки, молоді і спорту України.	107
2.8. Результати моніторингу установ Міністерства охорони здоров'я України	119
2.9. Результати моніторингу установ Міністерства соціальної політики України.. . . .	127
2.10. Співпраця з органами державної влади під час виконання функцій національного превентивного механізму: реагування на рекомендації Уповноваженого з прав людини	137

2.11. Інформаційно-просвітницька діяльність Департаменту НПМ у сфері недопущення катувань та жорстокого поводження.	144
2.11.1. Участь у круглих столах, семінарах та конференціях	144
2.11.2. Проведення тренінгів і навчальних занять.	145
2.12. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері запобігання неналежному поводженню, розроблені за результатами моніторингу.	148
ВИСНОВКИ	154
РЕКОМЕНДАЦІЇ	156
ДОДАТКИ	157
Закон України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”	157
Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.	172
Проект Закону України “Про Національний комітет України з запобігання катуванням”	186
Положення про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	191

ВСТУПНЕ СЛОВО

Катування і жорстоке поводження є ганебним явищем сучасного світу. Упродовж багатьох десятиліть міжнародна спільнота намагається розв'язати цю проблему, приймаючи різні правові акти з питань протидії катуванням та створюючи відповідні інституціональні механізми, які мають забезпечити виконання цих функцій.

*Порівняно новим підходом, який, проте, вже довів свою ефективність у напрямі запобігання катуванням та жорсткому поводженню, є національний превентивний механізм, передбачений **Факультативним протоколом до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання**, який було прийнято 18 грудня 2002 р.*

*Головна ідея національного превентивного механізму полягає у запровадженні системи регулярних, незалежних відвідувань **будь-якого місця, що перебуває під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди.** Ці відвідування здійснюються з метою посилення, за необхідності, захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Моніторингові відвідування місць несвободи незалежними експертами мають стримуючий вплив на державні органи й, відповідно, мінімізують ризик стати жертвою неналежного поводження та катування.*

Як відомо, Україна ратифікувала Факультативний протокол 21 липня 2006 р. А 9 серпня 2012 р. Президентом України було внесено до Верховної Ради України проект Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” щодо національного превентивного механізму”, яким на Уповноваженого покладалися функції національного превентивного механізму. Зазначений Закон був прийнятий Верховною Радою 2 жовтня та набрав чинності 4 листопада 2012 р.

Після громадського обговорення за участю відомих національних та міжнародних експертів було прийнято рішення про запровадження в Україні національного превентивного механізму у форматі “Омбудсмен +”, який передбачає здійснення моніторингових візитів до місць несвободи працівниками офісу Омбудсмена спільно з активістами громадянського суспільства.

25 травня в новій структурі Секретаріату Уповноваженого з прав людини було створено спеціалізований структурний підрозділ – Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму. Весь минулий рік тривав процес ретельного відбору працівників для Департаменту з питань реалізації національного пре-

вензивного механізму, до складу якого на конкурсній основі відбиралися фахівці, які мають значний практичний досвід у галузі моніторингу дотримання прав та свобод людини в діяльності закритих установ.

Уже з перших днів створення Департамент став активно здійснювати моніторингові візити в різні регіони України, напрацьовуючи методологію та практику моніторингу для кожного типу місць несвободи. Згодом, після внесення зазначених законодавчих змін, до моніторингових візитів стали залучатися й представники неурядових організацій. Усього ж протягом 2012 р працівники Департаменту разом із активістами громадянського суспільства здійснили моніторингові візити до 169 установ, з них – до 82 установ Міністерства внутрішніх справ, 1 установи Служби безпеки, 31 установи Державної пенітенціарної служби, 5 установ Державної прикордонної служби, 2 установ Міністерства оборони, 16 установ Міністерства охорони здоров'я, 26 установ Міністерства соціальної політики та 6 установ Міністерства освіти, науки, молоді та спорту.

За результатами візитів підготовлено цей звіт, основна увага в якому зосереджена на аналізі проблемних аспектів у діяльності органів державної влади, що призводять до неналежного поведіння із особами, які перебувають у місцях несвободи.

Водночас варто зазначити, що аналіз результатів моніторингових візитів, які здійснювалися протягом 2012 р., дає підстави для загального висновку про поступове поліпшення матеріально-побутових умов тримання осіб у місцях несвободи. Крім того, торік державою було зроблено ряд надзвичайно важливих кроків, спрямованих на усунення причин та умов, що сприяють існуванню катувань і жорстокого поведіння, зокрема, прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс, Закон України “Про безоплатну правову допомогу”, видано Указ Президента України “Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України” тощо.

На завершення хочу висловити слова особливої подяки Денису Кобзину та Андрію Черноусову за їх значний внесок у розбудову національного превентивного механізму в Україні. Адже саме вони ще у 2008 р., проводячи Першу Східноєвропейську конференцію національних превентивних механізмів, надихнули мене ідеєю створення НПМ. Відтоді цей напрям став одним із пріоритетних у моїй роботі.

Хочу висловити подяку всім працівникам Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму за наполегливу працю та активну роботу з підготовки цього звіту, Представництву ООН в Україні, Офісу Ради Європи в Україні, Координатору проектів ОБСЄ в Україні, Міжнародному фонду “Відродження” – за організаційну, методологічну та технічну підтримку у реалізації національного превентивного механізму у 2012 р., а також національним неурядовим організаціям, які активно сприяли цьому процесові, зокрема Асоціації незалежних моніторів, Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, Українській Гельсінській спілці з прав людини, Харківському інституту соціальних досліджень, Харківській правозахисній групі, Центру інформації з прав людини та громадській організації “М’АРТ”.

**Валерія Лутковська,
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини**

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВИКОНАННЯ ФАКУЛЬТАТИВНОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА ІНШИХ ЖОРСТОКИХ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

21 липня 2006 р. Верховна Рада України ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Закон України № 22-V від 21 липня 2006 р.). Відповідно до положень Факультативного протоколу держава-учасниця має створити, призначити чи підтримувати на національному рівні один або кілька органів для відвідувань для цілей недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (національні превентивні механізми – НПМ).

Факультативний протокол не містить положень щодо формату й організаційної структури національних превентивних механізмів, а лише зазначає, що держава має гарантувати функціональну незалежність НПМ та незалежність їхнього пер-

соналу, надавати необхідні ресурси для функціонування НПМ, при їх створенні враховувати принципи, що стосуються статусу національних закладів із захисту та заохочення прав людини.

Відповідно до частини першої статті 4 Факультативного протоколу кожна держава-учасниця дозволяє національним превентивним механізмам відвідування *будь-якого місця, що перебуває під її юрисдикцією та контролем, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди*. Ці відвідування здійснюються з метою посилення, за необхідності, захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Як зазначається в частині другій статті 4 Факультативного протоколу, «для цілей цього Протоколу позбавлення волі означає **будь-яку форму утримання під вартою чи тюремного ув'язнення або поміщення особи в державне чи приватне**

місце утримання під вартою, яке ця особа не має права залишити за власним бажанням, за наказом будь-якого судового, адміністративного чи іншого органу».

Для ефективного виконання своїх функцій національним превентивним механізмам надаються такі повноваження (стаття 19 Факультативного протоколу):

- a) регулярно розглядати питання про поводження з позбавленими волі особами в місцях утримання під вартою, визначених у статті 4, з метою посилення, за необхідності, їхнього захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;
- b) надавати рекомендації відповідним органам для цілей поліпшення поводження з позбавленими волі особами та умов їхнього утримання і не допускати катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання з урахуванням відповідних норм Організації Об'єднаних Націй;
- c) надавати пропозиції та зауваження, що стосуються чинного законодавства або законопроектів.

Держави – учасниці Факультативного протоколу зобов'язуються надавати НПМ (стаття 20):

- a) доступ до будь-якої інформації про чисельність позбавлених волі осіб у місцях утримання під вартою, визначених у статті 4, а також про кількість таких місць та їхнє місцезнаходження;
- b) доступ до будь-якої інформації, що стосується поводження з цими особами, а також умов їх утримання під вартою;
- c) доступ до будь-яких місць утримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів;
- d) можливість проводити приватні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто, або, за необхідності, через перекладача, а також з будь-якою іншою особою, яка, на думку національного превентивного механізму, може надати відповідну інформацію;
- e) право безперешкодно вибирати місця, які вони бажають відвідати, та осіб, з якими вони бажають поспілкуватися;
- f) право встановлювати контакти з Підкомітетом з недопущення, надсилати йому інформацію та зустрічатися з ним.

Жодний орган чи посадова особа не може призначати, застосовувати, дозволяти або допускати будь-яку санкцію стосовно будь-якої особи чи організації за повідомлення національному превентивному механізму будь-якої інформації, правдивої чи хибної, та жодна така особа чи організація не можуть бути яким-

небудь іншим чином обмежені (частина перша статті 21).

Конфіденційна інформація, зібрана національним превентивним механізмом, не підлягає розголошенню. Дані особистого характеру публікуються лише за прямо вираженою згодою відповідної особи (частина друга статті 21).

1.2. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ

Перша спроба запровадити в Україні національний превентивний механізм була здійснена Верховною Радою ще у 2006 р., коли одночасно з прийняттям Закону України “Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання” пропонувалося створити національний превентивний механізм на базі інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Однак діючий на той час Омбудсмен Ніна Карпачова, яка свого часу доклала багато зусиль для прискорення ратифікації Факультативного протоколу, відмовилася створювати такий механізм на базі Секретаріату Уповноваженого з прав людини¹.

Після цього протягом майже трьох років тематика національних превентивних механізмів обговорювалася виключно у вузькому колі громадських правозахисних організацій, які з власної ініціативи реалізовували різні проекти в цій сфері. У цьому контексті не можна не згадати

про вагомий внесок у розбудову національних превентивних механізмів, зроблений експертами Харківського інституту соціальних досліджень (ХІСД), які почали займатися проблематикою регулярних візитів до місць несвободи ще у 2004 р., коли вони спільно з експертами Ради Європи започаткували експериментальний проект мобільних груп з моніторингу дотримання прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ.

Фактично саме Харківський інститут соціальних досліджень став ініціатором запровадження системи регулярних візитів до місць несвободи в Україні. Починаючи з 2006 р., експерти Інституту, за організаційної та фінансової підтримки Офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні, почали формувати національну мережу громадських моніторів місць несвободи, розробляють методологію моніторингових візитів², аналізують та узагальнюють звіти за їх результатами. У цей період за активної участі ХІСД розро-

¹ 100 днів нового українського Омбудсмана. — Х. : Права людини, 2012. — С. 24.

² Мобільні групи з моніторингу забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності ОВС: наук.-метод. посібник. – ХІСД. – К. : Студія Колаж, 2009 – 546 с.

бляються проекти наказів МВС України № 536 від 8 липня 2008 р. “Про постійно діючі мобільні групи з моніторингу дотримання прав людини та громадянина в діяльності ОВС та про затвердження Положення про ці групи” за № 894 від 31 серпня 2006 р. “Про організацію діяльності постійно діючих мобільних груп з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ”.

Мобільні групи мали певну функціональну незалежність від керівництва територіальних органів і підрозділів МВС, адже до складу кожної групи входило не менше ніж два представники громадських правозахисних організацій, усі питання,

пов’язані з діяльністю мобільних груп, вирішувалися на засіданнях громадських рад при обласних управліннях внутрішніх справ. За результатами кожного моніторингового візиту до місць несвободи готувався аналітичний звіт за єдиною формою, копії якого надсилалися керівництву відповідного регіонального управління МВС, до Міністерства внутрішніх справ та Харківського інституту соціальних досліджень, а починаючи з 2008 р., – й до Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ МВС України, яке здійснювало координацію роботи мобільних груп та громадських рад.

Відповідно до Положення про мобільні групи, затвердженого наказом МВС України від 31 серпня 2006 р. № 894, членам мобільних груп надавалися такі права:

- згідно з вимогами нормативно-правових актів МВС України **у будь-який час доби без попереднього узгодження** входити та оглядати територію і приміщення органів та підрозділів внутрішніх справ, у тому числі приміщення чергових частин, а також мати негайний доступ до місць тримання затриманих, доставлених та взятих під варту, затриманих в адміністративному порядку осіб та осіб, які відбувають адміністративне стягнення у вигляді арешту;
- згідно з вимогами чинного законодавства України **проводити бесіди (конфіденційно)** із затриманими, доставленими та особами, які піддані адміністративному арешту, з метою виявлення порушень норм поведінки з ними, процесуальних строків і підстав затримання, доставлення та взяття під варту, інформування їх про права осіб, затриманих, доставлених або взятих під варту, а також про інші права, які передбачені законодавством України;
- знайомитися з матеріалами журналу реєстрації заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, журналу реєстрації інформації про злочини та інші події, що надійшла телефонною лінією чи за допомогою інших засобів зв’язку, журналу обліку матеріалів, на підставі яких відмовлено в порушенні кримінальної справи, журналу обліку інформації, що не містить явних ознак злочину, журналу обліку матеріалів про адміністративні правопорушення, книги обліку осіб, доставлених до міськрайліноргану;
- у встановленому порядку **запитувати й отримувати від органів внутрішніх справ інформацію та інші матеріали і документи з питань, що належать до**

компетенції мобільних груп, дотримуючись вимог законодавства України щодо збереження державної таємниці;

- проводити зустрічі та бесіди з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ з питань їх соціального захисту, умов праці та проблем забезпечення працівниками міліції конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- **отримувати від затриманих, доставлених та взятих під варту осіб скарги** з метою подальшого пересилання в установленому порядку. У разі отримання скарги на незаконні дії працівників ізоляторів тимчасового тримання, інших працівників органу внутрішніх справ члени мобільних груп після закінчення моніторингу письмово повідомляють про даний факт керівництву міськрайліноргану для подальшого реагування.

Аналіз діяльності мобільних груп дозволяє розглядати їх як прототип національного превентивного механізму в Україні, адже сфера та механізм їх діяльності значною мірою відповідали вимогам Факультативного протоколу. Ефективність роботи мобільних груп була визнана й на міжнародному рівні. Зокрема, під час звітування України в Раді ООН з прав люди-

ни в травні 2008 р. у виступах з приводу її доповіді представники двадцяти трьох країн відзначили як серйозне досягнення створення та діяльність мобільних груп. Комісар Ради Європи з прав людини Томас Хаммарберг також високо оцінив спільну ініціативу української міліції та громадськості.

Однак, попри всю свою ефективність, мобільні групи не відповідали всім основним критеріям Факультативного протоколу щодо незалежності національних превентивних механізмів, зокрема:

- діяли на підставі відповідного наказу МВС, а не закону;
- не мали повної організаційної та фінансової незалежності від територіальних управлінь внутрішніх справ, на які покладался обов'язок забезпечення діяльності мобільних груп.

Внаслідок зазначених обмежень ефективність діяльності мобільних груп повністю залежала від «доброї волі» керівництва МВС та керівників територіальних управлінь внутрішніх справ. Як результат, після зміни керівного складу Міністерства внутрішніх справ у 2010 р. ефективність роботи громадських рад та мобільних груп значно знизилась.

Водночас саме завдяки ефективній ро-

боті мобільних груп у період з 2006 по 2010 р. вдалося накопичити значний досвід здійснення моніторингових візитів до місць несвободи Міністерства внутрішніх справ, який згодом став використовуватися й для моніторингу інших закритих установ. Так, починаючи з 2010 р., експерти Харківського інституту соціальних досліджень започаткували візити до місць несвободи, що належать до юрисдикції Міністерства у справах сім'ї,

12 МОНІТОРИНГ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

молоді та спорту, а починаючи з 2011 р., – й установи Міністерства соціальної політики та Міністерства освіти, науки, молоді та спорту³.

Черговою спробою запровадження в Україні національного превентивного

механізму була розробка правозахисною спільнотою у квітні 2008 р. проекту Концепції державної політики запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню⁴.

Серед шляхів розв’язання проблем у сфері упередження поганого поводження, зазначених у третьому розділі Концепції, окремо було визначено й низку положень стосовно запровадження системи регулярних відвідувань місць позбавлення волі (п. 3.3.2), а саме:

- *Має бути створена система регулярних відвідувань незалежними експертами місць, у яких можуть перебувати особи, позбавлені волі. Створення такої системи є не тільки потребою державної політики, а й одним із міжнародних зобов’язань України, яке передбачене Факультативним протоколом до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання. Цей Протокол був ратифікований Україною 21 липня 2006 р. До цього часу Україна не створила системи, яку можна розглядати як національні превентивні механізми у значенні статті 17 цього Протоколу.*
- *Щоб система регулярних відвідувань була ефективною, вона має сприйматися громадянським суспільством, державними органами та міжнародними органами з довірою. Важливо, щоб сам процес утворення такої системи був прозорим та відкритим для участі якомога більшої кількості зацікавлених сторін. До обговорення побудови та принципів роботи такої системи мають бути залучені представники державних органів, які мають відношення до організації діяльності місць позбавлення волі, парламентський Уповноважений з прав людини, представники держави у міжнародних органах, національні неурядові організації, професійні самоврядні організації, науковці, представники Верховної Ради.*
- *Створювана система має стати частиною безперервного процесу аналізу всіх аспектів системи позбавлення волі з погляду дотримання прав осіб, що позбавлені волі, особливо щодо запобігання поганому поводженню. Система має залучати незалежних експертів різних спеціальностей та досвіду, які матимуть змогу отримувати інформацію безпосередньо під час відвідувань із вивчення дійсного стану справ та документів, бесід віч-на-віч із особами,*

³ Моніторинг дотримання прав клієнтів у закладах постійного перебування Міністерства соціальної політики України / Кол. авт. – Х. : ХІСД, 2012. – 138 с.

⁴ Концепція державної політики запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню : Проект. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1209037015> (дата звернення: 02.11.2012).

позбавленими волі, та працівниками адміністрації, та виявляти ті складові системи позбавлення волі, які можуть призвести до таких умов, або поводження, яке може вважатися поганим поводженням. Незалежні експерти мають порівнювати наявні умови позбавлення волі й чинні процедури із міжнародними та національними стандартами та виробляти практичні рекомендації для органів і посадових осіб, від яких залежить їх виконання.

Концепція була затверджена у 2008 р. рішенням Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права – консультативно-дорадчого органу при Президентові України й подана до Адміністрації Президента для подальшого впровадження. На жаль, практичних кроків для її реалізації на той час зроблено не було.

Упродовж 2008–2009 рр. Міністерство юстиції України спільно з експертами неурядових правозахисних організацій розробило проект Закону “**Про Національний комітет України з попередження катувань**”, який мав запровадити в Україні нову незалежну інституцію з відповідною назвою, що безпосередньо виконувала б функції національного превентивного механізму. Враховуючи надзвичайну важливість зазначеного за-

конопроекту для подальшого розвитку ідеології національного превентивного механізму в Україні, проаналізуємо його детальніше.

Відповідно до **загальних положень** проект Закону (станом на 12 січня 2009 р.) визначав правові засади діяльності *Національного комітету України з попередження катувань* (далі – Національний комітет) як *незалежного, постійно діючого, колегіального, наглядового державного органу зі спеціальним статусом для здійснення регулярних відвідувань місць позбавлення волі з метою забезпечення дотримання прав людини у частині запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання та порушенням прав людини (додаток 3).*

Аналіз наведених положень законопроекту дає підстави для висновку, що в ньому були враховані практично всі вимоги до національних превентивних механізмів, передбачені Факультативним протоколом. Адаже законопроектом передбачалося:

- створити новий державний орган, який би безпосередньо займався здійсненням регулярних моніторингових візитів до місць несвободи;
- надати цьому органу особливий статус, що, у свою чергу, забезпечувало б його незалежність від інших державних органів, зокрема тих, у складі яких є місця несвободи;
- залучити до здійснення моніторингових візитів представників громадських організацій у складі оперативних інспекційних груп, які б діяли за аналогією з мобільними групами з моніторингу дотримання конституційних прав та свобод громадян у діяльності органів внутрішніх справ, про які йшлося вище;

- забезпечити фінансову незалежність Національного комітету, фінансування діяльності якого мало б здійснюватися за рахунок Державного бюджету України та щорічно передбачалося б у ньому окремим рядком.

Фактично зазначеним законопроектом передбачалося запровадити в Україні національний превентивний механізм у форматі “Спеціальний державний орган +”, адже до виконання функцій НПМ разом із службовцями Національного комітету мали б залучатися й представники громадських організацій.

На жаль, з розгортанням в Україні наприкінці 2008 – на початку 2009 р. світової фінансової кризи діяльність щодо подальшого опрацювання законопроекту була призупинена, відповідно й Національний комітет з попередження катувань так і не був створений.

До питання запровадження в Україні національного превентивного механізму повернулися лише через півтора року, коли у серпні 2010 р. Міністерством юстиції було розроблено черговий законопроект, яким передбачалося покласти функції реалізації НПМ на Уповноваженого Верховної Ради з прав людини шляхом внесення низки змін до Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини”.

Однак зазначений законопроект викликав справедливу критику неурядових громадських організацій, бо, *по-перше*, у ньому не було чітко прописано механізм залучення громадськості до здійснення моніторингових візитів, а *по-друге*, зазначалося, що реалізація закону не потребує додаткового фінансування з державного бюджету. Відтак, навіть за успішної реалізації запропонованої моделі, навряд чи можна було б говорити про її ефективне функціонування. Крім того, ідея покла-

дання функцій НПМ на Омбудсмена не була реалізована. Як наслідок, законопроект так і не був внесений на розгляд Верховної Ради.

Через рік, у вересні 2011 р., за ініціативою Валерії Лутковської, яка на той час обіймала посаду Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, при Президентові України було створено **Комісію з питань попередження катувань** (Указ Президента України від 27 вересня 2011 р. № 950/2011).

До складу Комісії, який було затверджено Указом Президента України від 18 листопада 2011 р. № 1046/2011, крім її голови – радника Президента, заступника керівника Адміністрації Президента України Андрія Портнова та секретаря Комісії – Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Валерії Лутковської, увійшли 33 представники громадських організацій, депутатського корпусу, адвокатської спільноти та громадські активісти, які займалися проблематикою запобігання катуванням та жорсткому поводженню.

Відповідно до Положення про Комісію, яке було затверджене зазначеним Указом, Комісія з питань попередження катувань (далі – Комісія) є постійно діючим *консультативно-дорадчим органом* при Президентові України, утвореним *з метою сприяння виконанню Україною зобов’язань за Факультативним протоколом до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання*.

Основними завданнями Комісії були визначені:

- виявлення фактів катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, внесення в установленому порядку Президентів України пропозицій щодо їх припинення і запобігання повторенню;
- участь у підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження та покарання і внесення цих пропозицій у встановленому порядку Президентів України.

Для виконання покладених завдань Комісія отримала право:

- відвідувати в установленому порядку згідно із затвердженням Комісією планом та в разі необхідності позапланово місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи виконання покарань, психіатричні заклади, спеціальні навчально-виховні установи, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію про умови їх тримання;
- звертатися до державних органів щодо сприяння вивченню діяльності органів та установ, підконтрольних і підпорядкованих цим державним органам, для вирішення питань, що належать до компетенції Комісії;
- одержувати в установленому порядку від державних підприємств, установ, організацій необхідні інформацію, документи і матеріали, у тому числі з обмеженим доступом, з питань, що належать до компетенції Комісії;
- залучати в разі потреби в установленому порядку до опрацювання окремих питань та здійснення окремих заходів представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, експертів, учених та фахівців;
- утворювати підкомісії, тимчасові робочі та експертні групи.

Комісія у процесі виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, громадськими організаціями, об'єднаннями громадян, установами та організаціями, у тому числі міжнародними.

Комісія утворюється у складі голови,

виконавчого секретаря та інших членів Комісії, які *виконують свої обов'язки на громадських засадах*. Виконавчим секретарем Комісії є за посадою Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини.

Основною формою роботи Комісії є засідання.

Рішення Комісії оформлюються протоколом, який підписується головою Комісії, мають рекомендаційний характер і можуть надсилатися для розгляду державним органам, організаціям, представленим у її складі.

Організаційно-технічне забезпечення діяльності Комісії здійснюється Адміністрацією Президента України, Державним управлінням справами.

Проте, як свідчить аналіз Положення про Комісію на відповідність цього органу вимогам Факультативного протоколу, **він ще не був самодостатнім національним превентивним механізмом**. Серед основних невідповідностей:

1. Створення Комісії на підставі указу, а не закону. Й хоча указ є нормативно-правовим актом високого рівня, Факультативний протокол рекомендує запроваджувати національні превентивні механізми на підставі закону як акта вищої юридичної сили. Проблема в даному випадку полягає й у тому, що повноваження членів Комісії щодо відвідування низки місць несвободи, наприклад установ попереднього ув'язнення або установ виконання покарань, можуть входити у протиріччя з профільними законами, які регламентують порядок здійснення таких відвідувань та мають юридичну силу більш високого рівня.
2. *Консультативно-дорадчий статус Комісії*. Комісія не є окремим самостійним органом, основна діяльність якого полягає у здійсненні регулярних візитів до місць несвободи, адже основною формою роботи Комісії відповідно до Положення є засідання.
3. *Відсутність власного персоналу Комісії, який би працював на постійній основі*. Усі члени Комісії, включаючи її голову та виконавчого секретаря, виконують свої обов'язки на громадських засадах.
4. *Відсутність власного бюджету Комісії*. Фінансування діяльності Комісії, зокрема витрат на здійснення моніторингових візитів, не передбачено окремим рядком у бюджеті, а здійснюється в межах фінансування Адміністрації Президента України та Державного управління справами.

У 2012 р. було проведено два робочих засідання Комісії, на яких, поміж іншим, обговорювалися й можливі робочі моделі відвідувань місць несвободи. Члени Комісії також залучалися до роботи робочої групи з експертної оцінки можливих моделей НПМ, до складу якої увійшли експерти Ради Європи, Міністерства юстиції та Адміністрації Президента.

За результатами своєї діяльності робоча група дійшла висновку, що найбільш

адекватною українським реаліям є модель національного превентивного механізму, відома під назвою "Омбудсмен +". Експерти робочої групи також підготували пропозиції щодо внесення відповідних змін до Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини", які у вигляді законопроекту були подані до Адміністрації Президента України для подальшого внесення до Верховної Ради.

9 серпня 2012 р. Президент України Віктор Янукович вніс до Верховної Ради проект Закону України про внесення змін до Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” щодо національного превентивного механізму, яким функції національного превентивного механізму були покладені на Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. 2 жовтня 2012 р. зазначений Закон був ухвалений.

Це стало надзвичайно важливим кроком на шляху до запровадження ефективного національного превентивного механізму відповідно до Факультатив-

ного протоколу, адже функціонування НПМ саме на підставі закону є однією з ключових засад незалежності системи моніторингових відвідувань до місць не-свободи.

Проте, на нашу думку, початком фактичного запровадження в Україні національного превентивного механізму можна вважати 25 травня 2012 р. Саме в цей день, після публічного обговорення з представниками неурядових громадських організацій Уповноважений Верховної Ради з прав людини Валерія Лутковська затвердила нову структуру свого Секретаріату.

Ця структура покликана забезпечити ефективну реалізацію чотирьох пріоритетних напрямів діяльності офісу Омбудсмена, а саме:

- запровадження національного превентивного механізму;
- захист соціально-економічних та гуманітарних прав;
- впровадження антидискримінаційної політики, гендерної рівності і захист прав дитини;
- забезпечення свободи слова, права на інформацію та захист персональних даних;
- захист виборчих прав громадян .

Відповідно до нової структури Секретаріату Уповноваженого реалізацію кожного з пріоритетних напрямів було покладено на окремий структурний підрозділ. Крім того, Уповноваженим було запроваджено інститут представників, кожен з яких мав відповідати за конкретний напрям роботи Уповноваженого, й, відповідно, координувати роботу того чи іншого структурного підрозділу Секретаріату.

Статус Департаменту було згодом закріплено на законодавчому рівні шляхом внесення згаданих вище змін до Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини”. Так, до Закону було введено нову статтю 19¹ «Виконання

*Уповноваженим функцій національного превентивного механізму», в якій прямо зазначається, що «у секретаріаті Уповноваженого утворюється **окремий структурний підрозділ з питань недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. До роботи в цьому структурному підрозділі з додержанням рівного представництва чоловіків і жінок та представництва національних меншин залучаються фахівці різних спеціальностей, які мають належну професійну підготовку.***

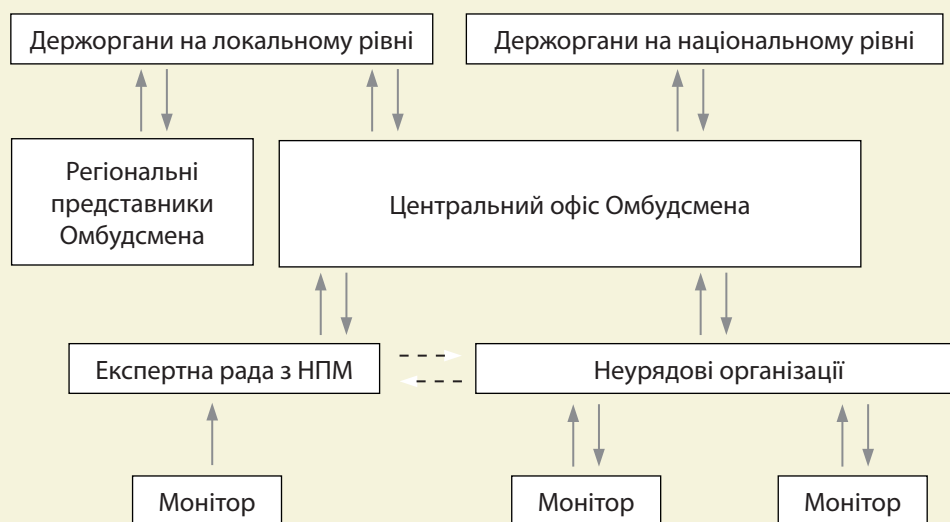
З метою визначення подальших шляхів розвитку національного превентивного

механізму в Україні, його перетворення на модель “Омбудсмен +”, яка передбачає широке залучення громадськості до участі у моніторингових візитах до місць несвободи, 2–3 жовтня 2012 р. у Києві було проведено круглий стіл за участю Представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань реалізації НПМ Ю. Л. Белоусова та національних експертів у сфері моніторингу місць несвободи – представників таких неурядових правозахисних організацій, як: Асоціація незалежних моніторів

місць несвободи (АНМ), Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (АУМДПЛ), Молодіжна альтернатива (М’АРТ), Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД), Харківська правозахисна група (ХПГ) та Центр інформації про права людини (ЦІПЛ).

За результатами роботи круглого столу визначено формат моделі “Омбудсмен +” (рис. 1.1), а також розроблено План заходів щодо її реалізації на період до кінця 2013 р.

Рисунок 1.1. НПМ за моделлю “Омбудсмен +” в Україні

Як можна побачити зі схеми, до **основних елементів моделі “Омбудсмен +”** належать:

- центральний офіс Омбудсмена;
- регіональні представники Омбудсмена;
- Експертна рада з питань реалізації національного превентивного механізму;

- неурядові правозахисні організації, відібрані Омбудсменом для здійснення окремих функцій НПМ;
- монітори (індивіди, які братимуть безпосередню участь у моніторингових візитах від громадськості).

Три останні елементи (Експертна рада, неурядові організації та монітори) й утворюють так званий “+” як невід’ємну складову моделі національного превентивного механізму, запровадження якої в Україні було розпочато у поточному році.

Розглянемо кожний з елементів системи та його функції детальніше.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОФІС ОМБУДСМЕНА

Омбудсмен – надання доручення конкретним особам (моніторам) на право здійснення моніторингових візитів до місць несвободи. Таке доручення видаватиметься терміном до одного року з можливістю продовження терміну дії.

Департамент НПМ – здійснення спільно з представниками громадськості моніторингових візитів до місць несвободи, участь у розробці методології моніторингу, аналізі та узагальненні моніторингових звітів, підготовка рекомендацій органам державної влади щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини у місцях несвободи, контроль за виконанням зазначених рекомендацій, надання організаційної та консультативної допомоги з питань запобігання катуванням та жорсткому поводженню, виконання інших функцій, передбачених Положенням про Департамент.

РЕГІОНАЛЬНІ ПРЕДСТАВНИКИ ОМБУДСМЕНА

Функція регіональних представників полягатиме в організаційному забезпеченні моніторингових візитів на регіональному рівні, що передбачає налагодження ефективної взаємодії з місцевими органами державної влади, сприяння в організації та проведенні планових і позапланових моніторингових візитів до місць несвободи, участь у таких візитах спільно з моніторами від громадськості.

ЕКСПЕРТНА РАДА З ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ НПМ

Положення про Експертну раду та її персональний склад затверджуються Омбудсменом. До **основних напрямів діяльності** Експертної ради у сфері запобігання катуванням та жорсткому поводженню належать:

- виявлення, систематизація й аналіз фактів жорсткого поводження і покарання у діяльності державних органів, а особливо тих, які мають у своєму підпорядкуванні місця несвободи;

- підготовка рекомендацій до змісту щорічних і спеціальних доповідей Уповноваженого з прав людини про стан упередження жорстокого поводження та покарання;
- сприяння реалізації громадських ініціатив щодо запобігання жорстокому поводженню та покаранню;
- участь у здійсненні експертизи законопроектів і підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються недопущення жорстокого поводження та покарання;
- аналіз заходів і документів, які готуються органами влади та безпосередньо або опосередковано стосуються питань, пов'язаних із запобіганням жорстокому поводженню та покаранню;
- організація і проведення досліджень проблеми жорстокого поводження та покарання;
- підготовка пропозицій щодо вдосконалення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- аналіз та систематизація міжнародного досвіду у сфері запобігання жорстокому поводженню та покаранню;
- сприяння формуванню правової культури та правової поінформованості населення;
- забезпечення належної координації Департаменту НПМ із інститутами громадянського суспільства, залученими до процесу реалізації національного превентивного механізму.

НЕУРЯДОВІ ПРАВОЗАХИСНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ВІДІБРАНІ ОМБУДСМЕНОМ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ФУНКЦІЙ НПМ

Функції попереднього відбору, навчання та сертифікації потенційних моніторів місць несвободи від громадськості, а також сприяння в аналізі та узагальненні звітів за результатами моніторингу здійснюватимуться неурядовими правозахисними організаціями, які будуть відібрані Омбудсменом за критеріями, встановленими Експертною радою з питань реалізації НПМ. Після відбору Омбудсмен і відповідна неурядова організація (організації) укладатимуть договір, у якому мають бути чітко визначені їхні взаємні права та обов'язки.

МОНІТОРИ

Монітори (особи, які беруть безпосередню участь у моніторингових візитах від громадськості)

Як монітори місць несвободи залучаються особи, які висловили бажання брати участь у моніторингових візитах й пройшли відповідний відбір. Процедура відбору передбачає кілька етапів.

Попередній відбір та навчання. Цей етап здійснюватиметься відібраною неурядовою організацією (НУО) на підставі договору з Омбудсменом. Кандидати, які успішно пройшли навчання, рекомендуватимуться Експертній раді для попереднього затвердження.

Розгляд кандидатур Експертною радою. Резюме кандидатів, які успішно пройшли навчання, розглядаються Експертною радою. За необхідності з потенційними кандидатами можливе проведення співбесіди. За результатами розгляду Експертна рада рекомендує Омбудсменові кандидатури моніторів від громадськості для остаточного затвердження.

Затвердження кандидатур Омбудсменом. Омбудсмен приймає остаточне рішення щодо затвердження кандидатур, поданих Експертною радою та, у разі позитивного рішення, надає персональні доручення на право здійснення моніторингових візитів до місць несвободи терміном на один рік з можливістю продовження терміну його дії. Під час здійснення моніторингового візиту монітор наділяється всіма правами, передбаченими Законом “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” в частині, що стосується діяльності національного превентивного механізму. Монітор зобов’язаний дотримуватися етичних принципів, розроблених та затверджених Експертною радою. У разі їх порушення Експертна рада може рекомендувати Уповноваженому з прав людини достроково припинити доручення.

1.3. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ У ФОРМАТІ “ОМБУДСМЕН +”

1.3.1. ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ

Структура та показники діяльності Департаменту

Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму є окремим структурним підрозділом Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який реалізує свої функції на підставі Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських

або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” та Положення про Департамент.

Відповідно до Положення про Департамент з питань реалізації національного

превентивного механізму, яке було затверджене Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, **основним завданням Департаменту є забезпечення реалізації повноважень Уповноваженого у сфері здійснення парламентського контролю за дотриманням права на захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (далі – неналежне поводження) відповідно до вимог Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.**

Департамент має три управління та шість відділів (загальна кількість персоналу – 34 працівники). Кожен відділ працює незалежно від інших відповідно до влас-

ного плану роботи, закріплений за конкретними міністерствами та відомствами й, відповідно, здійснює моніторинг чітко визначеного кола місць несвободи.

Така організація роботи Департаменту, на нашу думку, дає змогу значно підвищити загальну ефективність моніторингу місць несвободи: по-перше, моніторинг здійснюється одночасно шістьма підрозділами, а по-друге, кожен із них має у своєму складі експертів, які досконало знають особливості функціонування того чи іншого місця несвободи. Адже, наприклад, важко порівняти специфіку функціонування слідчого ізолятора та будинку дитини або ж психоневрологічного інтернату та пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства.

Департамент виконує такі функції:

- здійснює моніторинг дотримання права на захист від неналежного поводження, надає пропозиції Уповноваженому щодо вжиття заходів парламентського контролю з метою забезпечення прав і свобод людини;
- організовує та здійснює систематичні (планові та позапланові) відвідування місць несвободи з метою попередження неналежного поводження, у тому числі спільно з представниками неурядових громадських організацій;
- за дорученням Уповноваженого здійснює заходи щодо ефективного реагування на порушення права на захист від неналежного поводження;
- аналізує стан дотримання прав людини в місцях несвободи, готує аналітично-інформаційні матеріали з питань неналежного поводження та вносить пропозиції Уповноваженому для відповідного реагування;
- бере участь у підготовці щорічних і спеціальних доповідей Уповноваженого;
- бере участь у підготовці проектів конституційних подань Уповноваженого до Конституційного Суду України, подань до Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, керівників державних органів, органів місцевого самоврядування, проектів листів та інших актів реагування Уповноваженого з метою запобігання порушенням прав людини і громадянина або сприяння їх поновленню та здійснює контроль за їх реалізацією;

- бере участь у підготовці пропозицій щодо розробки і, за дорученням Уповноваженого, розробляє законопроекти та проекти інших нормативно-правових актів, необхідних для запобігання порушенням права на захист від неналежного поведіння або сприяння їх поновленню;
- розглядає звернення громадян з питань, що належать до компетенції Департаменту, готує пропозиції щодо відкриття провадження у справах про порушення прав людини та здійснює реалізацію відкритих проваджень;
- здійснює опрацювання, облік, аналіз, вивчення або перевірку, за необхідності з виїздом на місце, звернень громадян до Уповноваженого з питань, які належать до компетенції Департаменту;
- за дорученням Уповноваженого надсилає звернення громадян за належністю до відповідних органів з рекомендаціями щодо дотримання стандартів у галузі права на захист від неналежного поведіння та контролює розгляд таких звернень;
- за дорученням Уповноваженого бере участь у перевірках стану дотримання прав на захист від неналежного поведіння органами державної влади та місцевого самоврядування;
- за дорученням Уповноваженого роз'яснює заходи, яких має вжити особа, яка подала звернення до Уповноваженого;
- у межах функцій Департаменту за дорученням Уповноваженого співпрацює з неурядовими громадськими організаціями;
- у межах функцій Департаменту за дорученням Уповноваженого співпрацює з органами державної влади та місцевого самоврядування, їх консультативно-дорадчими органами у сфері недопущення та протидії порушенням права на захист від неналежного поведіння;
- за дорученням Уповноваженого здійснює у установленому порядку прийом громадян;
- бере участь у підготовці інформаційних повідомлень для їх розміщення на офіційному веб-сайті Уповноваженого.

Головною функцією Департаменту є **здійснення планових і позапланових відвідувань місць несвободи з метою запобігання неналежному поведінню.**

Однією з головних функцій Департаменту є **здійснення планових і позапланових відвідувань місць несвободи з метою недопущення неналежного поведіння.**

Планові візити здійснюються відповідно до затвердженого річного Плану роботи Департаменту, тоді як позапланові візити переважно пов'язані з необхідністю перевірки інформації про системні порушення прав людини в діяльності тієї чи іншої установи, зокрема повідомлень щодо застосування катувань та жорстокого поведіння.

Після покладання функцій НПМ на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було складено перелік місць позбавлення волі у розумінні Факультативного протоколу, які має право відвідувати НПМ (далі – місця несвободи).

При цьому варто звернути увагу, що **зазначений перелік не є вичерпним**, й це цілком зрозуміло, адже триває постійний процес реорганізації певних типів установ, створення нових та ліквідації інших.

Отже, відповідно до пункту 8 статті 13 Закону “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” без попереднього повідомлення про час і мету відвідувань та без обмеження їх кількості НПМ має право відвідувати:

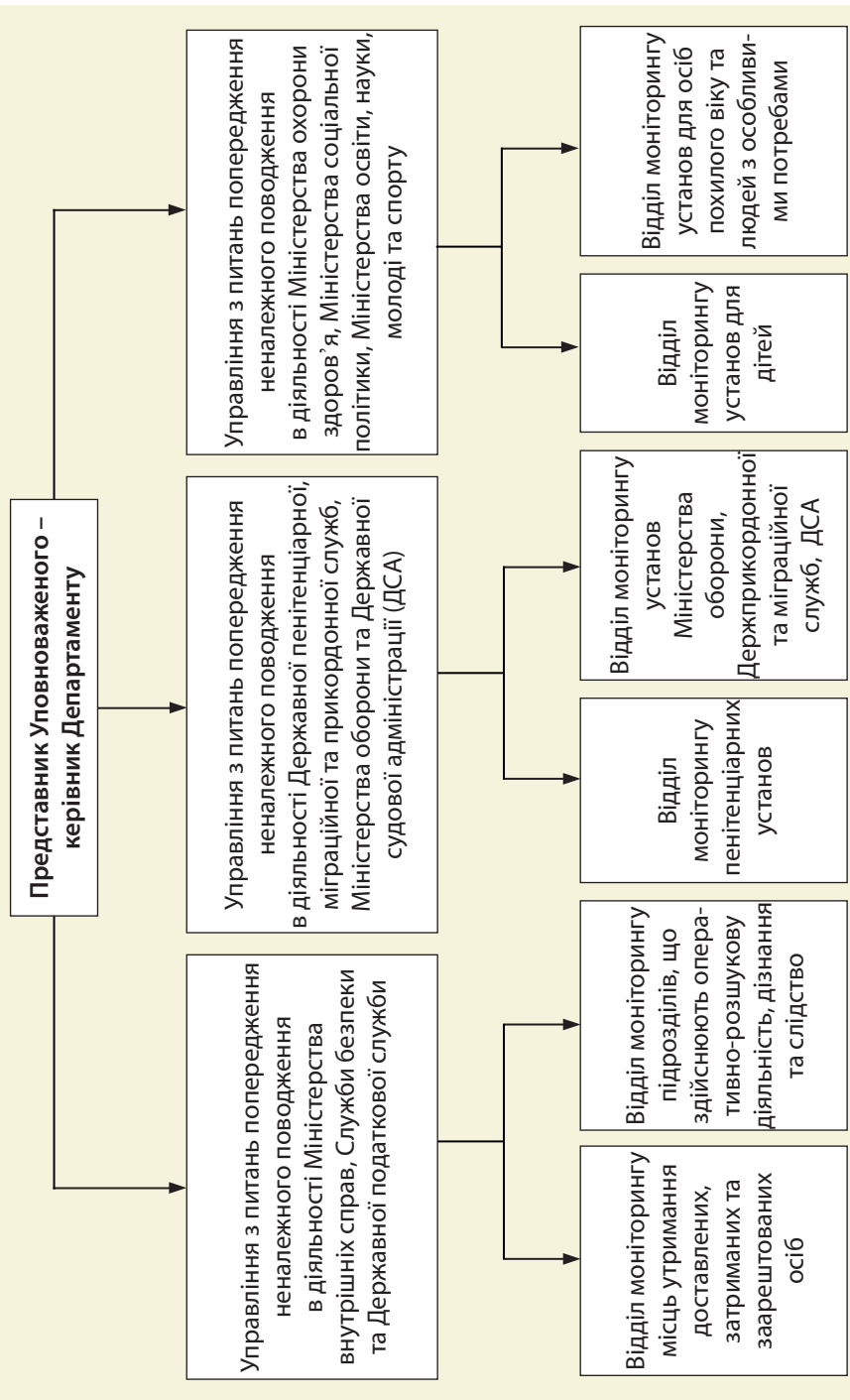
- місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, у тому числі ізолятори тимчасового тримання, кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізолятори, арештні дома, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів внутрішніх справ, спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоем), приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування;
- психіатричні заклади;
- пункти тимчасового розміщення біженців;
- приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон;
- будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- психоневрологічні інтернати;
- геріатричні пансіонати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;
- пансіонати для ветеранів війни і праці;
- соціально-реабілітаційні центри.

До інших повноважень національного превентивного механізму, які були відображені у статті 19¹ Закону “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”, варто віднести такі права:

- 1) здійснювати регулярні відвідування місць, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, без попереднього повідомлення про час і мету відвідувань та без обмеження їх кількості;
- 2) проводити опитування осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, з метою отримання інформації стосовно поводження з цими особами і умов їх тримання, а також опитування інших осіб, які можуть надати таку інформацію;
- 3) вносити органам державної влади, державним органам, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, у тому числі зазначеним у пункті 8 статті 13 цього Закону, пропозиції щодо недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;
- 4) залучати на договірних засадах (на платній або безоплатній основі) до регулярних відвідувань місць, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, представників громадських організацій, експертів, учених та фахівців, у тому числі іноземних;
- 5) реалізовувати інші повноваження, передбачені цим Законом.

З урахуванням різноманітності місць несвободи та їх принципової відмінності один від одного організаційну структуру Департаменту НПМ було побудовано за принципом спеціалізації (рис. 1.2).

Рисунок 1.2. Структура Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму

1.3.2. Роль недержавних організацій у реалізації НПМ

Слід відзначити, що з першого дня офіс Уповноваженого чітко тримає курс на тісне співробітництво з громадянським суспільством та широко використовує ресурс третього сектору для розбудови діяльності національного превентивного механізму. Так, протягом року було проведено три робочих зустрічі представників Департаменту з питань реалізації НПМ з представниками НУО, які спеціалізуються на проблематиці НПМ. Під час першої було вирішено розробити Положення та Регламент Експертної ради з питань реалізації національного превентивного механізму при Представникові Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, які б визначали методологічні засади та стандарти проведення моніторингових візитів до місць несвободи. Друга та третя стосувалися безпосередньо механізмів відбору та сертифікації, а також етичних засад діяльності моніторів місць несвободи та загальної стратегії розвитку НПМ в Україні на найближчі роки.

Безпосередньо за участю громадськості було здійснено моніторингові візити до 43 установ, що можуть бути віднесені до місць несвободи, з них 19 візитів були здійснені за участю експертів Асоціації незалежних моніторів та Харківського інституту соціальних досліджень, і 24 візити разом з координаторами зі зв'язків з громадськістю Уповноваженого з прав людини у Херсонській, Черкаській та Волинській областях. Варто додати, що на зазначених громадських координаторів фактично покладалася частина функцій регіональних представників Уповноваженого, у тому числі й участь у моніторингу місць несвободи, що стало можли-

вим за підтримки Міжнародного фонду “Відродження” в рамках проекту “Сприяння співпраці недержавних правозахисних організацій та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”.

У рамках моніторингу закладів соціальної реабілітації Міністерства освіти та науки, молоді і спорту експертами Харківського інституту соціальних досліджень спільно з представниками Департаменту НПМ здійснювалося поглиблене вивчення стану поводження з вихованцями, як з боку адміністрації цих закладів, так і працівників органів внутрішніх справ на етапі, що передував їх поміщенню до шкіл та училищ соціальної реабілітації. За результатами вивчення експертами Харківського інституту соціальних досліджень, за підтримки Європейського Союзу і Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) підготовлено аналітичний звіт, який містить детальний опис виявлених проблем у сфері забезпечення прав і свобод вихованців закладів соціальної реабілітації та ґрунтовні рекомендації для їх усунення (*детальніше у підрозділі 2.7*).

Саме участь громадськості в цих візитах у повному обсязі забезпечила неупередженість і об'єктивність спостережень, які покладені в основу звітів з рекомендаціями щодо усунення виявлених порушень прав та свобод людини. Ці звіти з рекомендаціями були спрямовані відомствам, у підпорядкуванні яких перебувають відвідані заклади та установи. Одночасно з превентивною роботою відбувається створення алгоритмів моніторингових візитів. До виконання цієї роботи також активно підключилася громадськість (Асоціація незалежних моніторів). Прак-

тично завершеними на теперішній час є алгоритми моніторингового візиту в місця несвободи в ДПтС, МВС, СБУ та Міністерства соціальної політики.

Зазначимо, що діяльність громадських організацій відіграє ключову роль у відборі та підготовці візитерів до місць несвободи. Так, у вересні – жовтні 2012 р. Харківським інститутом соціальних досліджень і Асоціацією незалежних моніторів місць несвободи спільно з Департаментом з питань реалізації НПМ були проведені три тренінги щодо відбору та навчання візитерів до місць несвободи. Програма тренінгу включала нормативно-правову базу моніторингу місць несвободи, вивчення особливостей моніторингу різних місць несвободи, розгляд питань організації та етики моніторингу. В тренінгах узяли участь 50 учасників з усіх регіонів України. Серед них були й представники національних та регіональних правозахисних організацій. Зокрема, Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, Міжнародний жіночий правозахисний центр “Ла Страда Україна”, об’єднання “Жіночий консорціум України” та ін. На початок 2013 р. близько 30 учасників означених тренінгів поступово долучилися до моніторингової діяльності у своїх регіонах.

Крім цього, саме зусиллями громадськості й ПРООН проведено перший тренінг з особливостей функціонування національних превентивних механізмів відповідно до вимог Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань (ФПКПК) для працівників Департаменту з питань реалізації НПМ. У тренінгу взяли участь експерт Підкомітету з питань попередження Комітету ООН проти катувань і фахівці Харківського інституту

соціальних досліджень. Під час тренінгу експертами та співробітниками обговорювались питання стосовно схем та алгоритмів моніторингових візитів у місця несвободи; деякі аспекти спілкування під час візитів; питання організації таких візитів; питання щодо написання та публікації звітів за результатами моніторингу.

Певним чином до зони відповідальності громадськості також належить розробка і публікація різних методичних та інформаційних матеріалів, які спрямовані на поступове розгортання діяльності НПМ в Україні. Упродовж 2012 р. Харківським інститутом соціальних досліджень (ХІСД) за підтримки ОБСЄ було підготовлено та видано “Каталог місць несвободи соціальної сфери в Україні”. До цього видання увійшла вся інформація стосовно організації моніторингового візиту до понад 2000 установ, які належать Міністерству соціальної політики та Міністерству освіти і науки, молоді та спорту та Міністерству охорони здоров’я України. Каталог містить інформацію щодо назви, профілю, розташування, фактичної та планової наповнюваності закладів, контактну інформацію та буде корисний усім представникам громадськості, які займаються моніторингом місць несвободи.

Також представниками ХІСД було підготовлено до друку спеціальні буклет та брошуру, спрямовані на роз’яснення ключових ідей національного превентивного механізму; стислий опис проблем, що існують у місцях несвободи та містять інформацію, яка сприятиме залученню усіх бажаючих приєднатися до моніторингових візитів.

Слід відзначити й значні зусилля громадських організацій у питаннях обговорення проблем місць несвободи та національного превентивного механізму.

Так, 15–16 листопада 2012 р. в м. Одесі відбулася Четверта Східноєвропейська конференція з питань НПМ, організована Харківським інститутом соціальних досліджень за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні та за організаційної підтримки Уповноваженого з прав людини.

У конференції взяли участь близько 40 представників зарубіжних і національних державних органів та громадських організацій. Зарубіжним досвідом впровадження національного превентивного механізму поділилися представники НПМ Польщі, Словенії, Сербської Республіки, Угорщини, Вірменії, Грузії, Киргизстану, Асоціації з попередження катувань. Разом із представниками іноземних НПМ проблеми майбутньої роботи українського механізму проти катувань активно обговорювали представники громадських організацій та державних органів – МВС, МОЗ, Державної прикордонної служби, Державної пенітенціарної служби, Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти, науки, молоді та спорту, Міністерства оборони та інших органів влади, які у своєму підпорядкуванні мають місця несвободи.

Стрижневою темою конференції було обговорення новоствореного національного превентивного механізму в Україні. Упродовж двох днів учасники конференції аналізували проблемні питання побудови національних превентивних механізмів проти катувань і жорстокого поводження у своїх країнах, ділилися досвідом функціонування різних моделей НПМ, проблемами взаємодії з державними органами влади та громадськістю.

Також у співпраці з громадськістю регулярно висвітлюється і популяризується діяльність національного превентивно-

го механізму. Так, спеціально створений для цієї мети та вже працює інтернет-ресурс www.npm.org.ua. Постійно оновлена інформація про поточну діяльність НПМ з'являється на інтернет-ресурсах Харківського інституту соціальних досліджень (www.khisr.kharkov.ua), Харківської правозахисної групи (www.khpg.org), Центру інформації про права людини (www.humanrights.com.ua), у соціальній мережі Facebook.

Окремо слід зазначити такий елемент НПМ, як **Експертна рада при Представникові Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань реалізації НПМ**. Експертна рада створена з метою забезпечення надійної комунікації Секретаріату Уповноваженого та представників громадськості. Головним завданням Ради має стати відбір та рекомендація моніторів до схеми відвідувань НПМ, розробка єдиної методології візитів, написання та узагальнення звітів та доповідей, розгляд етичних питань діяльності моніторів тощо.

До складу Експертної ради увійшли представники національних неурядових організацій, які мають значний досвід у сфері моніторингу дотримання прав людини в діяльності місць несвободи, зокрема експерти Асоціації незалежних моніторів місць несвободи (АНМ), Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (АУМДПЛ), Молодіжної альтернативи (М'АРТ), Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ), Харківського інституту соціальних досліджень (ХІСД), Харківської правозахисної групи (ХПГ) та Центру інформації про права людини (ЦІПЛ).

Як спостерігачі до складу Експертної ради запрошені експерти низки міжнародних та міждержавних організацій,

що займаються моніторингом стану дотримання прав людини, зокрема Представництв ООН в Україні, Верховного комісара ООН з прав людини, Верховного комісара ООН з питань біженців, Ради Європи, делегації Євросоюзу в Україні, Офі-

су Координатора проектів ОБСЄ в Україні, Міжнародної організації з міграції та Міжнародного фонду “Відродження”, що додатково забезпечує прозорість роботи НПМ в Україні.

Відповідно до Положення про Експертну раду з питань реалізації національного превентивного механізму **основними напрямками її діяльності є:**

- систематизація та аналіз фактів неналежного поводження у діяльності органів державної влади, а особливо тих, які мають у своєму підпорядкуванні місця несвободи;
- підготовка рекомендацій до змісту щорічних і спеціальних доповідей Уповноваженого про стан запобігання неналежному поводженню;
- сприяння реалізації громадських ініціатив щодо запобігання неналежному поводженню;
- участь у здійсненні експертизи законопроектів та підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються недопущення неналежного поводження;
- аналіз заходів та документів, які готуються органами влади та безпосередньо або опосередковано стосуються питань, пов’язаних із запобіганням неналежному поводженню;
- організація та проведення досліджень проблеми неналежного поводження;
- підготовка пропозицій щодо вдосконалення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- аналіз та систематизація міжнародного досвіду у сфері недопущення неналежного поводження;
- сприяння формуванню правової культури та правової поінформованості населення;
- сприяння поглибленню співпраці Уповноваженого та Представника Уповноваженого з громадськими організаціями, а також засобами масової інформації, забезпечення належної координації співпраці Департаменту з питань реалізації НПМ із інститутами громадянського суспільства, залученими до процесу реалізації НПМ;
- участь у організації комунікації Уповноваженого та Представника Уповноваженого з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету ООН проти катувань.

Рада відповідно до покладених на неї завдань:

- ⇒ затверджує Регламент роботи, формує робочі групи і призначає їх керівників, визначає напрями роботи, обговорює результати діяльності робочих груп та приймає рішення за результатами діяльності робочих груп;
- ⇒ здійснює дослідження стосовно системних порушень, які призводять до неналежного поведіння та готує пропозиції щодо усунення їх причин та умов;
- ⇒ здійснює моніторинг законодавства, судової й адміністративної практики та діяльності органів державної влади в контексті запобігання неналежному поведінню;
- ⇒ сприяє науковим дослідженням у сфері недопущення неналежного поведіння;
- ⇒ здійснює аналіз відповідності національного законодавства і правозастосовної практики міжнародним зобов'язанням України та стандартам у галузі упередження неналежного поведіння;
- ⇒ готує пропозиції та висновки стосовно законів, законопроектів та інших нормативно-правових актів у контексті запобігання неналежному поведінню;
- ⇒ бере участь в інформуванні громадськості й міжнародних інституцій щодо змісту діяльності Уповноваженого та Представника Уповноваженого в сфері реалізації НПМ, вносить пропозиції щодо формування правової культури та підвищення правової поінформованості населення;
- ⇒ здійснює попередній відбір та подання на затвердження Уповноваженому кандидатур моніторів від громадськості для участі у спільних з фахівцями Департаменту з питань реалізації НПМ візитах до місць несвободи;
- ⇒ розробляє та затверджує Етичний кодекс монітора місць несвободи в Україні, розглядає питання, пов'язані із можливими порушеннями моніторами від громадськості норм Етичного кодексу. На період розгляду відстороняє монітора від громадськості від участі у моніторингових візитах та, у разі підтвердження факту порушення, ініціює питання щодо скасування його повноважень;
- ⇒ розробляє та затверджує критерії для залучення громадських організацій для виконання окремих координаційних функцій діяльності НПМ (відбір, навчання та сертифікація моніторів від громадськості, сприяння в узагальненні звітів моніторів й ін.), здійснює попередній відбір громадських організацій відповідно до встановлених критеріїв;
- ⇒ затверджує алгоритми (карти спостереження) моніторингових візитів для кожного типу місць несвободи;
- ⇒ бере участь в аналізі та узагальненні звітів за результатами моніторингових

візитів до місць несвободи спільно з фахівцями Департаменту з питань реалізації НПМ;

⇒ бере участь у організації комунікації Уповноваженого та Представника Уповноваженого з Підкомітетом з недопущення.

1.3.3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГОВИХ ВІЗИТІВ ДО МІСЦЬ НЕСВОБОДИ

Основна увага під час відвідування місць несвободи звертається на відповідність національним і міжнародним стандартам умов утримання та поводження з особами, що перебувають у місцях несвободи.

Усі моніторингові візити Департаменту здійснюються без попередження адміністрації відповідної установи про час, місце та дату візиту.

Для кожного типу місць несвободи розроблено окрему формалізовану анкету (чек-лист), що заповнюється під час моніторингового візиту.

За результатами аналізу зібраної інформації готується звіт, який містить аналіз виявлених порушень прав і свобод людини в діяльності тієї чи іншої установи, та рекомендації щодо їх усунення. Моніторинговий звіт готується упродовж семи днів, починаючи з дати закінчення візиту, та надсилається керівництву відповідного міністерства чи відомства з вимогою поінформувати Уповноваженого з прав людини протягом місячного терміну про заходи, вжиті на виконання наданих рекомендацій.

РОЗДІЛ 2

РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ У 2012 р.

Загальна кількість установ в Україні, які за формальними ознаками можуть бути віднесені до місць несвободи, перевищує 6 тис. Такі місця наразі перебувають у віданні 11 міністерств та відомств, а саме: Державної міграційної служби, Державної пенітенціарної служби, Державної прикордонної служби, Державної судової адміністрації, Державної податкової служби, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства соціальної політики, Служби безпеки (табл. 2.1).

Станом на 31 грудня 2012 р. працівниками Департаменту було здійснено моніторингові візити до **169 установ**, із яких у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ перебувають 82 установи, Служби безпеки – 1 установа, Державної пенітенціарної служби – 31 установа, Державної прикордонної служби – 5 установ, Міністерства оборони – 2 установи, Міністерства охорони здоров'я –

16 установ, Міністерства соціальної політики – 26 установ та Міністерства освіти, науки, молоді та спорту – 6 установ.

Протягом 2012 р. моніторингові візити до місць несвободи здійснювалися переважно працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму. Лише починаючи з листопада, коли набрали чинності відповідні зміни до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», до моніторингових візитів стали залучати представників громадськості.

Всього ж з участю громадськості у 2012 р. здійснено моніторингові візити до 43 установ, що можуть бути віднесені до місць несвободи, з них 19 візитів здійснені з участю експертів Асоціації незалежних моніторів та Харківського інституту соціальних досліджень, та 24 візити – спільно з координаторами зі зв'язків з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Херсонській, Черкаській та Волинській областях.

Таблиця 1.1. Типологія та загальна кількість місць несвободи в Україні

№	Підпорядкованість	Тип місця несвободи	Кількість установ
1	Державна міграційна служба	ПТПП	2
		СІЗО	33
2	Державна пенітенціарна служба	Мінімального рівня безпеки із загальними умовами	22
		Мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами	5
		Виправні колонії	35
		Середнього рівня безпеки для вперше засуджених	41
		Середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених	9
		Максимального рівня безпеки	13
		Лікувальні заклади при виправних колоніях	6
		Спеціалізовані лікувальні заклади	3
		Лікувальні заклади при СІЗО	8
		Виховні колонії	23
3	Державна податкова служба	Територіальні органи Державної податкової служби	42
		Пункти тимчасового тримання	10
4	Державна прикордонна служба	Спеціальні приміщення	75
		Мікроавтобуси для перевезення правопорушників	18
5	Державна судова адміністрація	Камери для підсудних у місцевих загальних судах	423
		Камери для підсудних у апеляційних загальних судах	32
		Ізолятори тимчасового тримання	462
		Спеціальні приймальники	27
		Приймальники-розподільники для дітей	18
6	Міністерство внутрішніх справ	Автозаки	922
		Спеціальні вагони (вагонзаки)	29
		Спеціальні палати в медичних закладах	587
		Міські, районні, лінійні органи внутрішніх справ	1062

7	Міністерство оборони	Військові частини	337
		Гауптвахти	4
		Дисциплінарні батальони	1
		Спецпалати	14
		Кімнати для тимчасово затриманих	18
8	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту	Дитячі будинки	104
		Загальноосвітні школи-інтернати, в т.ч. і для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	195
		Спеціальні загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	31
		Спеціальні загальноосвітні школи-інтернати	328
		Санаторні загальноосвітні школи-інтернати	66
		Загальноосвітні школи соціальної реабілітації	6
		Профучилища соціальної реабілітації	3
9	Міністерство охорони здоров'я	Психіатричні (психоневрологічні) лікарні	98
		Будинки дитини	46
10	Міністерство соціальної політики	Притулки для дітей	58
		Центри соціально-психологічної реабілітації дітей	58
		Дитячі будинки-інтернати	55
		Будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів	74
		Пансіонати для ветеранів війни та праці, геріатричні пансіонати	38
		Психоневрологічні інтернати	152
		Спеціальні будинки-інтернати	5
		Стаціонарні відділення територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	348
11	Служба безпеки	Територіальні органи СБУ	27
		Ізолятори тимчасового тримання	1
Всього			6124

2.2. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Мережа місць несповоди, що перебувають у складі Міністерства, є найчисельнішою порівняно з іншими відомствами. До складу так званих офіційних місць несповоди можна віднести установи,

спеціально обладнані для тримання осіб і спеціальні транспортні засоби для конвоювання затриманих, заарештованих та засуджених осіб.

До установ, спеціально обладнаних для тримання осіб, належать:

- 1303 кімнати для затриманих і доставлених чергових частин органів внутрішніх справ МВС України, у яких упродовж 2012 р. трималося 17 014 осіб;
- 462 ізолятори тимчасового тримання, підпорядкованих органам внутрішніх справ МВС України, у яких протягом року трималося 209 116 осіб;
- 27 спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, у яких протягом року трималося 4895 осіб;
- 18 приймальників-розподільників для дітей, у яких упродовж року трималося 233 дитини;
- 587 спеціальних палат у медичних закладах, у яких упродовж року трималося 868 осіб, у т. ч. 339 осіб, хворих на туберкульоз.

Найбільша кількість осіб з-поміж спеціальних установ МВС утримується в ізоляторах тимчасового тримання (рис. 2.1). Однак, починаючи з 2010 р., намітилася тенденція до зменшення кількості утримуваних осіб (з 269 тис. у 2010 р. до 209 тис. у 2012 р.), що відповідно привело й до зменшення загальної кількості ізоляторів (з 480 у 2010 р. до 462 у 2012 р.).

Відбулися й зміни в діяльності інших типів спеціальних установ (рис. 2.2). Так, у 2010 р. були ліквідовані приймальники-розподільники для осіб, що підозрюються у занятті бродяжництвом у зв'язку з визнанням Конституційним Судом не-

конституційним положення статті 11 Закону України “Про міліцію”, яким міліції надавалося право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях осіб, яких запідозрено у занятті бродяжництвом, на строк до 30 діб за вмотивованим рішенням суду.

Як наслідок, зазначені установи були переважно перепрофільовані у спеціальні приймальники для осіб, підданих адміністративному арешту (рис. 2.3). Кількість приймальників-розподільників для дітей упродовж останніх п'яти років залишилася незмінною.

Рисунок 2.1. Кількість ізоляторів тимчасового тримання та осіб, що в них утримувалися упродовж року (2008–2012 рр.)

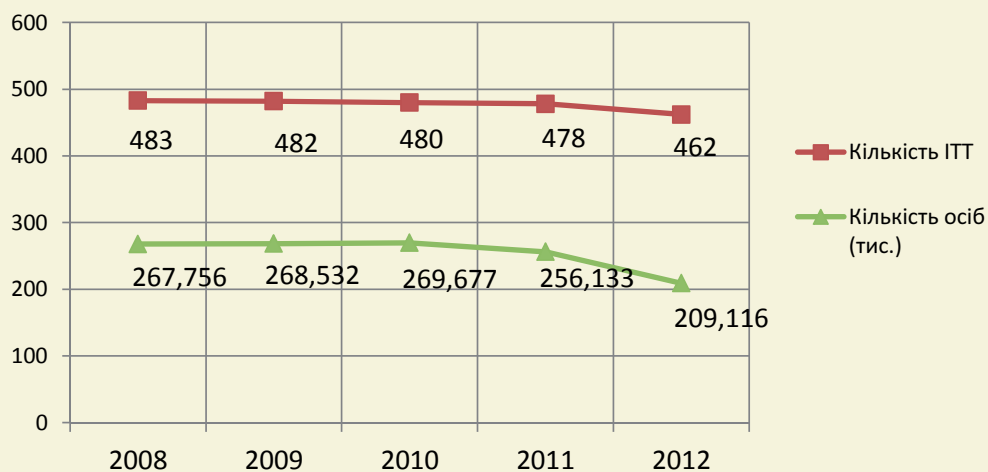

Рисунок 2.2. Кількість спецустанов МВС України (2008–2012 рр.)

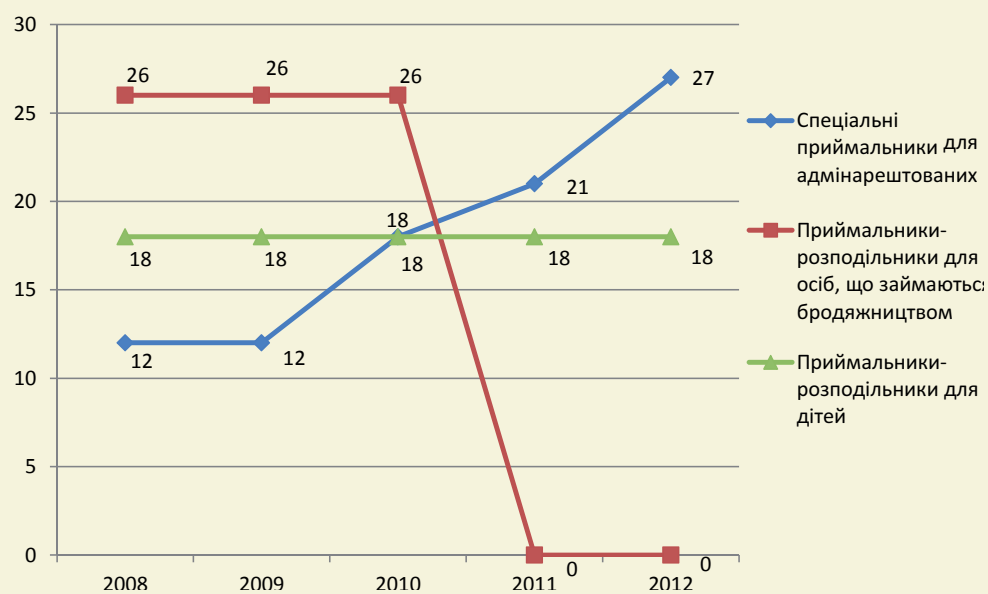
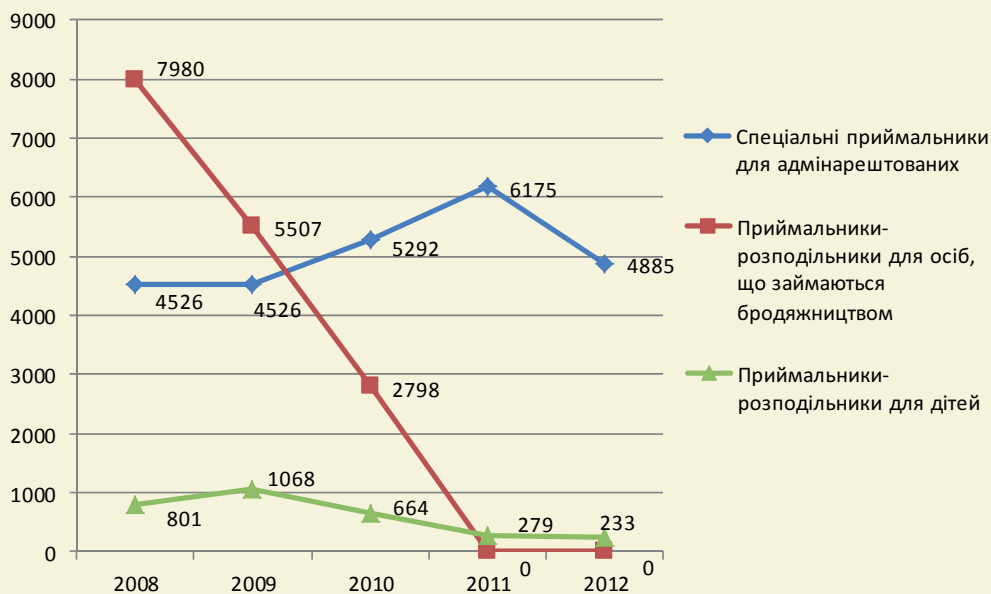

Рисунок 2.3. Кількість осіб, що утримувалися у спецустановах МВС України упродовж року (2008–2012 рр.)

До спеціальних транспортних засобів для конвоювання затриманих, заарештованих та засуджених осіб належать:

- спеціальні вагони типу СТ (вагонзаки, “столипінські вагони”) – для етапування взятих під варту та засуджених осіб;
- спеціальні автомобілі органів внутрішніх справ МВС для перевезення взятих під варту та засуджених осіб (автозаки);
- спеціальні автомобілі внутрішніх військ МВС для перевезення взятих під варту та засуджених осіб (автозаки).

Варто зауважити, що загальна кількість осіб, переміщених за допомогою спеціальних транспортних засобів, перевищує 1 млн, однак при підрахуванні треба брати до уваги той факт, що деякі особи переміщувалися упродовж року кілька разів, при цьому різними типами спеціальних транспортних засобів. Так, доставляння однієї особи до суду зі слідчого ізолятора й у зворотному напрямку рахуватиметься двічі, при цьому засідань суду протягом року може бути кілька.

З урахуванням цих аспектів зазначимо, що протягом року спеціальними транспортними засобами було переміщено:

- 178 459 узятих під варту та засуджених осіб – за допомогою 29 спеціальних вагонів типу СТ;
- 684 278 узятих під варту та засуджених осіб – за допомогою 711 спеціальних автомобілів органів внутрішніх справ МВС (автозаків);
- 316 950 узятих під варту та засуджених осіб – за допомогою 211 спеціальних автомобілів внутрішніх військ МВС (автозаків).

Проте існують і так звані неофіційні місця несвободи, до яких належать кабінети оперативних працівників та слідчих, кімнати для проведення допитів, а також будь-які інші приміщення на території органів внутрішніх справ, у яких теж можуть утримуватися або утримуються люди проти їхньої волі. Усього ж кількість міських, районних і лінійних (на залізниці) органів внутрішніх справ **1062**.

Протягом 2012 р. працівники Департаменту відвідали **82 установи**, що перебувають у підпорядкуванні Міністерства: 45 міських, районних і лінійних органів внутрішніх справ, 26 ізоляторів тимчасового тримання, 8 спеціальних приймальників, 2 автозаків, 2 спеціальних вагони СТ, 1 приймальник-розподільник для дітей.

Відвідані органи, підрозділи ТА СПЕЦІАЛЬНІ УСТАНОВИ МВС

Автономна Республіка Крим (відвідано двічі): ізоляторів тимчасового тримання – 3, міськрайлінвідділів – 6;

Волинська область: ізолятор тимчасового тримання; спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту; міський відділ внутрішніх справ;

Дніпропетровська область: ізоляторів тимчасового тримання – 2, спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту – 1, міськрайлінвідділів – 2;

Донецька область: ізоляторів тимчасового тримання – 4, міськрайлінвідділів – 5;

Київська область: ізолятор тимчасового тримання, спеціальний автомобіль – 1, міськрайлінвідділи – 4;

Львівська область: ізолятор тимчасового тримання, приймальник-розподільник для дітей, міськрайлінвідділи – 3;

Одеська область: ізоляторів тимчасового тримання – 4, спеціальний автомобіль, спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, міськрайлінвідділи – 4;

Тернопільська область: ізоляторів тимчасового тримання – 2, спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, міськрайлінвідділи – 3;

Харківська область: ізолятор тимчасового тримання, спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, міськрайлінвідділи – 3;

Херсонська область: ізоляторів тимчасового тримання – 2, міськрайлінвідділів – 4;

Хмельницька область: ізоляторів тимчасового тримання – 3, спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, міськрайлінвідділів – 4;

Черкаська область (відвідано двічі): ізоляторів тимчасового тримання – 2, спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, міськрайлінвідділів – 2;

м. Київ: спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, районних управлінь – 3, територіальний відділ міліції – 1.

Деякі недоліки, виявлені у ході моніторингових візитів, можна розцінювати як *жорстоке, нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження, зокрема:*

- несвоєчасне й неякісне харчування осіб, які тримаються в спецустановах і кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин;
- тримання осіб, хворих на туберкульоз, у тому числі з відкритою формою, у одній камері зі здоровими людьми;
- невиконання рекомендацій лікарів щодо необхідності додаткових обстежень у лікувальних закладах осіб, яким надавалася медична допомога, що створює загрозу життю та здоров'ю утримуваних осіб;
- несвоєчасне виведення на прогулянки утримуваних осіб;
- незабезпеченість постійного вільного доступу до проточної та питної, а також до гарячої води;

У спеціальному приймальнику для осіб, підданих адміністративному арешту, УМВС України в Хмельницькій області немає водопровідного крана

У кімнаті для затриманих та доставлених Підволочиського РВ УМВС України в Тернопільській області немає водопровідного крана

В ізоляторі тимчасового тримання Волноваського РВ ГУМВС України в Донецькій області немає водопровідного крана

- надмірна вологість і ураженість грибком стін деяких камер ІТТ;

В ізоляторі тимчасового тримання Цюрупинського РВ УМВС України в Херсонській області

- недостатність природного освітлення в камерах і кімнатах для затриманих та доставлених;

В ізоляторі тимчасового тримання Ковельського МВ УМВС України у Волинській області

У кімнаті для затриманих та доставлених Ковельського МВ УМВС України у Волинській області

Кімната для затриманих та доставлених Приморського РВ Маріупольського МУ ГУМВС України в Донецькій області взагалі без вікон

У кімнаті для затриманих та доставлених лінійного відділу на станції Донецьк УМВС України на Донецькій залізниці

У кімнаті для затриманих та доставлених Харцизького МВ ГУМВС України в Донецькій області недостатньо природного світла

В ізоляторі тимчасового тримання при Сімферопольському міському управлінні ГУМВС України в Автономній Республіці Крим

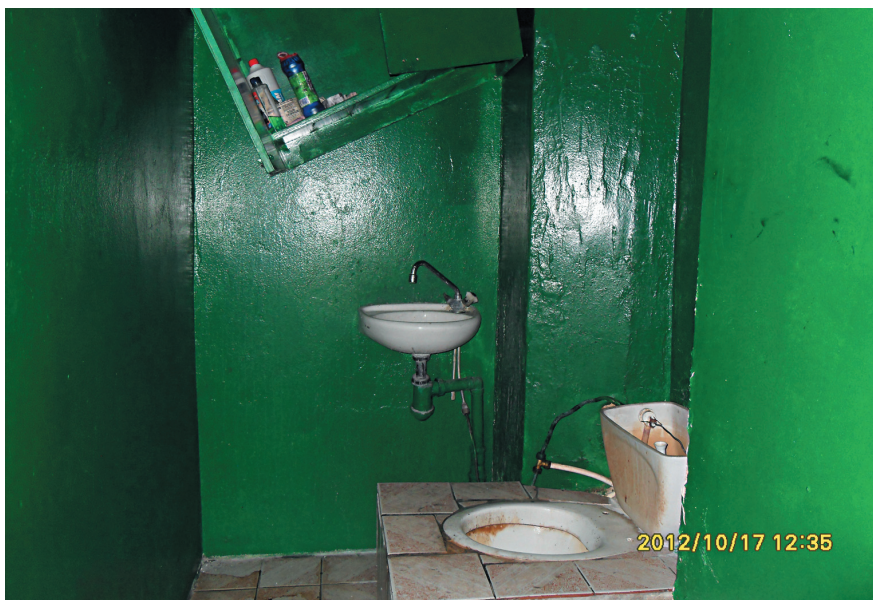
- окремі камери, кімнати та палати установ не обладнані санвузлами, наявність яких передбачена національними та міжнародними стандартами, або облаштування наявних санвузлів не відповідає відомчим будівельним нормам і вимогам міжнародних норм щодо гігієни, зручності користування, запобігання поширенню неприємних запахів, або ж їх розміщення є таким, що користування ними принижує гідність особи, оскільки заходи щодо дотримання особистої гігієни, справляння природних потреб відбуваються у полі зору інших осіб (відсутні перегородки та двері), або камер відеоспостереження;

В ізоляторі тимчасового тримання Котовського МВ ГУМВС України в Одеській області

В ізоляторі тимчасового тримання Львівського міського управління ГУМВС України у Львівській області

У кімнаті для затриманих та доставлених 1-го територіального відділу міліції Печерського РУГУ МВС України в місті Києві

В ізоляторі тимчасового тримання Волноваського РВ ГУМВС України в Донецькій області

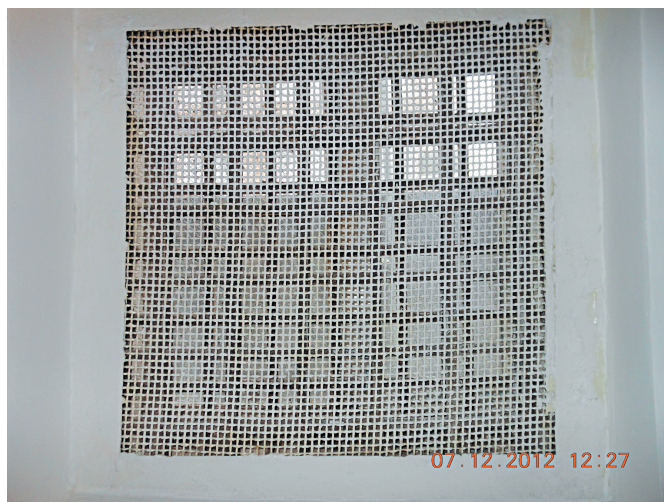

В ізоляторі тимчасового тримання Ковельського МВ УМВС України у Волинській області немає квартирки

- у камерах, кімнатах і палатах установ відсутня або неналежно функціонує припливна вентиляція з механічним спонуканням та не передбачено підігріву припливного повітря у холодну пору року;
- вікна камер і кімнат не обладнані кватирками для вентиляції, чим унеможливлений доступ свіжого повітря;

Вікно в ізоляторі тимчасового тримання Волноваського РВ ГУМВС України в Донецькій області

В ізоляторі тимчасового тримання Харцизького МВ ГУМВС України в Донецькій області

- залучення утримуваних осіб до проведення процесуальних та інших дій у години відпочинку;
- необґрунтовані відмови в отриманні передач утримуваними особами.

За зверненням командування внутрішніх військ МВС України працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму було вивчено стан конвоювання взятих під варту та засуджених осіб залізничним транспортом.

Встановлено, що внутрішні війська МВС є єдиною державною структурою, яка виконує завдання з конвоювання взятих під варту та засуджених осіб залізничним транспортом. Для цього внутрішні війська орендують в Укрзалізниці 29 спеціальних вагонів типу СТ, якими обслуговується 143 маршрути конвоювання. Більш як 90 % зазначених вагонів експлуатуються понад установлений термін (28 років) та є морально застарілими.

Головне управління внутрішніх військ МВС, починаючи з 2005 р., щорічно звер-

тається до Міністерства інфраструктури України з проханнями вжити необхідних заходів для оновлення парку спеціальних вагонів СТ, передбачивши в Державному бюджеті України кошти для придбання сучасних спеціальних вагонів, які відповідають міжнародним нормам і стандартам, проте це питання поки що не має позитивного вирішення.

Перевіркою вагонів встановлено, що вони дійсно перебувають у неналежному стані. У цих вагонах немає ніякої вентиляції, що створює нестерпні умови перебування в них у спекотну пору року як для взятих під варту та засуджених, так і для військовослужбовців внутрішніх військ. У холодну ж пору року у вагонах, навпаки, холодно через застарілі системи опалення, що працюють на твердому паливі.

Для забезпечення зв'язку у вагонах використовуються лампові радіостанції, які постійно виходять з ладу, що створює небезпеку для своєчасного отримання

конвоем допомоги у разі насильства як серед утримуваних, так і стосовно особового складу конвою з боку заарештованих та засуджених, спроб втечі, пожеж тощо.

Для підтримання таких вагонів у придатному для експлуатації стані щороку необхідне вкладення дедалі більше коштів Державного бюджету²³.

У камерах спеціальних вагонів загальною площею трохи більше 3 кв. м, що

обладнані жорсткими лавами шириною 0,5 м (постільні речі та матраци не передбачено), іноді доводиться перевозити до 12–16 осіб, відповідно у вагоні, розрахованому на перевезення до 70 осіб, одночасно перевозиться до 100 і більше осіб.

Спеціальні вагони обладнані лише одним санітарним вузлом для заарештованих і засуджених та одним санітарним вузлом для військовослужбовців, що відповідно унеможлиблює забезпечення справляння в'язнями природних потреб у час, коли вони того забажають, у чистих і пристойних умовах.

Особи, які перевозяться, не мають постійного доступу до питної води. Вони також не забезпечуються гарячим харчуванням через відсутність умов для приготування їжі.

Враховуючи тривалість перебування взятих під варту та засуджених осіб у таких умовах (для прикладу варта за маршрутом Вінниця–Черкаси перебуває у дорозі майже чотири доби) їх не можна розцінювати інакше як жорстоке і таке, що принижує людську гідність, поводження та покарання.

До речі, починаючи з 2000 р., Європейський комітет із запобігання катуванням і нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню (далі – ЄКПТ) вносив Урядові України рекомендації щодо покращення умов перевезення взятих під варту та засуджених осіб.

У доповіді за результатами візиту до України у 2000 р. зазначалося: “130. Сто-

совно перевезення залізничним транспортом делегація перевірила умови в одному із спеціальних вагонів для перевезення осіб під вартою. Він має камери площею 2 і 3,5 кв. м, у яких містяться відкидні сидіння. Менші камери розраховані для перевезення шести осіб за тривалості поїздки не більше чотирьох годин і чотирьох осіб – у разі тривалішої поїздки. У більших камерах (площею 3,5 кв. м) могли перевозити до шістнадцяти осіб у разі нетривалої поїздки і дванадцять осіб – при поїздках на далекі відстані. У камери потрапляло трохи природного світла, однак вентиляція була недостатньою. Туалети для ув'язнених були в огидному стані, забиті екскрементами, хоча за кілька хвилин очікувалася посадка засуджених у вагон для тривалої поїздки.

Жодних заходів щодо забезпечення осіб під вартою їжею, навіть у поїздках на далекі відстані, не вживалося; що стосується питної води, то вона містилася в невеликому контейнері, який для них був єдиним її джерелом протягом усієї поїздки”.

На думку експертів, ***спосіб, у який перевозили осіб під вартою, особливо залізничним транспортом, є неприйнятним, якщо враховувати, зокрема, матеріально-побутові умови і можливість тривалості поїздки.***

ЄКПТ рекомендує переглянути умови перевезення осіб під вартою в Україні у світлі викладених зауважень. Він рекомендує органам влади України вжити таких негайних заходів:

- значно зменшити максимальну кількість ув'язнених, яка допускається в камерах спеціального вагона: у камері площею 3,5 кв. м у жодному разі не можна перевозити більше шести осіб, а в камері площею 2 кв. м – більше трьох осіб;
- подбати про те, щоб під час перевезення залізничним транспортом особи під вартою мали питну воду, і вжити необхідних заходів для забезпечення їм належного харчування протягом тривалих поїздок.

У своїй доповіді Українському Урядові про результати візиту до України, який відбувся з 24 листопада до 6 грудня 2000 р., ЄКПТ висловив низку рекомендацій стосовно перевезення осіб під вартою автомобільним і залізничним транспортом. Це питання було знову порушено перед органами влади України у 2002 р., і вони повідомили, що створено робочу групу для вирішення питання про передання функцій конвоювання осіб під вартою від Міністерства внутрішніх справ до Департаменту з питань виконання покарань. Беручи до уваги надзвичайно серйозні факти, які знову встановила делегація під час візиту

2000 р., “ЄКПТ рекомендує органам влади України вирішити питання щодо умов, за яких здійснюється перевезення осіб під вартою, у першочерговому порядку та з належним врахуванням рекомендацій, викладених у пункті 131 доповіді про результати візиту 2000 р.”.

Окрім цього, з урахуванням зазначених висновків і рекомендацій ЄКПТ Українському Урядові Європейський суд з прав людини визнав порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у рішенні у справі “Яковенко проти України” від 25 жовтня 2007 р., звернувши увагу й на процес етапування заявника у спеціальних вагонах.

Зокрема:

- щодо перевезення залізничним транспортом Суд зауважує, що версії сторін розходилися стосовно кількості осіб, яку зазвичай перевозили у вагонах. Суд зазначає: якщо враховувати те, що за національними нормами на одного ув’язненого припадає 0,3 кв. м простору в разі нетривалої залізничної поїздки, тоді виходить, що за розміщення 70 ув’язнених у вагон, розрахований на 104 місця, на одного ув’язненого припадатиме 0,4 кв. м простору, а це, як уже зазначалося вище, є неприйнятним для перевезень ні на які відстані;
- Суд також бере до уваги висновки ЄКПТ про незадовільність вентиляції у вагонах, незабезпечення харчуванням та недостатнє забезпечення водою;
- Суд зауважує, що заявник мусив терпіти такі незадовільні умови двічі на місяць при переїзді до Севастопольського ІТТ і назад протягом двох років і восьми місяців, тобто загалом протягом приблизно 64 таких поїздок;
- Суд доходить висновку, що поводження, якого зазнав заявник під час багаторазових переїздів між Севастопольським ІТТ і Сімферопольським СІЗО, перевищило мінімальний рівень жорстокості (див. справу “Худойоров проти Росії” від 8 листопада 2005 р.) і що було порушено статтю 3 Конвенції.

Під час відвідувань виявлені **типові порушення прав і свобод людини, що є притаманними всім зазначеним типам місць несвободи:**

- камери і кімнати не обладнані столами для приймання їжі, табуретами, настінними шафами та тумбочками для зберігання продуктів харчування і предметів особистої гігієни або це обладнання не відповідає вимогам відомчих будівельних норм та міжнародних стандартів;

- у камерах і кімнатах, де перебувають утримувані, немає кнопок виклику постового, що створює небезпеку несвоєчасного втручання в усілякі можливі інциденти (насильство серед затриманих, спроби самогубства, пожежі тощо);
- не всі камери та кімнати, де перебувають утримувані, забезпечені постійно функціонуючою системою відеоспостереження, що також створює небезпеку своєчасного втручання з метою упередження насильства серед утримуваних, спроб самогубства, пожеж тощо;
- установи не забезпечені душовими кабінами у кількості, що передбачена відомчими будівельними нормами та міжнародними стандартами, невідповідність наявних душових вимогам базових стандартів.

Під час відвідувань були виявлені **типові порушення прав та свобод людини**, що є **притаманними для всіх типів спеціальних установ**:

- камери та кімнати не обладнані столами для приймання їжі, табуретами, настінними шафами та тумбочками для зберігання продуктів харчування і предметів особистої гігієни, або це обладнання не відповідає вимогам відомчих будівельних норм та міжнародних стандартів;
- у камерах та кімнатах, де перебувають утримувані, відсутні кнопки виклику постового, що створює небезпеку несвоєчасного втручання в можливі інциденти (насильство серед затриманих, спроби самогубства, пожежі тощо);
- не всі камери та кімнати, де перебувають утримувані, забезпечені постійно функціонуючою системою відеоспостереження, що також створює небезпеку несвоєчасного втручання з метою попередження насильства серед утримуваних, спроб самогубства, пожеж тощо;
- установи не забезпечені душовими кабінами у кількості, що передбачена відомчими будівельними нормами та міжнародними стандартами, невідповідність наявних душових вимогам базових стандартів;

У санпропускнику спеціального приймального для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, ГУМВС України в м. Києві відсутні лійки, антисанітарія

В ізоляторі тимчасового тримання Тернопільського МВ УМВС України в Тернопільській області одна лійка на всю установку

В ізоляторі тимчасового тримання Ковельського МВ УМВС України у Волинській області лише два місця

В ізоляторі тимчасового тримання Волноваського РВ ГУМВС України в Донецькій області лише одне місце, немає лійки

- у спеціальних установах відсутні або не працюють телефони довіри, з допомогою яких утримувані особи могли б надавати інформацію про стан дотримання прав людини в цих установах;
- спеціальні установи не забезпечені медичним обладнанням і витратним майном відповідно до норм, визначених національними та міжнародними стандартами;
- камери і кімнати, де перебувають утримувані, не обладнані радіодинаміками з автономними регуляторами гучності та антенами ефірного телебачення;
- ненадання утримуваним особам можливості користуватися юридичною літературою;
- відсутність або невідповідність вимогам національних та міжнародних стандартів приміщень, призначених для забезпечення належного санітарно-гігієнічного стану, безпеки утримуваних, надання їм медичної допомоги тощо;

Кабінет лікаря в ізоляторі тимчасового тримання Волноваського РВ ГУМВС України в Донецькій області у занедбаному стані

- відсутні або не працюють телефони довіри, через які затримані особи за підозрою в скоєнні злочину та в адміністративному порядку могли б надавати інформацію про стан дотримання прав та законних інтересів громадян у спеціальних установах міліції та кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ. Функціонування таких телефонів передбачене директивою МВС від 18.02.2008 № 1, вимоги якої не виконуються. Необхідно передбачити функціонування цих телефонів довіри на законодавчому рівні.

Також до типових недоліків місць несвободи, за винятком приймальників-розподільників для дітей, належать:

- недотримання нормативу корисної площі з розрахунку 4 кв. м на одну особу без урахування санітарного блоку та площі, необхідної для розміщення предметів загального користування;

У спеціальному приймальнику для осіб, підданих адміністративному арешту, УМВС України в Хмельницькій області

У спеціальному приймальнику для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, який підпорядкований УГБ УМВС України в Тернопільській області

В ізоляторі тимчасового тримання Білоцерківського МВ ГУМВС України в Київській області

В ізоляторі тимчасового тримання Маріупольського МУ ГУМВС України в Донецькій області

- невідповідність національним і міжнародним стандартам обладнання ліжок, призначених для відпочинку утримуваних;

У кімнаті для затриманих та доставлених Оболонського районного управління ГУМВС України в м. Києві наявність билець не виключає можливості самогубства через повішання

В ізоляторі тимчасового тримання Котовського МВ ГУМВС України в Одеській області ліжка не відповідають встановленим розмірам та конструкції

У камері для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, ІТТ Любашівського РВ ГУМВС України в Одеській області подіум з підвищеннями замість спеціально обладнаних ліжок

В ізоляторі тимчасового тримання Львівського міського управління ГУМВС України у Львівській області ліжка не відповідають встановленим розмірам та стандартам

У кімнаті для затриманих та доставлених Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві відсутнє покриття з м'якої гігієнічної тканини та захисного матеріалу (дерматину), розміри не відповідають стандартам

У кімнаті для затриманих та доставлених Придніпровського РВ в м. Черкаси УМВС України в Черкаській області

У кімнаті для затриманих та доставлених Білоцерківського МВ ГУМВС України в Київській області

У кімнаті для затриманих та доставлених Залізничного районного відділу Сімферопольського міського управління ГУМВС України в Автономній Республіці Крим

У кімнаті для затриманих та доставлених Центрального районного відділу Сімферопольського міського управління ГУМВС України в Автономній Республіці Крим

- наявність у камерах і кімнатах, де перебувають утримувані, бетонної підлоги, що також не відповідає вимогам національних та міжнародних стандартів.

У кімнаті для затриманих та доставлених Дніпровського РВ ХМУ УМВС України в Херсонській області

У кімнаті для затриманих та доставлених Ковельського МВ УМВС України у Волинській області

У кімнаті для затриманих та доставлених Лінійного відділу на станції Донецьк УМВС України на Донецькій залізниці

Під час відвідувань виявлені деякі недоліки, притаманні ІТТ і спеціальним приймальникам для утримання осіб, підданих адміністративному арешту:

- невідповідність кількості, площі й обладнання прогулянкових двориків національним та міжнародним стандартам (недостатня площа, відсутні козирки для захисту від атмосферних опадів тощо);

Місце для прогулянки в ізоляторі тимчасового тримання Тернопільського МВ УМВС України в Тернопільській області

В ізоляторі тимчасового тримання Білоцерківського МВ ГУМВС України в Київській області

Місце для прогулянки у спеціальному приймальнику для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, УМВС України у Волинській області

- відсутність кімнат для побачень, через що особам, які тримаються в цих установах, побачення з рідними не надаються.

Крім того, спеціальні приймальники для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, функціонують на підставі Положення про спеціальний приймальник при органі внутрішніх справ для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, затвердженого наказом МВС України від 18 вересня 1992 р. № 552. Всупереч вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731 “Про затвердження Положення про державну реєстрацію нор-

мативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади” зазначений наказ не узгоджений з Конституцією та законами України, іншими актами законодавства, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколами до неї, міжнародними договорами України, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України, та *acquis communautaire* та практикою Європейського суду з прав людини.

Деякі виявлені недоліки є притаманними саме ІТТ і кімнатам для затриманих та доставлених чергових частин:

- неознайомлення осіб, які поміщуються до ІТТ, до кімнат затриманих і доставлених чергових частин, з їхніми правами та обов’язками;
- неповідомлення про місце перебування осіб, поміщених до ІТТ і кімнат затриманих та доставлених чергових частин, їхніх родичів.

До виявлених недоліків щодо умов тримання, притаманних виключно ІТТ, слід також віднести:

- розташування значної частини ІТТ у підвальних або напівпідвальних приміщеннях;
- відсутність системи відеозапису з архівацією даних у кабінетах слідчих і адвокатів;
- порушення вимог щодо роздільного тримання в камерах різних категорій осіб.

Неналежне ведення службової документації:

- у Журналах первинного обстеження осіб, які поміщаються в ІТТ, відсутні власноручні записи таких осіб про наявність або відсутність скарг на стан здоров'я;
- неналежно ведуться Журнали реєстрації надання медичної допомоги особам, які утримуються в ІТТ, чим унеможлиблюється контроль за забезпеченням права на медичну допомогу та встановлення обставин отримання тілесних ушкоджень особами, які там тримаються;
- у Книгах обліку виведення утримуваних із камер не зазначаються підстави виведення та працівники ОВС, до яких виводяться утримувані;
- Книги скарг і пропозицій ведуться неналежно, у результаті порушується право громадян на звернення з приводу протиправних дій працівників міліції. Не забезпечено вільний доступ до Книги скарг та пропозицій;
- неналежно ведуться Журнали обліку доставлених, відвідувачів та запрошених до міськрайлінорганів, чим ускладнюється контроль за правомірністю доставляння та перебування громадян у службових приміщеннях міліції. У Журналах не завжди вказується час залишення доставленою (запрошеною) особою приміщення ОВС, не відображаються заходи, яких було вжито стосовно доставленої особи (складено протокол, відібране пояснення та інше), не завжди зазначається посада, прізвище працівника міліції, яким особа, доставлена чи запрошена до ОВС. Записи в Журналах не містять інформації щодо того, в якому статусі особа перебувала в міськрайлінівідділі (доставленого, запрошеного чи відвідувача). Під час відвідувань виявлялися факти втручань і намагання знищити записи з метою унеможливлення встановлення часу перебування громадян у приміщеннях міліції;
- у книгах прийому та здачі чергування не зазначається інформація щодо осіб, які тримаються в кімнатах затриманих та доставлених, у тому числі з перевищенням установлених термінів тримання;
- журнали реєстрації надання медичної допомоги особам, які утримуються в черговій частині, ведуться неналежним чином, чим унеможлиблюється

- контроль за забезпеченням права на медичну допомогу та встановлення обставин отримання тілесних ушкоджень доставленими до чергових частин;
- відсутні або ведуться неналежним чином Журнали інформування центрів з надання безоплатної правової допомоги затриманим;
 - ведення документації патрульної служби в частині обліку осіб, затриманих і доставлених до підрозділів міліції, не відповідає вимогам Статуту патрульно-постової служби міліції України.

Недоліки в сфері нормативно-правового забезпечення, що призводять до порушень прав людини

1. Протягом звітного періоду до Уповноваженого з прав людини надійшло понад 90 скарг щодо катувань та інших видів жорстокого поводження, які застосовувалися в службових кабінетах та інших приміщеннях ОВС. Міністерство внутрішніх справ тривалий час намагається мінімізувати цей вид порушень прав людини, зокрема:
 - *наказом МВС від 18 грудня 2003 р. № 1561 “Про затвердження Положення про кімнати для проведення слідчих та інших заходів в органах і підрозділах внутрішніх справ” заборонено проводити слідчі дії та інші передбачені законодавством України заходи (опитування, побачення із захисником тощо), необхідні для повного, всебічного й об’єктивного дослідження обставин учинення злочинів за участю осіб, затриманих за підозрою в їх вчиненні, у будь-яких приміщеннях органів і підрозділів внутрішніх справ, крім слідчих кімнат;*
 - *наказом МВС від 16 вересня 2009 р. № 404 “Про забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України” начальники ГУМВС (УМВС) зобов’язані були установити до кінця 2009 р. системи відеоспостереження на вході до міськрайлінвідділів, у чергових частинах, коридорах, слідчих кімнатах з архівацією відеоінформації не менше одного місяця;*
 - *розпорядженням МВС від 31 березня 2011 р. № 329 “Про додаткові заходи щодо недопущення випадків катування та жорстокого поводження в діяльності органів внутрішніх справ” начальники ГУМВС (УМВС) були зобов’язані проаналізувати стан встановлення в міськрайліноорганах систем відеоспостереження, вжити додаткових заходів щодо обладнання системами відеозапису з архівацією даних окремих приміщень для проведення допитів, інших слідчих дій і опитувань громадян оперативними працівниками, проводити слідчі дії та опитування громадян виключно в таких приміщеннях.*

Усі зазначені відомчі розпорядчі документи зачіпають права людини, проте всупереч вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р.

№ 731 “Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади” не пройшли державну реєстрацію та експертизу на відповідність Конституції та законам України, іншим актам законодавства, *Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.* і протоколам до неї, міжнародним договорам, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України, та *acquis communautaire*,

а також практиці Європейського суду з прав людини.

Відсутність на законодавчому рівні заборони проведення допитів, інших слідчих дій і опитувань громадян працівниками міліції за межами приміщень, обладнаних системами відеозапису з архівацією даних, унеможлиблює підтвердження чи спростування фактів, викладених у скаргах щодо катувань та інших видів жорстокого поводження в службових кабінетах та інших приміщеннях ОВС.

2. Результати відвідувань, здійснених протягом звітного періоду працівниками Департаменту з питань реалізації НПМ, свідчать про неналежну організацію розгляду звернень, у тому числі щодо фактів неналежного поводження, занесених до Книги скарг та пропозицій, передбаченої *Інструкцією про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань*, затвердженою наказом МВС від 28 квітня 2009 р. № 181. Зазначений недолік є наслідком відсутності нормативно-правового регулювання розгляду цього виду звернень. У зв’язку з цим доцільно вдосконалити *Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України*, затверджене наказом МВС від 10 жовтня 2004 р. № 1177.
3. Відповідно до згаданої *Інструкції про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань* для всіх категорій осіб, що перебувають у приміщенні ОВС, передбачено єдиний облік – у Журналі обліку доставлених, відвідувачів та запрошених. Зміст інформації, що заноситься до Журналу, не дає чіткого визначення, до якої саме категорії (доставлених, відвідувачів чи запрошених) належить та чи інша зареєстрована особа. Така невизначеність призводить до системного порушення термінів тримання доставлених осіб у приміщеннях ОВС, порушення права на правову допомогу та неналежне поводження. Тому Журнал обліку доставлених, відвідувачів та запрошених необхідно удосконалити, передбачивши зазначення статусу особи, що перебуває в приміщенні ОВС.
4. *Порядком взаємодії закладів охорони здоров’я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії*, затвердженим спільним наказом МОЗ, МВС, Мін’юсту та Державної служби України з контролю за наркотиками від 22 жовтня 2012 р. № 821/937/1549/5/156, при отриманні від адмінзатриманих (з особової справи) інформації про стан здоров’я

та необхідність прийому ЗПТ передбачено відповідний запис (з фіксацією факту необхідності надання ЗПТ) у Журналі обліку доставлених, відвідувачів та запрошених, передбачений *Інструкцією про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань*. Проте формою Журналу внесення такої інформації не передбачено, що призводить, зокрема, до отримання свідчень незаконним шляхом від наркотично залежних осіб, що знаходяться у стані абстинентного синдрому. Тому Журнал обліку доставлених, відвідувачів та запрошених необхідно удосконалити, передбачивши внесення до нього зазначеної інформації.

5. В Україні налічується 27 приймальників-розподільників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту. Ці установи функціонують на підставі Положення про спеціальний приймальник при органі внутрішніх справ для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, затвердженого наказом МВС України від 18 вересня 1992 р. № 552. Умови тримання, передбачені Положенням, не відповідають як національним, так і міжнародним стандартам. Крім того, всупереч вимогам Постанови КМУ від 28 грудня 1992 р. № 731 “Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади” зазначені наказ та Положення не узгоджені з Конституцією та законами України, іншими актами законодавства, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і протоколами до неї, міжнародними договорами України, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України, та *acquis communautaire*, а також з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Тому нормативно-правові підстави функціонування приймальників-розподільників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, необхідно узгодити з чинним національним законодавством та міжнародними нормами права, згода на застосування яких надана Верховною Радою України.

Рекомендації, надані керівництву МВС України за результатами моніторингу

- ⇒ Відповідно до вимог Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” облаштувати пандуси на входах до органів і підрозділів внутрішніх справ, які б відповідали Державним будівельним нормам України (ДБН В.2.2-17:2006) “Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення”.
- ⇒ Забезпечити громадянам вільний доступ до приймалень громадян органів і підрозділів внутрішніх справ.
- ⇒ Забезпечити вільний доступ до книги скарг і пропозицій органу внутрішніх справ.

- ⇒ Забезпечити негайне повідомлення рідних і близьких про затримання осіб як в адміністративному порядку, так і за підозрою у скоєнні злочину.
- ⇒ Унеможливити випадки тримання у міськрайліно органах внутрішніх справ доставлених осіб понад строки, встановлені статтею 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення.
- ⇒ Укласти договори про закупівлю послуг за державні кошти з постачання гарячої їжі – триразового гарячого харчування для осіб, які утримуються в кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ.
- ⇒ Обладнати в органах і підрозділах внутрішніх справ кімнати для проведення слідчих дій та інших заходів відповідно до вимог Положення, затвердженого наказом МВС України від 18 грудня 2003 р. № 1561.
- ⇒ Виключити випадки залучення осіб, які тримаються в ізоляторах тимчасового тримання, до процесуальних та інших дій, за винятком невідкладних випадків, у години відпочинку, які встановлені Правилами внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України, затвердженими наказом МВС України від 2 грудня 2008 р. № 638, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 12 лютого 2009 р. за № 137/16153.
- ⇒ Заборонити без законних на те підстав використовувати фізичну працю адміністративно арештованих осіб, які тримаються в ізоляторах тимчасового тримання та спеціальних приймальниках для утримання осіб, підданих адміністративному арешту органів внутрішніх справ.
- ⇒ Забезпечити своєчасне виведення осіб, які тримаються в ізоляторах тимчасового тримання, на щоденні прогулянки.
- ⇒ Облаштувати в ізоляторах тимчасового тримання та спеціальних приймальниках для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, органів внутрішніх справ необхідну кількість прогулянкових двориків та обладнати їх відповідно до вимог ВБН В.2.2-49-2004, затверджених наказом МВС України від 12 липня 2004 р. № 775.
- ⇒ Привести місткість камер ізоляторів тимчасового тримання, спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, кімнат для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ у відповідність до національних та міжнародних норм і стандартів, якими передбачено не менше 4 кв. м корисної площі на одну особу без урахування санітарного блоку та площі, необхідної для розміщення предметів загального користування.
- ⇒ Привести рівень природного освітлення камер ізоляторів тимчасового тримання, спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, кімнат для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ у відповідність до національних та міжнародних норм і стандартів.

- ⇒ Обладнати кабіни санвузлів камер ізоляторів тимчасового тримання, спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, кімнат для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ відповідно до вимог національних та міжнародних норм і стандартів.
- ⇒ Обладнати камери спецустанов табуретами, настінними шафами і приліжковими тумбочками для зберігання продуктів харчування і предметів особистої гігієни, радіодинаміками, антенами ефірного телебачення, кнопками виклику постового.
- ⇒ Обладнати в ізоляторах тимчасового тримання та спеціальних приймальниках для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, душові з розрахунку можливості одночасного миття осіб, які утримуються у найбільшій камері, відповідно до вимог ВБН В.2.2-49-2004, затверджених наказом МВС України від 12 липня 2004 р. № 775.
- ⇒ У зв'язку з розташуванням ізоляторів тимчасового тримання у підвальних і напівпідвальних приміщеннях, а також невідповідністю умов тримання осіб, підданих адміністративному арешту, затриманих за підозрою у скоєнні злочину, взятих під варту та засуджених національним і міжнародним нормам та стандартам зупинити функціонування таких спеціальних установ міліції.
- ⇒ Забезпечити роздільне тримання в ізоляторах тимчасового тримання і кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ різних категорій осіб.
- ⇒ Заборонити тримання в одній камері ізоляторів тимчасового тримання та спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, осіб, хворих на туберкульоз та інші інфекційні хвороби, зі здоровими.
- ⇒ Обладнати в ізоляторах тимчасового тримання та спеціальних приймальниках для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, органів внутрішніх справ кімнати для побачень.
- ⇒ Забезпечити функціонування в органах і підрозділах внутрішніх справ “телефонів довіри”, через які затримані особи за підозрою в скоєнні злочину та в адміністративному порядку зможуть надавати інформацію про стан дотримання прав і законних інтересів громадян у спеціальних установах міліції й кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ.
- ⇒ Забезпечити ізолятори тимчасового тримання, спеціальні приймальники для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, кімнати для затриманих і доставлених чергових частин органів внутрішніх справ господарським, медичним інвентарем та витратним майном відповідно до норм належності, затверджених наказом МВС України від 25 вересня 2006 р. № 946.

- ⇒ Облаштувати в ізоляторах тимчасового тримання та спеціальних приймальниках для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, кімнати відпочинку особового складу.
- ⇒ З метою забезпечення роздільного тримання різних категорій затриманих осіб обладнати у міськрайліноорганах внутрішніх справ не менше двох кімнат для затриманих та доставлених чергових частин (за відомчими нормами не менше трьох).
- ⇒ Узгодити нормативно-правові підстави функціонування спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, з чинним національним законодавством і міжнародними нормами права, згода на застосування яких надана Верховною Радою України.
- ⇒ Кабінетові Міністрів України вивчити питання щодо можливості переведення транспортування взятих під варту і засуджених осіб виключно спеціальними автомобілями, обладнаними відповідно до міжнародних норм і стандартів, а також обґрунтувати економічну ефективність й доцільність подальшого використання спеціальних вагонів СТ для перевезення взятих під варту та засуджених осіб.
- ⇒ У разі ухвалення висновку щодо доцільності використання залізничного транспорту для перевезення взятих під варту і засуджених осіб внести зміни до бюджету Міністерства інфраструктури України на 2013 р. та передбачати виділення коштів, необхідних на придбання сучасних спеціальних вагонів СТ, які відповідають міжнародним нормам і стандартам, на наступні роки до їх повної заміни.
- ⇒ Забезпечити належне ведення документації ізоляторів тимчасового тримання, спеціальних приймальників для утримання осіб, підданих адміністративному арешту, органів внутрішніх справ відповідно до вимог чинних нормативно-правових актів МВС України.
- ⇒ Забезпечити належне ведення журналів обліку доставлених, запрошених і відвідувачів та іншої документації чергових частин органів внутрішніх справ відповідно до вимог Інструкції, затвердженої наказом МВС від 28 квітня 2009 р. № 181, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 20 серпня 2009 р. за № 786/16802.
- ⇒ Забезпечити ведення службової документації підрозділів патрульної служби міліції відповідно до вимог Статуту патрульно-постової служби міліції України, затвердженого наказом МВС України від 28 липня 1994 р. № 404.
- ⇒ Забезпечити якісне вивчення в системі службової підготовки спецкурсу “Дотримання прав і свобод людини в діяльності ОВС”.

2.3. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

До складу Державної пенітенціарної служби входять 224 установи, які можуть бути віднесені до місць несвободи. Серед них:

- 33 *слідчі ізолятори* – місця попереднього ув'язнення. Метою діяльності цих установ є запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту, від органів досудового розслідування та суду, перешкодженню кримінальному провадженню або зайняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) або її транзитного перевезення. У них перебувають узяті під варту особи на час досудового розслідування та судового розгляду, відбувають покарання засуджені до арешту, залишені особи для робіт з господарського обслуговування;
- 112 *виправних колоній* – місця для відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі;
- 8 *виховних колоній* – місця для відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі для неповнолітніх;
- 23 *виправних центри* – місця для відбування кримінального покарання у вигляді обмеження волі;
- 42 *арештних дома* – місця для відбування кримінального покарання у вигляді арешту;
- 6 *лікувальних закладів*.

Починаючи з 2011 р., простежується стійка тенденція до зменшення кількості осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах (рис. 2.4). Частково проблема переповненості СІЗО була розв'язана за рахунок створення дільниць слідчих ізоляторів при виправних колоніях. Станом на 1 січня 2013 р. у зазначених дільницях утримувалося 1136 осіб.

Аналіз статистичних даних щодо кількості осіб, які відбувають покарання в уста-

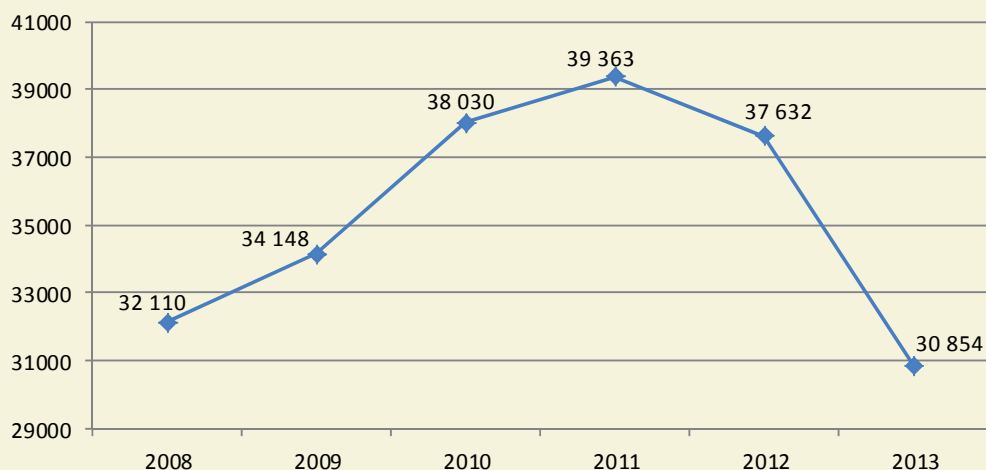
новах виконання покарань різних типів, також свідчить про наявну тенденцію щодо зменшення кількості осіб, які відбувають покарання у виховних колоніях (з 1606 осіб у 2008 р. до 1264 у 2013-ому).

Упродовж 2012 р. працівники Департаменту відвідали **31 установу**, що перебуває у підпорядкуванні ДПтСУ: 11 слідчих ізоляторів; 18 виправних колоній; 1 виправний центр; 1 виховну колонію.

Здійснено моніторингові візити до таких установ, як:

- Сімферопольський слідчий ізолятор (двічі);
- Сімферопольська виправна колонія № 102 (двічі);
- Дніпропетровський слідчий ізолятор;

Рисунок 2.4. Кількість осіб, які утримувалися в слідчих ізоляторах станом на 1 січня (2008–2013 рр.)

Софіївська виправна колонія № 45;
Дніпродзержинська виправна колонія № 34;
Березанська виправна колонія № 95;
Хмельницький слідчий ізолятор;
Ізяславська виправна колонія № 31;
Замкова виправна колонія № 58;
Райківецька виправна колонія № 78;
Одеський слідчий ізолятор;
Чорноморська виправна колонія № 74;
Копичинська виправна колонія № 112;
Чортківський слідчий ізолятор;
Збаразька виправна колонія № 63;
Львівський слідчий ізолятор;
Самборська виховна колонія;
Личаківська виправна колонія № 30;
Львівська виправна колонія № 48;
Черкаський слідчий ізолятор;
Херсонський слідчий ізолятор;

Дар'ївська виправна колонія № 10;
Бердичівська виправна колонія № 70;
Маневицька виправна колонія № 42;
Луцький слідчий ізолятор;
Донецький слідчий ізолятор;
Макіївська виправна колонія № 32;
Сніжанська виправна колонія № 127;
Керченський виправний центр.

Під час моніторингу виявлені деякі типові порушення прав людини, які можуть кваліфікуватися як **неналежне поводження**, зокрема:

- кількогадинне тримання осіб у кабінах збірного відділення слідчих ізоляторів, які взагалі не пристосовані для тримання осіб (відсутні вікна, вентиляція, санвузли);
- тривале тримання в слідчих ізоляторах осіб, які визнанні неосудними за результатами судово-психіатричних експертиз і до прийняття відповідного рішення суду щодо застосування примусових заходів медичного характеру;
- недостатність природного та штучного освітлення в камерах;
- відсутність примусової вентиляції у камерних та інших приміщеннях, де утримуються особи;
- надмірна вологість та ураженість грибком стін деяких камер;
- тримання осіб, хворих на туберкульоз, у тому числі з відкритою формою, у одній камері зі здоровими особами;
- направлення осіб до суду зі слідчих ізоляторів для участі в судових засіданнях без відповідного забезпечення їх продуктами харчування.

До інших типових **порушень прав і свобод людини**, що є **притаманними всім зазначеним типам місць несповоди**, можна віднести:

- несвоєчасне та неефективне розслідування випадків отримання ув'язненими та засудженими тілесних ушкоджень;
- недотримання нормативу корисної площі з розрахунку 2,5 кв. м на одного ув'язненого в слідчих ізоляторах та 4 кв. м на одну особу – у виправних колоніях;
- корпусні приміщення слідчих ізоляторів, спальні приміщення виправних установ потребують проведення поточних та капітальних ремонтів;
- пральне обладнання вичерпало усі строки експлуатації та потребує заміни;

Одеський слідчий ізолятор

Донецький слідчий ізолятор

- відсутні умови для перебування в установах ув'язнених з особливими потребами: немає відповідних спеціалістів, реабілітаційних програм, брак засобів пересування.

Крім зазначених, відвідуваннями виявлені недоліки, притаманні окремим слідчим ізоляторам:

- камери збірних відділень і для тримання осіб, які прямують транзитом, у не належному санітарному та технічному стані;

Київський слідчий ізолятор

Донецький слідчий ізолятор

- системи водопостачання і водовідведення у неналежному технічному стані, як наслідок, спостерігається надмірна вологість та ураженість стін грибком;
- санвузли камерних приміщень у неналежному стані, відсутній напівавтоматичний злив води;

Запорізький слідчий ізолятор

Київський слідчий ізолятор

Запорізький слідчий ізолятор

- всупереч вимогам міжнародних стандартів на стінах дворів для прогулянки ув'язнених нанесено фактурне покриття замість гладкої поверхні, двори для прогулянки ув'язнених не обладнані навісом, який забезпечує захист від атмосферних опадів;

Київський слідчий ізолятор

Донецький слідчий ізолятор

Чортківський слідчий ізолятор Тернопільської області

- у камерних приміщеннях не забезпечено ізоляцію системи електроживлення, що призводить до ураження електрострумом;

Сімферопольський слідчий ізолятор

Донецький слідчий ізолятор

- у камерних приміщеннях для тримання вагітних жінок і жінок з дітьми відсутня можливість для сушіння білизни та недостатньо електророзеток;

Сімферопольський слідчий ізолятор

- обладнання приміщень медичних частин не відповідає національним і міжнародним стандартам, їх палати та кабінети медичного персоналу потребують поточного ремонту.

Деякі з виявлених недоліків є притаманними саме виправним колоніям:

- розміщення приміщень камерного типу та дисциплінарних ізоляторів у напівпідвальних приміщеннях, непристосованих для тривалого тримання засуджених;
- дисциплінарні приміщення (ПКТ, ДІЗО) потребують проведення ремонтних робіт. У них не забезпечено достатнє природне освітлення та доступ до свіжого повітря;

Вільнянська виправна колонія (№ 20) Запорізької області

- потребують проведення поточних ремонтів приміщення медичних частин;
- системи теплопостачання у зношеному стані;
- спальні приміщення для засуджених потребують ремонту;

Вільнянська виправна колонія Запорізької області (№ 20)

*Сімферопольська виправна колонія
Автономної Республіки Крим (№ 102)*

- у приміщеннях відділень соціально-психологічної служби не встановлені холодильники, що унеможливує тривале зберігання переданих продуктів у літню пору року;
- не забезпечено можливості для миття рук засудженими безпосередньо в їдальні тощо.

У Вільнянській виправній колонії (№ 20) два рукомийники на 380 осіб, які харчуються одночасно в одну зміну

Під час відвідування Керченського виправного центру виявлено недоліки:

- приміщення ДІЗО не пристосовані для тримання засуджених (в антисанітарному стані, у двох приміщеннях відсутні туалети, а в наявному туалеті немає напівавтоматичного зливу води, природне і штучне освітлення недостатнє);

У Керченському виправному центрі (№ 139)

- недотримання встановленої норми житлоплощі з розрахунку 4 кв. м на одного засудженого (на день візиту на одного засудженого припадало 2,6 кв. м);
- відсутні двори для прогулянок засуджених, які тримаються в ДІЗО, прогулянки здійснюються на території, що прилягає до приміщень ДІЗО після підйому з 5 год. ранку, що створює незручності для засуджених;
- у штаті установи не передбачено посад медичних працівників, унаслідок чого унеможливлено надання невідкладної медичної допомоги засудженим. При цьому адміністрацією установи не забезпечується своєчасна доставка засуджених до закладу охорони здоров'я.

Недоліки в нормативно-відомчій базі, що призводять до порушення прав ув'язнених

1. Аналіз звернень громадян, що надійшли до Уповноваженого з прав людини протягом 2012 р., а також звітів за результатами моніторингових візитів працівників Секретаріату Уповноваженого до установ Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони, Служби безпеки, Державної пенітенціарної служби, Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби свідчить про наявність суттєвих розбіжностей в умовах та порядку тримання осіб у місцях несвободи.

Слід зазначити, що головна відмінність у порядку тримання осіб у зазначених установах або відбування в них покарання має полягати в меті та строках їх тримання, особливостях статусу в кримінальному або адміністративному процесі. При цьому відмінність в умовах тримання для цих осіб повинна бути мінімальною, а заходи безпеки – залежати від ступеня суспільної небезпеки особи та загрози національним інтересам.

Водночас зазначеними державними органами використовується різний підхід до регламентації умов тримання осіб у підвідомчих установах та навіть нічим не обґрунтований порядок застосування заходів безпеки. У законодавстві та відомчих нормативних актах, що регламентують діяльність цих установ, містяться значні розбіжності в переліках речей і предметів, продуктів харчування, що дозволяється мати таким особам, купувати та передавати, а також переліках речей, які дозволені для користування.

2. Положення пункту 4.4 Правил тримання осіб, узятих під варту, і засуджених є дискримінаційним, тому що названі особи мають право одержувати двічі на місяць передачі або посилки, тоді як згідно з чинним законодавством кількість посилок (передач) і бандеролей, що одержують засуджені, які тримаються в колоніях, не обмежується.
3. Медико-санітарне забезпечення осіб, які тримаються в пенітенціарних установах, здійснюється поза межами нормативного регулювання, оскільки ще 7 червня 2004 р. Міністерством юстиції України скасовано рішення про державну реєстрацію порядку медико-санітарного забезпечення осіб, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі – ДДПВП), затвердженого спільним наказом ДДПВП та Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2000 р. № 3/6. Державна реєстрація скасована у зв'язку з невідповідністю вимогам чинного законодавства зазначеного в підпункті 6.1.4 пункту 6.1 Порядку про те, що не дозволяється приймати до слідчих ізоляторів хворих з алкогольними психозами та осіб, які страждають на тяжкі соматичні або інфекційні захворювання, особливо небезпечні, карантинні та такі, що характеризуються високою летальністю, контагіозністю та можливістю епідемічного розповсюдження, у тому числі хворих на активну форму туберкульозу.

Рекомендації, надані керівництву Державної пенітенціарної служби України за результатами моніторингу

- ⇒ Вжити заходів для забезпечення житлоплощі із розрахунку 4 кв. м на одного засудженого та 2,5 кв. м на одного ув'язненого в слідчих ізоляторах.
- ⇒ Врегулювати питання щодо рівномірного розміщення ув'язнених по камерах.
- ⇒ Забезпечити в СІЗО дотримання належного санітарно-гігієнічного стану в камерах збірних відділень та для тримання транзитно-пересильних, а також у приміщеннях камерного типу та дисциплінарного ізолятора в установах виконання покарань.
- ⇒ Обладнати камерні та інші приміщення, де утримуються особи, примусовою вентиляцією.
- ⇒ Привести обладнання дворів для прогулянки у відповідність до нормативних вимог (замінити фактурне покриття стін на гладку поверхню, встановити навіси для захисту від атмосферних опадів тощо).
- ⇒ Забезпечити належне прання особистих речей ув'язнених.
- ⇒ Обладнати туалети в камерах СІЗО та гуртожитках для засуджених напівавтоматичним зливом води.
- ⇒ Забезпечити в камерних приміщеннях СІЗО для тримання вагітних жінок та жінок з дітьми можливість сушіння білизни та достатню кількість електророзеток.
- ⇒ Забезпечити надання медичних послуг ув'язненим відповідно до клінічних протоколів та нормативів надання медичної допомоги.
- ⇒ Вжити заходів щодо укомплектування вакантних посад медичних працівників.
- ⇒ Обладнати стелажі для розміщення особистих речей, які здаються засудженими на прання.
- ⇒ Вирішити питання обладнання в їдальнях для засуджених необхідної кількості умивальників для миття рук.
- ⇒ Вжити заходів з метою припинення практики відмови засудженим жінкам у застосуванні умовно-дострокового звільнення в результаті упередженого ставлення до них та виходячи з необхідності подальшого використання жінок у виробничому процесі.

Законодавча та нормативно-відомча база стосовно пенітенціарних установ

- Закон України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”;
- Кримінальний кодекс України;
- Кримінальний процесуальний кодекс України;
- Кримінально-виконавчий кодекс України;
- Закон України “Про попереднє ув’язнення”;
- Закон України “По звернення громадян”;
- Закон України “Про статус народного депутата України”;
- Закон України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”;
- Закон України “Про громадські організації”;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 “Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”;
- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 20 вересня 2000 р. № 192 “Про затвердження нормативно-правових актів з питань тримання і поведінки осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань”;
- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25 грудня 2003 р. № 275 “Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань”;
- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 22 жовтня 2004 р. № 205/ДСК “Про затвердження Інструкції з організації нагляду за додержанням, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах”;
- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14 квітня 2001 р. № 65 “Про затвердження Положення про організацію виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи”;
- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16 травня 2006 р. № 93 “Про затвердження Інструкції про порядок подання до Секретаріату Президента України матеріалів з питань помилювання та виконання указів Президента України про помилювання”;

- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25 січня 2006 р. № 13 “Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах”;
- наказ Міністерства юстиції України від 8 червня 2012 р. № 847/5 “Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів”;
- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 12 червня 2000 р. № 127 “Про затвердження Інструкції про умови тримання і порядок примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі”;
- наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16 грудня 2003 р. № 261 “Про затвердження Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Апеляційну комісію Державного департаменту України з питань виконання покарань з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі”;
- наказ Міністерства юстиції України, Міністерство охорони здоров’я України від 10 травня 2012 р. № 710/5/343 “Порядок взаємодії закладів охорони здоров’я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров’я з питань надання медичної допомоги засудженим”;
- наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров’я України від 10 лютого 2012 р. № 239/5/104 “Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров’я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров’я з питань надання медичної допомоги особам, взятим під варту”.

2.4. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

До складу так званих офіційних місць несвободи прикордонного відомства можна віднести пункти тимчасового тримання (ПТТ), спеціальні приміщення (СП) та спеціальні транспортні засоби для перевезення осіб, затриманих в адміністративному порядку.

Сьогодні в органах Державної прикордонної служби України обладнані та функціонують 85 місць несвободи, розрахованих на одночасне утримання 494 осіб. З них:

- 10 пунктів тимчасового тримання загальною місткістю 232 особи, що обладнані в місцях розташування управлінь органів охорони державного кордону (обласні центри) й призначені для тримання правопорушників, затриманих в адміністративному порядку та за підозрою у вчиненні злочину на підставі рішення слідчого в порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України;
- 75 спеціальних приміщень, розрахованих на 262 особи й обладнаних у підрозділах, що безпосередньо охороняють державний кордон. СП призначені для тимчасового тримання правопорушників, затриманих в адміністративному порядку.

В органах охорони державного кордону також налічується **18 мікроавтобусів** для перевезення правопорушників, які було отримано в рамках міжнародної технічної допомоги (проекти з Міжнародною організацією з міграції). Крім того, завдяки залученню міжнародної технічної допомоги було побудовано **5 сучасних установ європейського типу**, триває

будівництво та облаштування ще **7** таких установ.

У 2012 р. у місцях несвободи ДПСУ утримувалось **1686** осіб. При цьому варто зазначити, що ще п'ять років тому кількість осіб, які утримувалися в пунктах тимчасового тримання та спеціальних приміщеннях, була майже в 6,5 раза вищою – у 2008 р. утримувалося **10 869** осіб.

У звітному періоді працівники Департаменту *відвідали 5 установ Державної прикордонної служби:*

- 2 пункти тимчасового тримання затриманих осіб (Білгород-Дністровський та Ізмаїльський прикордонні загони);
- 3 спеціальних приміщення (розташовані у міжнародному аеропорту “Одеса”, управлінні Одеського прикордонного загону та у відділі прикордонної служби “Феодосія” Сімферопольського прикордонного загону).

Результати моніторингових візитів засвідчили, що *найбільш типовими є проблеми, пов'язані з відсутністю припливної вентиляції в приміщеннях для затриманих осіб, їх вільним доступом до питної води та харчуванням.*

Під час моніторингу діяльності деяких пунктів тимчасового тримання також було встановлено факт *відсутності перегородок та дверцят у санвузлах, розташованих у камерах для тримання осіб, затриманих за підозрою у скоєнні*

злочину, що може бути кваліфіковано як поводження, що принижує людську гідність. Як з'ясувалося, зазначену відмінність нормативно передбачено Інструкцією про порядок тримання осіб, затриманих органами Державної прикордонної служби України в адміністративному порядку за порушення законодавства про державний кордон України і за підозрою у вчиненні злочину (введена в дію наказом АДПСУ від 30 червня 2004 р. № 494).

Під час відвідування Уповноваженим спеціального приміщення Одеського прикордонного загону в міжнародному аеропорту “Одеса” було встановлено, що зазначене приміщення не відповідає мінімальним стандартам у галузі забезпечення прав та свобод людини, зокрема, у ньому немає:

- примусової вентиляції;
- природного освітлення (взагалі без вікон);
- вільного доступу до проточної та питної води;
- спеціально обладнаного місця для прогулянок затриманих осіб на свіжому повітрі.

З огляду на це відповідно до рекомендацій, наданих Уповноваженим з прав людини, функціонування спеціального приміщення в міжнародному аеропорту “Одеса” було припинено.

Недоліки у нормативно-правовому забезпеченні, що призводять до порушення або обмеження прав затриманих осіб:

На відомчому рівні не врегульовані питання:

- обов'язкового письмового доведення до затриманих осіб їх прав та іншої корисної інформації, зокрема щодо подання скарг;
- розподілу затриманих осіб за категоріями у спеціальних приміщеннях підрозділів охорони державного кордону;
- облаштування спеціальних приміщень каналами припливної примусової та витяжної природної вентиляції;

- відгородження перегородками санвузлів у камерах для тримання осіб, затриманих за підозрою у скоєнні злочину;
- забезпечення затриманих осіб засобами особистої гігієни, у тому числі жінок;
- здійснення контролю за чистотою і цілісністю спальної білизни та одягу затриманих осіб медичними працівниками;
- облаштування прогулянкових майданчиків у спеціальних приміщеннях відділів прикордонної служби;
- повного або часткового перекриття даху прогулянкових майданчиків для захисту осіб від атмосферних опадів.

Рекомендації, надані керівництву Державної прикордонної служби України за результатами моніторингу

- ⇒ Вжити заходів з приведення до міжнародних стандартів Інструкції про порядок тримання осіб, затриманих органами Державної прикордонної служби України в адміністративному порядку за порушення законодавства про державний кордон України і за підозрою у вчиненні злочину (введена в дію наказом АДПСУ від 30 червня 2004 р. № 494).
- ⇒ Вжити заходів щодо облаштування припливної вентиляції в приміщеннях для затриманих осіб, встановити перегородки із дверцятами у санвузлах.
- ⇒ Обладнати прогулянкові майданчики для осіб, що тримаються в спеціальних приміщеннях.
- ⇒ Забезпечити належне інформування затриманих осіб з питань їх прав та свобод.

2.5. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У підпорядкуванні Міністерства оборони є установи, які спеціально обладнані для тримання затриманих, засуджених або взятих під варту військовослужбовців, зокрема:

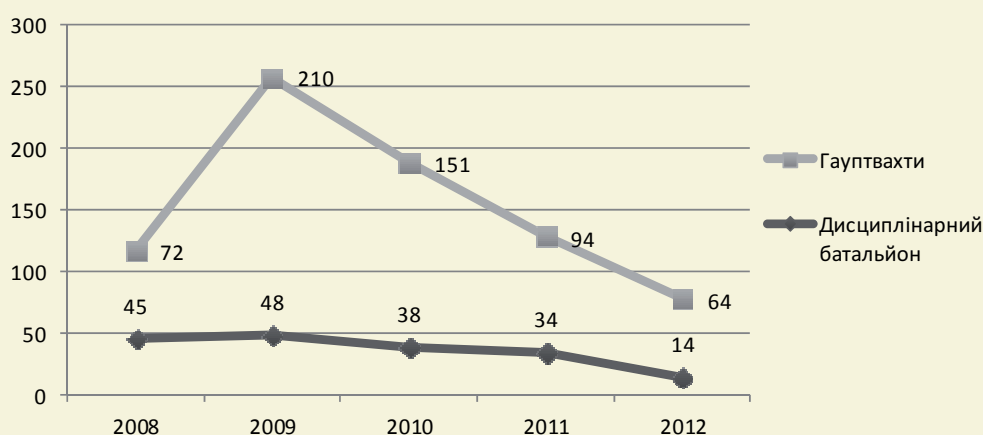
- *1 дисциплінарний батальйон* – місце для тримання військовослужбовців, засуджених до покарання у вигляді тримання у дисциплінарному батальйоні;
- *4 гауптвахти* – місця попереднього ув'язнення та для виконання кримінальних покарань у вигляді арешту. Метою діяльності цих установ є відбування покарання військовослужбовцями у вигляді арешту, утримання затриманих військовослужбовців до прийняття рішення судом, військовослужбовців та військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, для яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, засуджених військовослужбовців, яких направляють до дисциплінарної частини, військовослужбовців, затриманих за порушення військової дисципліни у нетверезому стані (або таких, що не мають документів), до протверезіння (або встановлення особи);
- *18 кімнат для тимчасово затриманих військовослужбовців* – обладнуються у будинках (приміщеннях) органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, до складу яких гауптвахти не входять;
- *спеціальні палати військових лікувальних закладів Збройних Сил України* – спеціальні палати для лікування хворих засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців військових лікувальних закладів міст Києва, Одеси, Дніпропетровська, Миколаєва, Запоріжжя, Львова, Хмельницького, Рівного, Чернігова, Харкова, Полтави, Житомира, Сімферополя, Севастополя.

Водночас, враховуючи той факт, що особа, яка проходить строкову військову службу, не має права на свій розсуд залишити розташування військової частини в будь-який час, до складу місць несвободи, що перебувають у підпорядкуванні Міністерства оборони, можуть бути віднесені й військові частини. Станом на 1 січня 2013 р. в Україні налічувалося 337 військових частин, серед яких: 197 військових частин Сухопутних військ

Збройних Сил України, 81 військова частина Військово-Морських Сил Збройних Сил України та 59 військових частин Повітряних Сил Збройних Сил України.

Аналіз статистичних даних щодо кількості військовослужбовців, які відбували покарання на гауптвахтах та в дисциплінарному батальйоні, свідчить про стійку тенденцію щодо зменшення кількості цієї категорії осіб (рис. 2.5).

Рисунок 2.5. Кількість військовослужбовців, які відбували покарання на гауптвахтах та в дисциплінарному батальйоні

Фактично станом на 1 січня 2013 р. три з чотирьох існуючих гауптвахт законсервовані, у них не тримається жоден засуджений військовослужбовець. У разі потреби використовується гауптвахта, розташована в м. Києві. У грудні 2012 р. було реорганізовано й єдиний в Україні дисциплінарний батальйон, який також було переведено в розташування київської гауптвахти.

Упродовж 2012 р. працівники Департаменту відвідали гауптвахту та дисциплінарний батальйон, розташовані

в м. Києві. На час відвідування дисциплінарного батальйону він ще перебував на окремій території, проте рішення щодо його реорганізації вже було прийнято керівництвом Міністерства оборони.

Під час моніторингового візиту до гауптвахти було виявлено низку порушень прав і свобод людини, які, на думку Уповноваженого, можуть класифікуватися як **прояви жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження та покарання**.

А саме:

- у камерах відсутній санвузол та умивальник з проточною водою;
- у камерах сперте повітря – пасивна вентиляція функціонує недостатньо ефективно;

- вікна в камерах малі за розмірами, не забезпечують достатнього рівня природного освітлення, не обладнані квартирками для вентиляції, чим унеможливлений доступ свіжого повітря;

- засуджені не мають можливості регулювати гучність радіо, яке встановлено в кожній камері.

Крім того, до жорстокого поводження можна віднести й процес етапування засудженого військовослужбовця до гауптвахти. Так, було встановлено, що етапування засуджених військовослужбовців до гауптвахти здійснюється у звичайному купейному вагоні. При цьому в нічний час засуджені прикуті наручниками до столу в купе. Під час виведення в туалет засуджений військовослужбовець

однією рукою весь час прикутий до конвоїра, при перебуванні в туалеті двері не зачиняються.

Враховуючи незначну тяжкість злочинів, за які призначається покарання у вигляді тримання на гауптвахті, подібні заходи безпеки під час етапування цієї категорії військовослужбовців, на думку Уповноваженого, не є виправданими.

До інших порушень, виявлених під час візиту, можна віднести:

- покриття стін камер і прогулянкових двориків грубою нерівною штукатуркою;
- відсутність у прогулянкових двориках перекриття для захисту від атмосферних опадів;
- відсутність можливості займатися фізичними вправами за допомогою спортивного знаряддя;
- безпідставні вимоги до заарештованих під час відкриття камер, у яких вони тримаються, – швидко вибігати з камери та ставати обличчям до стіни;
- на продуктовому складі в одному холодильнику разом зберігаються риба, м'ясо та жири, що є грубим порушенням санітарних норм.

За результатами моніторингу стану забезпечення прав військовослужбовців, що утримуються на гауптвахті, Уповноважений з прав людини звернувся офіційним листом до Міністра оборони, у якому висловлено занепокоєння фактом можливого переведення дисциплінарного батальйону до розташування гауптвахти. На думку Уповноваженого, існує загро-

за виникнення порушень прав і свобод військовослужбовців, які відбували покарання у дисциплінарному батальйоні, адже їх переведення до гауптвахти буде пов'язане з істотним посиленням режиму відбування покарання (покамерне розміщення, істотне обмеження часу перебування на свіжому повітрі тощо).

Під час моніторингу були виявлені й *типові порушення прав та свобод людини, що є притаманними всім вищезазначеним типам місць несвободи:*

- недостатня організація надання медичної допомоги через нерегулярні відвідування лікарем осіб, що утримуються, утруднення надання невідкладної медичної допомоги (немає в наявності штативів для систем, шприців, спеціальних наборів на випадок шоків станів, травм, отруєнь, кровотечі), обмежений склад лікарських засобів та медичної апаратури для надання амбулаторної медичної допомоги;
- особи, що утримуються, не знають своїх прав стосовно того, що скарги, заяви і листи, адресовані Уповноваженому з прав людини та прокуророві, перегляду не підлягають і надсилаються за адресою протягом доби з часу їх подавання;
- не відпрацьовано питання ознайомлення осіб, що утримуються, з реєстром відправленої кореспонденції;
- утримувані особи не мають права користуватися годинниками, що призводить до порушення орієнтації в часі.

Серед недоліків у нормативно-правовому забезпеченні діяльності Міністерства оборони України, які зумовлюють виникнення порушень прав та свобод людини, слід зазначити:

- відсутність спеціальних нормативних загальнодержавних або відомчих вимог до об'єктів загальновійськового будівництва в Україні;
- відсутність вимог щодо обладнання приміщень гауптвахти відповідно до міжнародних норм поводження з особами, позбавленими волі, у Законі України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України»;
- відсутність нормативно-правових документів щодо конкретного порядку і правил надання медичної допомоги особам, які утримуються на гауптвахті та в дисциплінарному батальйоні, відповідно до міжнародних норм поводження з особами, позбавленими волі.

Рекомендації, надані керівництву Міністерства оборони України за результатами моніторингу

- ⇒ Вжити заходів щодо приведення гауптвахти у відповідність до національних і міжнародних стандартів у галузі забезпечення прав та свобод людини, а саме передбачати:
- *недопущення жорстокого поводження з особами при їх конвоюванні до гауптвахти через застосування без потреби спеціальних засобів (наручників);*
 - *наявність у кожній камері гауптвахти санвузла й умивальника з теплою гарячою та холодною водою;*

- обладнання кабінок туалету дверцятами;
 - можливість безперешкодного цілодобового користування предметами особистої гігієни особами, що утримуються на гауптвахті;
 - наявність у камерах примусової механічної вентиляції з можливістю подачі теплого повітря в холодну пору року;
 - корисну площу не менше 4 кв. м на кожну особу без урахування площі санвузла та предметів загального користування;
 - покриття стін камер і прогулянкових двориків гладкою будівельною сумішшю, а не грубим нерівним покриттям;
 - облаштування прогулянкових двориків навісами для захисту від атмосферних опадів;
 - можливість вільно регулювати гучність трансляції радіопередач;
 - можливість вільно користуватися годинником;
 - збільшення розмірів вікон у камерах та забезпечення можливості їхнього відкривання для провітрювання;
 - можливість займатися фізичними вправами із застосуванням спортивного знаряддя.
- ⇒ Удосконалити надання заарештованим медичної допомоги, а саме:
- створити повноцінний сучасно обладнаний медичний пункт гауптвахти з цілодобовим чергуванням фельдшера, щоденним чергуванням лікарів для надання ефективної цілодобової медичної допомоги.
 - відпрацювати порядок надання невідкладної медичної допомоги з можливим транспортуванням хворого до стаціонарного лікувального закладу;
 - організувати медичні набори (укладки) протишокової терапії, для надання невідкладної допомоги у випадках травм, отруєнь, кровотечі;
 - розробити порядок ефективної стоматологічної допомоги заарештованим шляхом створення спеціалізованого кабінету в медичному пункті;
 - організувати дійові періодичні перевірки санітарно-епідеміологічного стану приміщень гауптвахти спеціалістами санітарно-епідеміологічної служби Збройних Сил України.
- ⇒ Інформувати заарештованих про їхні права стосовно того, що скарги, заяви і листи, адресовані Уповноваженому з прав людини та прокуророві, не підлягають перевірці адміністрацією установи і надсилаються за адресою протягом доби з часу їх подавання.
- ⇒ Відпрацювати питання ознайомлення заарештованих з реєстром відправленої кореспонденції.
- ⇒ Вжити заходів для недопущення безпідставних вимог до заарештованих під час відкриття камер, у яких вони тримаються, – швидко вибігати з камери та ставати обличчям до стіни.

2.6. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У структурі Служби безпеки є лише одна установа, передбачена для тривалого тримання осіб, – спеціально відведене місце для тимчасового тримання (ізолятор тимчасового тримання) відділу забезпечення досудового слідства Служби безпеки України.

У 2012 р. працівники Департаменту відвідали зазначений ізолятор тимчасового тримання.

До основних недоліків, виявлених під час моніторингового візиту, варто віднести такі:

- конструктивна побудова прогулянкових двориків унеможливорює здійснення повноцінних прогулянок у літній час. Полікарбонатна покрівля даху, за відсутності системи належного вентилявання та кондиціонування, унеможливорює доступ свіжого повітря та сприяє його надмірному нагріванню. Свідченням цього є записи про відмову від щоденних прогулянок у відповідному журналі;
- у камерах відсутня припливна вентиляція з механічним спонуканням;
- у камерах відсутні столи для приймання їжі. Меблі не прикріплені до стін та підлоги, що наражає на небезпеку персонал установи та утримуваних у зв'язку з можливим їх використанням для нападу та травмування;
- чаші klozetні в санвузлах камер не обладнані кранами напівавтоматичного змиву – змив на прохання утримуваних здійснюється персоналом установи шляхом відкривання водопровідних кранів, розташованих у коридорі.

3-поміж недоліків у сфері нормативно-правового забезпечення діяльності ізолятора Служби безпеки оборони України, які зумовлюють виникнення порушень прав та свобод людини, слід зазначити:

1. Відсутність чіткої нормативної регламентації правового статусу установи, яка фактично виконує як функції ізолятора тимчасового тримання, так і слідчого ізолятора, адже термін тримання деяких осіб на момент відвідування становив майже три роки. Відповідно до частини першої статті 4 Закону України “Про попереднє ув'язнення” установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. **Лише в окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання.**
2. Відсутність технічного паспорта на спеціально відведене місце для тимчасового тримання. Зі слів керівництва установи, технічний паспорт зберігається в архіві, проте зазначений документ має відношення до слідчого ізолятора

СБУ, який існував до 2003 р. без урахування факту перепрофілювання приміщення.

3. Відсутність відомих будівельних норм, які б зумовлювали конструктивні нормативи до побудови камер з урахуванням відповідних заходів безпеки.

Рекомендації керівництву Служби безпеки України щодо усунення виявлених недоліків

- ⇒ Чітко визначити правовий статус установи відповідно до вимог чинного законодавства України.
- ⇒ Виготовити технічний паспорт на спеціально відведене місце для тимчасового тримання та розробити відповідні відомчі будівельні норми.
- ⇒ Забезпечити належну вентиляцію та кондиціонування прогулянкових двориків.
- ⇒ Встановити систему припливної вентиляції повітря з механічним спонуканням у камерах та інших приміщеннях установи.
- ⇒ Встановити в камерах столи для приймання їжі. Меблі прикріпити до стін та підлоги.
- ⇒ Встановити крани напівавтоматичного змиву в санвузлах камер.
- ⇒ Передбачити в системі службової підготовки персоналу спеціально відведене місце для проведення занять з питань запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведінки і покарання.

2.7. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

У 710 установах системи освіти станом на 1 жовтня 2012 р. перебувало 142 976 дітей.

До закладів системи освіти, що підлягають моніторингу працівниками національного превентивного механізму, належать:

- спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, у т.ч. для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – 359 установ (42 849 дітей);
- загальноосвітні школи-інтернати, у т.ч. для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – 195 установ (80 465 дітей);
- санаторні загальноосвітні школи-інтернати – 66 установ (15 029 дітей);
- загальноосвітні школи та училища соціальної реабілітації – 9 установ (301 дитина);
- дитячі будинки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – 104 установи (4332 дитини).

Загальною тенденцією останніх п'яти років є поступове зменшення кількості дітей, які направляються до державних загальноосвітніх шкіл-інтернатів (з 12,7 тис. у 2008 р. до 9 тис. у 2012 р.) та дитячих будинків (з 5,5 тис. у 2008 р. до 3,3 тис. у 2012 р.) у результаті використання альтернативних форм виховання. Як наслідок, зменшується й кількість зазначених установ (з 88 та 115 у 2008 р. до 72 та 104 у 2012 р. відповідно).

Упродовж 2012 р. було здійснено моніторингові візити до 11 установ системи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту. Зокрема, це:

Кобеляцька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (Полтавська область);

Люблинецький навчально-виховний комплекс “Загальноосвітня школа – інтернат I–III ступенів-ліцей” (Волинська область);

Прибузька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (Вінницька область);

спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I–II ступенів для дітей з важкими вадами мови № 7 Голосіївського району м. Києва;

спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 16 I–III ступенів Святошинського району м. Києва;

Київська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 2 I–II ступенів Солом'янського району м. Києва;

загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 21 I–II ступенів Оболонського району м. Києва;

Охтирське професійне училище соціальної реабілітації (Сумська область);
Харківська загальноосвітня школа соціальної реабілітації;
Якушинецьке професійне училище соціальної реабілітації (Вінницька область);
Комишуватська загальноосвітня школа соціальної реабілітації (Запорізька область).

Типові недоліки, виявлені під час візитів до закладів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України:

- приміщення практично всіх відвіданих установ потребують капітального ремонту, особливо спальні кімнати, душові та вбиральні; трубопроводи централізованих систем опалення давно вичерпали свій ресурс;

Душова у спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті № 2 I–II ступенів Солом'янського району м. Києва, 12.10.2012

У кімнаті спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 16 I–III ступенів Святошинського району м. Києва, 18.10.2012

- обмежена можливість реалізації права дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації. Зазначене стосується скарг до органу опіки і піклування, до прокуратури або інших державних органів, що займаються захистом прав дітей. Незважаючи на, здавалося б, простоту цієї процедури, дитина не може нею скористатися найчастіше тому, що не знає своїх прав і не має доступу до незалежних джерел правової допомоги. Крім того, враховуючи, що винуватцем насильства часто є директор або співробітник закладу, діти невірять у можливості відновлення справедливості.

У рамках спільного моніторингу закладів соціальної реабілітації МОНМС експертами Харківського інституту соціальних досліджень спільно з представниками Департаменту НПМ здійснювалося поглиблене вивчення стану забезпечення прав і свобод вихованців шкіл та училищ соціальної реабілітації. Відповідно до спеціально розробленого інструментарію проведено 34 глибинних інтерв'ю. Вони проводилися в цілком конфіденційній обстановці – віч-на-віч. Під час дослідження опитано 27 вихованців закладів соціальної реабілітації (10 дівчат, 17 хлопчиків; 23 з опитаних були поміщені до закладів соціальної реабілітації за рішенням суду за скоєні злочини, 4 – за згодою батьків, без рішення суду) та 7 представників персоналу закладів соціальної реабілітації (заступник директора з виховної роботи, два психологи, співробітниця служби режиму, два

вчителі, соціальний педагог). Крім того, для оцінки умов, у яких живуть і навчаються діти, під час візиту до закладу соціальної реабілітації проводилися обхід і ознайомлення з усіма ключовими блоками закладу (житлові й навчальні кімнати, медичний блок, туалети й душові, продуктовий склад, їдальня, спортивна зала, спортивний майданчик, кімнати дозвілля й психологічного розвантаження). За результатами дослідження експертами Харківського інституту соціальних досліджень, за підтримки Європейського Союзу та Представництва Дитячого фонду ООН було підготовлено аналітичний звіт, який містить детальний опис виявлених проблем у сфері забезпечення прав і свобод вихованців закладів соціальної реабілітації, та ґрунтовні рекомендації стосовно їх усунення. Звіт має бути презентований у березні–квітні 2013 р.

Недоліки, притаманні школам і училищам соціальної реабілітації:

- заклади соціальної реабілітації змушені обслуговувати території й інфраструктуру, розраховані на суттєво більшу кількість вихованців, що призводить до витрат, що значно перевищують потреби закладу, і негативно відбивається на умовах тримання вихованців (поганий стан багатьох будинків, зношеність труб і сантехнічного обладнання; неможливість зробити ремонт, купити необхідне устаткування, меблі, одяг, взуття; неможливість підтримувати нормальну температуру в приміщеннях тощо);

Харківська загальноосвітня школа соціальної реабілітації, 11.12.2012

- у деяких школах і училищах діти різного віку та психологічних особливостей, які вчинили злочини різних ступенів тяжкості, одночасно проживають в одній великій спальній кімнаті;
- діти, поміщені в центри психолого-педагогічної корекції для дітей з різними формами девіантної поведінки, перебувають спільно з вихованцями шкіл соціальної реабілітації й на них накладаються ті самі обмеження, обов'язки, умови режиму, програми навчання й соціальної реабілітації, що й на вихованців, які скоїли кримінальне правопорушення;
- незалежно від способу поміщення до закладу соціальної реабілітації (за постановою суду або без) вихованці не мають змоги вільно пересуватися навіть у межах закладу;
- спільною проблемою для закладів соціальної реабілітації є низька температура в приміщеннях, зумовлена браком коштів на опалення, що також є порушенням права на належний рівень життя;

У Комишуватській загальноосвітній школі соціальної реабілітації, Запорізька область, шибки вікон коридору вкриті інеєм

- неможливість належним чином підтримувати особисту гігієну, оскільки вихованці мають змогу митися лише один раз на тиждень у лазні, тоді як щодня займаються в спортивних секціях, тому часто задовольняються лише можливістю обмитися холодною водою з-під крана;

- кричущою проблемою є також доступ до туалетів – оскільки пересування вихованців можливе лише з дозволу та в присутності працівників закладу (вчителя, працівника режиму та ін.), відвідують вихованці туалети всі разом відповідно до розкладу дня, при цьому в закладах можуть бути діти з індивідуальними потребами, для яких відвідування туалету за таких умов стає психологічною проблемою. До того ж вихованці деяких шкіл та училищ соціальної реабілітації протягом року користуються вбиральнями, розташованими на подвір'ї;

Вбиральня в Якушинецькому професійному училищі соціальної реабілітації, Вінницька область, 01.11.2012

- не фіксуються у відповідному журналі або іншим чином випадки конфліктів і насильства між учнями, так само як і робота з вирішення таких конфліктів, відповідно, не фіксується. А одним із найбільших недоліків у праці психологів є практично повна відсутність роботи з родинами дітей, а також ефективних методик індивідуальної психолого-соціальної реабілітації відповідно до потреб дитини. Не в усіх закладах психологи мають належний фаховий рівень, слабка система їхньої перепідготовки й підвищення кваліфікації;
- використання застарілої системи покарань і заохочень. Зокрема, використання як покарань заходів, що суперечать міжнародним нормам: заборона листування протягом певного часу, заборона на телефонний дзвінок і побачення з батьками;

- попри зміни в положенні про професійне училище соціальної реабілітації, в деяких закладах є наявними дисциплінарні кімнати;

Незаконна дисциплінарна кімната у Якушинцевському професійному училищі соціальної реабілітації, Вінницька область, 01.11.2012

- деякі заклади обгороджені парканами з колючим дротом, вікна облаштовані ґратами, що справляє доволі гнітюче враження, незважаючи на те, що відсутні такі приписи у положеннях про ці заклади;

Паркан у Харківській ЗОШСР

*Колючий дріт на воротах
Комишуватської ЗОШСР*

- відсутні приліжкові тумбочки або використовуються тумбочки відкритого типу;

У Якушинецькому професійному училищі соціальної реабілітації, 01.11.2012

- в окремих закладах немає шаф для зберігання одягу та особистих речей;

Столи для зберігання особистих речей у Комишуватській загальноосвітній школі соціальної реабілітації

- у закладах практично немає місця, де дитина могла б усамітнитися, а також в умовах надмірного навантаження розпорядку дня діти не мають достатньо вільного часу для реалізації особистих потреб та відпочинку за уподобаннями;
- обмежене право дітей на спілкування із рідними, можливість побачитися з батьками існує не частіше ніж раз на місяць за умови відсутності порушень дитиною режиму, будь-який дзвінок чи побачення можуть відбуватися з дозволу керівництва, що робить контакти із близькими повністю підконтрольними;
- діти в умовах закритих закладів стають жертвами насильства. Так, інтерв'ю вихованців виявило факти фізичної й вербальної агресії з боку персоналу закладів соціальної реабілітації, поширеність погроз і агресії, сексуальні домагання, налаштування одних учнів проти інших “для виховання”. При цьому слабо розвинута система профілактики й недопущення насильства над дітьми;
- контроль прокуратури часто має формальний характер і не передбачає спілкування з дітьми в конфіденційній обстановці;
- поділ дітей на групи якщо й існує, то тільки за віком;
- відсутня система реєстрації конфліктів, пов’язаних зі словесним і фізичним насильством як між дітьми, так і щодо дітей;
- немає адекватної реакції на випадки жорстокого поводження з дітьми, як правило, відбувається поверхове реагування усередині закладу або ігнорування проблеми взагалі;
- не регламентовано процедуру фіксації ознак насильницьких дій та реагування на жорстоке поводження з дітьми;
- відсутні засоби й можливості зв’язку із зовнішнім світом, а відповідно, що суттєво обмежує право дитини на скаргу. Це також стосується листування – все листування вихованців перлюструється працівниками закладу. У жодному з відвіданих закладів соціальної реабілітації не встановлені таксофони, відсутній вільний доступ дітей до телефонів;
- системна взаємодія із громадськими організаціями відсутня.

Недоліки, виявлені під час перевірок загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та спеціальних шкіл-інтернатів, де перебувають діти, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку:

- система загального штучного освітлення в деяких спеціальних школах-інтернатах не забезпечує мінімального рівня освітлення коридорів і приміщень медичного блоку, що зумовлено перепадами напруги в застарілих електромережах та лімітами споживання електроенергії;

- у деяких спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах у спальних кімнатах ліжка розташовані впритул по два;

Спальна кімната у спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті № 16 I–III ступенів Святошинського району м. Києва, 18.10.2012

- у загальноосвітній школі-інтернаті Волинської області організація та методи проведення експериментальної діяльності регіонального рівня на тему

Спальна кімната для дівчаток, де створені чудові умови для проживання, але, крім ікон та куточка для моління, жодні елементи інтер'єру не дозволені. У класних і спальних кімнатах, коридорах розміщені ікони та куточки для моління. Люблинецький навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа-інтернат, I–III ступенів-ліцей" Ковельського району Волинської області

- “Соціально-духовний розвиток особистості в умовах інтернатного закладу” з посиланням на наявність письмової згоди батьків та осіб, що їх замінюють, має ознаки порушення права вихованців на свободу віросповідання, оскільки директор закладу виконує обов’язки опікуна над 36 дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. У класних і спальних кімнатах, коридорах розташовані ікони та куточки для моління. Дітям заборонено розміщувати на стінах і полицях будь-що, крім ікон. Небажано користуватися мобільними телефонами, переглядати телевізійні передачі, водночас виявлені факти “вигнання нечистої сили”, вивезення дітей “на вчитку” до храмів;
- у більшості відвіданих закладів порушується право вихованців на приватність та індивідуальний простір. Діти не мають можливості зберігати в спальних кімнатах особисті речі та кореспонденцію через відсутність персональних шафок і тумбочок, замість них часто поставлене додаткове ліжко.

Спеціальна школа-інтернат I–II ступенів № 7 міста Києва

Загальним недоліком, що може бути класифіковано як **таке, що принижує гідність поводження**, є відсутність перегородок у душових інтернатних закладів.

Недоліки у сфері нормативно-правового забезпечення, що призводять до порушення або обмеження прав осіб, які перебувають в установах МОН

- Відповідно до наказу МОН України № 738 від 7 серпня 2008 р. у загальноосвітніх школах соціальної реабілітації спільне перебування дітей, направлених

до шкіл соціальної реабілітації за рішенням суду за вчинені кримінальні правопорушення, та дітей, направлених управліннями освіти до центрів психолого-педагогічної корекції для дітей з різними формами девіантної поведінки.

- Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872, та Концепція розвитку інклюзивної освіти, затверджена наказом Міністерством освіти і науки України від 1 жовтня 2010 р. № 912 не відповідає міжнародним стандартам, які містяться у таких документах, як Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права дитини, Декларація про права інвалідів; Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів; Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб із особливими потребами; Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. Так, у зазначеному Порядку інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами визначене лише як для дітей з вадами фізичного та психічного розвитку, в тому числі дітей-інвалідів. Такі ж пріоритети і в Концепції розвитку інклюзивної освіти. Однак згідно з класифікацією ЮНЕСКО до кола суб'єктів інклюзивної освіти – дітей з особливими освітніми потребами – віднесено не лише дітей з вадами фізичного та розумового розвитку, а й сільських дітей, ромів і безпритульних дітей (“дітей вулиці”) та ін. Відтак при впровадженні інклюзивної освіти має визначатися взаємодія з батьками і громадськістю, пристосування приміщень і матеріальної бази до особливих потреб таких дітей; методика оцінювання як роботи учнів, так і роботи педагогів і вихователів, зміцнення партнерських зв'язків між усіма секторами й формами освіти, державними установами, приватним сектором, релігійними групами, місцевими громадами та насамперед між сім'ями та вчителями; обмін досвідом і знаннями між школами, де впроваджується інклюзивна освіта; розробка проектів, покликаних допомогти школам змінити існуючі в них культуру та практику навчання; новітні гнучкі методи навчання і оцінювання даної категорії учнів тощо, враховуючи вищезазначене.

За результатами моніторингу керівництву Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України було надано такі рекомендації

- ⇒ Вжити заходів щодо унеможливлення спільного перебування в закладах соціальної реабілітації дітей з девіантною поведінкою та неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення.
- ⇒ Сприяти вдосконаленню режиму шкіл та училищ соціальної реабілітації, позбутися пенітенціарного підходу до його організації. Режим у цих установах має сприяти формуванню та корекції особистості дітей-порушників з урахуванням їх прав на індивідуальність.

- ⇒ Вжити заходів щодо реалізації права на спілкування (побачення, телефонні розмови) з рідними та близькими, заборонити обмеження цього права як покарання.
- ⇒ Заборонити перегляд адміністрацією закладів соціальної реабілітації листів, адресованих вихованцям.
- ⇒ Прискорити реформування системи соціальної реабілітації дітей, які перебувають у конфлікті з законом, шляхом поступово скорочення шкіл і училищ соціальної реабілітації й створення служби пробації.
- ⇒ Розробити єдину методологічну базу психолого-педагогічної, соціальної реабілітації та корекції агресивної поведінки дітей.
- ⇒ Демонтувати решітки на вікнах дитячих установ (крім вікон приміщень, де вони повинні бути встановлені відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20 травня 2004 р. № 407 «Про затвердження Положення про кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання загальноосвітніх навчальних закладів» та підпункту 4.2.14 Правил пожежної безпеки в Україні, затверджених 19 жовтня 2004 р. наказом МНС України № 126).
- ⇒ Сприяти підвищенню кваліфікації персоналу установ.
- ⇒ Забезпечити кімнати вихованців меблями відповідно до їхніх потреб.
- ⇒ Розташувати ліжка у спальних кімнатах окремо одне від одного, забезпечити можливість усамітнення та зберігання особистих речей у окремому місці, забезпечивши в такий спосіб право дітей на приватність.
- ⇒ Вжити заходів для забезпечення реалізації права вихованців закладів на свободу віросповідання та захист їх від прозелітизму.
- ⇒ Облаштувати в доступному місці скриньки скарг та пропозицій для забезпечення можливості анонімного звернення вихованців та їх батьків/опікунів.

2.8. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, на планеті налічується близько 500 млн осіб з розладами психіки та поведінки, які потребують особливої уваги спільноти.

В Україні за останні десять років захворюваність на психічні розлади становить 2,5 % населення країни (понад 1 млн громадян, які потребують спеціалізованої психіатричної допомоги).

Водночас аналіз статистичних даних за останні чотири роки (на час підготовки доповіді даних за 2012 р. ще не було) дає змогу простежити певне зменшення кількості осіб, яких було госпіталізовано до психіатричних (психоневрологічних) лікарень та психіатричних диспансерів зі

стаціонарними відділеннями (з **289 тис.** у 2008 р. до **278 тис.** у 2011-ому). Відповідно зменшилася й кількість психіатричних закладів – з **106** у 2008 р. до **98** у 2011-ому.

До відання Міністерства належать і будинки дитини, в яких перебувають дітисироти, діти, які залишилися без піклування батьків, та діти з вадами фізичного та розумового розвитку віком до чотирьох років.

Кількість будинків дитини також поступово зменшується (з **49** у 2008 р. до **46** у 2011 р.) у зв'язку з розширенням сімейних форм виховання (з **3,95 тис.** у 2008 р. до **3,49 тис.** у 2011 р.).

У 2012 р. працівники Департаменту відвідали 11 психіатричних закладів та 4 будинки дитини системи охорони здоров'я, серед яких:

клінічна психіатрична лікарня № 1 м. Сімферополя (Автономна Республіка Крим);

міська психоневрологічна лікарня № 3 м. Феодосії (Автономна Республіка Крим);

Українська психіатрична лікарня з суворим наглядом (м. Дніпропетровськ);

Дніпродзержинська міська лікарня № 1 (Дніпропетровська область);

Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня;

Миколаївська обласна психіатрична лікарня № 1 (Львівська область);

Тернопільська обласна комунальна клінічна психіатрична лікарня (Тернопільська область);

Херсонська обласна психіатрична лікарня;

Київська міська клінічна психоневрологічна лікарня № 1;

Київська міська психоневрологічна лікарня № 2;

Київська міська психоневрологічна лікарня № 3;

спеціалізований будинок дитини № 1 (Дніпропетровська область);
 Тернопільський спеціалізований будинок дитини (Тернопільська область);
 Київський міський будинок дитини ім. М. М. Городецького;
 Черкаський спеціалізований будинок дитини (Черкаська область).

Під час моніторингу психіатричних (психоневрологічних) закладів виявлені типові недоліки, які негативно впливають на дотримання прав та свобод пацієнтів, зокрема:

- більшість відвіданих закладів збудовані в минулому та позаминулому століттях й відповідно потребують капітального ремонту;

*Миколаївська обласна
психіатрична лікарня
№ 1 (Львівська область),
21.02.2012*

*Київська міська
психоневрологічна лікарня
№ 3, 06.09.2012*

- відсутність типового положення про психоневрологічну лікарню та типових нормативів щодо організації охорони відділень для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом і режиму тримання в них хворих;
- зазначення спеціалізації в офіційних назвах психоневрологічних лікарень;
- невідповідність існуючих штатних нормативів реальним потребам у фахівців, що призводить до істотного перевантаження працюючого персоналу, і, як наслідок, – до неналежного забезпечення потреб пацієнтів;
- неуккомплектованість штату лікарів, зокрема психіатрів, особливо у психіатричних лікарнях, що розташовані на великій відстані від обласних центрів;
- довготривале перебування у лікарнях осіб з психічними розладами, які не перебувають у стадії загострення хвороби;
- відсутність у багатьох закладах системи протипожежної сигналізації;
- необлаштованість майданчиків для прогулянок;
- застарілість і недостатність транспортного парку закладів.

У Львівській обласній клінічній психіатричній лікарні, 20.09.2012

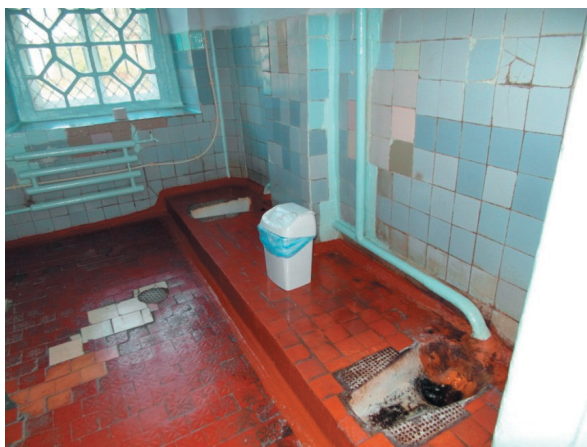
Окремі виявлені недоліки можуть класифікуватися як жорстоке, нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження, зокрема:

- неналежний рівень медичного забезпечення та харчування пацієнтів;
- відсутність штучної та примусової вентиляції у житлових приміщеннях;
- недостатність природного і штучного освітлення в палатах та інших приміщеннях;
- перевантаженість палат;

У Львівській обласній клінічній психіатричній лікарні, 20.09.2012

- відсутність перегородок у туалетах;

У Херсонській обласній психіатричній лікарні, 26.10.2012

- наявність металевих ґрат на вікнах (у країнах Європи дискусія про заборону решіток закінчилася в 70-х роках минулого століття, у Російській Федерації – у 1995 р. (відповідно до наказу МОЗ РФ № 92 від 11 квітня 1995 р. вікна у психіатричних відділеннях повинні бути обладнані таким чином, щоб, з одного боку, була можливість провітрювати приміщення, з другого – унеможливити суїцидальні наміри і дії, а також втечу. Останнє безпосередньо пов'язане з безпекою пацієнтів. Це доповнення до наказу вимагає ставити шибки зі спеціального скла, що не б'ється, та забороняє використання ґрат (решіток).

У Миколаївській обласній психіатричній лікарні № 1 (Львівська область), 21.09.2012

У ході моніторингу були виявлені й недоліки, які притаманні лише окремим закладам. Так:

- особи, які утримуються під вартою у відділенні судово-психіатричних експертиз, у денний час не мають доступу до ліжок у палатах;
- доступ до гігієнічних процедур пацієнтів здійснюється з інтервалом у дві години, при цьому до туалетної кімнати, розрахованої на п'ять осіб, виводиться вся палата одразу (іноді до 20 осіб);
- у дитячому відділенні палати для хлопчиків і дівчаток перевантажені та суміжні ліжка у палатах розташовані впритул одне до одного.

У Херсонській обласній психіатричній лікарні, 26.10.2012

Серед недоліків у сфері нормативно-правового забезпечення діяльності Міністерства охорони здоров'я України, які призводять до виникнення порушень прав та свобод людини, слід зазначити:

- відсутність типового положення про психіатричну (психоневрологічну) лікарню, її структурні підрозділи, психоневрологічні відділення лікарень загального профілю;
- відсутність типових нормативів щодо організації охорони відділень для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом і режиму тримання в них хворих;
- зазначення спеціалізації в офіційних назвах психоневрологічних лікарень;
- невідповідність існуючих штатних нормативів реальним потребам у фахівцях, що призводить до суттєвого перевантаження працюючого персоналу;
- невідповідність постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1138 “Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти” в частині надання послуг з проведення судово-психіатричної експертизи у справах про обмеження цивільної дієздатності чи визнання фізичної особи недієздатною до вимог Цивільного процесуального кодексу України;
- затримка прийняття Державних санітарних норм і правил “Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку”.

Рекомендації, надані керівництву Міністерства охорони здоров'я України за результатами моніторингу

- ⇒ Забезпечити належне фінансування закладів системи охорони здоров'я для проведення капітальних і поточних ремонтів, оновлення автопарку, розвантаження переповнених хворими відділень психоневрологічних лікарень, на харчування та медичне забезпечення пацієнтів психоневрологічних лікарень відповідно до встановлених норм, на забезпечення геронтологічних відділень лікарень засобами малої механізації.
- ⇒ Врегулювати правовий статус відділень психоневрологічних лікарень, де лікуються хворі, які мають супутні патології та захворювання (зокрема, туберкульоз).
- ⇒ Демонтувати ґрати на вікнах приміщень психоневрологічних лікарень.
- ⇒ Вивчити питання переведення пацієнтів психоневрологічних лікарень з хронічними захворюваннями у стані стійкої ремісії в будинки-інтернати відповідного профілю (з урахуванням побажань осіб, родичів та опікунів).
- ⇒ Усунути порушення при організації охорони відділень для примусового лікування з посиленням наглядом, яка повинна здійснюватися підрозділами Державної служби охорони при МВС України згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 1993 р. № 615 “Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності”.
- ⇒ Забезпечити вільний доступ підекспертних до ліжок у денний час.
- ⇒ Розробити та затвердити процедури особистісної діагностики під час відбору осіб на роль опікуна/піклувальника/усиновителя.
- ⇒ Розглянути питання щодо залучення до співпраці меценатів та спонсорів для проблемних установ.
- ⇒ Розмістити на інформаційних стендах номери “гарячих ліній” органів державної влади, за якими пацієнти та відвідувачі можуть звернутися з пропозиціями і скаргами; забезпечити вільний доступ до телефонного зв'язку, облаштувати в доступних місцях скриньки для скарг і пропозицій.

Окрім зазначених рекомендацій, Уповноваженим було спрямовано лист та подання Прем'єр-міністрові України М. Я. Азарову щодо усунення порушень прав та свобод людини в діяльності закладів охорони здоров'я, зокрема:

17 вересня 2012 р. Прем'єр-міністрові України М. Я. Азарову направлено лист Уповноваженого з прав людини щодо необхідності нормативного врегулювання організації охорони відділень для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом і режиму тримання в них хворих, їх приведення у відповідність до міжнародних стандартів надання ме-

дичних послуг особам з психічними розладами і забезпечення безпеки медичного персоналу. 24 вересня 2012 р. Прем'єр-міністром надане доручення керівництву МВС, Мін'юсту та МОЗ України розглянути це питання. Прийнято рішення про створення робочої групи для розробки відповідного правового акта.

12 грудня 2012 р. Прем'єр-міністрові України М. Я. Азарову направлено подання Уповноваженого з прав людини щодо приведення постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1138 "Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти" в частині надання послуг з проведення судово-психіатричної експертизи у справах про обмеження цивільної дієздатності чи визнання фізичної особи недієздатною у відповідність до вимог Цивільного процесуального кодексу України. 18 грудня 2012 р. Прем'єр-міністр доручив Міністерству охорони здоров'я України вжити заходів для вирішення порушеного питання.

Варто зазначити, що моніторинг діяльності будинків дитини свідчить про належний рівень забезпечення прав дітей у переважній більшості відвіданих закладів. Як приклад, можна навести діяльність Черкаського спеціалізованого будинку дитини,

де забезпечуються права та найкращі інтереси дітей, зокрема, на влаштування в сім'ї. Кваліфікованим персоналом створено затишок в кімнатах, обладнані відповідно до вікових потреб ігрові майданчики, діти оточені увагою і любов'ю.

У Черкаському спеціалізованому будинку дитини, 12.10.2012

2.9. РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Мережа стаціонарних установ для людей похилого віку, інвалідів та дітей-інвалідів станом на 1 січня 2012 р. налічувала 324 будинки-інтернати, в яких перебувало на повному державному утриманні близько 56 тис. людей похилого віку, інвалідів та дітей-інвалідів. Зокрема:

- 74 будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, у яких перебувало 8846 осіб;
- 38 геріатричних пансіонатів та пансіонатів ветеранів – 7519 осіб;
- 152 психоневрологічних інтернати – 30 731 особа;
- 5 спеціальних будинків-інтернатів – 642 особи;
- 55 дитячих будинків-інтернатів – 6888 осіб.

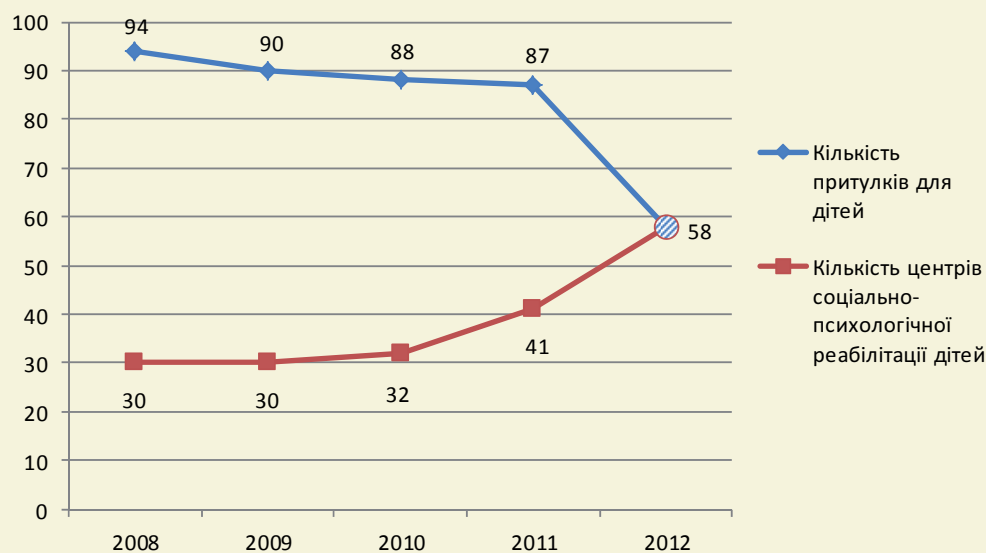
Альтернативною формою стаціонарного соціального обслуговування є надання соціальних послуг людям похилого віку, особам з інвалідністю, хворим через *територіальні центри соціального обслуговування* (надання соціальних послуг) (далі – територіальні центри). У складі територіальних центрів діють 348 стаціонарних відділень для постійного або тимчасового проживання, у яких на повному державному утриманні перебувало 7,7 тис. осіб.

Також до закладів соціального захисту,

які підлягають моніторингу, належать 58 притулків для дітей (у яких перебувало 4,6 тис. осіб) і 58 центрів соціально-психологічної реабілітації дітей Служби у справах дітей (у яких перебувало 3,1 тис. осіб). На відміну від решти зазначених закладів соціального захисту кількість притулків і центрів соціально-психологічної реабілітації дітей істотно змінилася за останні п'ять років (рис. 2.6), що стало наслідком процесу реорганізації притулків для дітей у центри соціально-психологічної реабілітації, який триватиме до 2016 р.

Протягом 2012 р. працівники Департаменту відвідали 25 установ системи соціального захисту:

- Святошинський психоневрологічний інтернат (м. Київ);
- Ново-Білицький психоневрологічний інтернат (м. Київ);
- Пуца-Водицький психоневрологічний інтернат (м. Київ);
- Заньковецький психоневрологічний інтернат (Хмельницька область);
- Скало-Подільський психоневрологічний інтернат (Тернопільська область);
- Теребовлянський психоневрологічний інтернат (Тернопільська область);
- Созанський психоневрологічний інтернат (Львівська область);

Рисунок 2.6. Притулки для дітей та центри соціально-психологічної реабілітації дітей Служби у справах дітей

Олицький психоневрологічний інтернат (Волинська область);

Мазниківський будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів (Хмельницька область);

Сімферопольський геріатричний пансіонат;

Черкаський геріатричний пансіонат;

Каховський геріатричний пансіонат (Херсонська область);

Березанський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (Київська область);

Баришівський районний територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (Київська область);

Ладизинський дитячий будинок-інтернат (Вінницька область);

Дарницький дитячий будинок-інтернат (м. Київ);

Дніпропетровський дитячий будинок-інтернат;

Новосанжарський дитячий будинок-інтернат (Полтавська область);

Святошинський дитячий будинок-інтернат (м. Київ);

Меджибізький дитячий будинок-інтернат (Хмельницька область);

Буківський дитячий будинок-інтернат (Львівська область);
Роздільський дитячий будинок-інтернат (Львівська область);
Дніпрянський дитячий будинок-інтернат (Херсонська область);
Центр соціально-психологічної реабілітації дітей № 1 м. Києва;
Притулок для дітей служби у справах дітей Хмельницької обласної державної адміністрації.

Серед типових недоліків у діяльності інтернатних установ, що негативно впливають на стан дотримання прав і свобод підопічних та вихованців, є зокрема:

- відсутність стандартів і методик утримання підопічних та вихованців. Умови перебування підопічних і вихованців, надання медичних, соціальних та реабілітаційних послуг, проведення дозвілля і соціальної адаптації в цілому залежать від ініціативи керівника й працівників установи;

У Тербовлянському психоневрологічному інтернаті (Тернопільська область), 18.09.2012

Буківський дитячий будинок-інтернат (Львівська область), 20.09.2012

- частина будівель інтернатних установ застарілі, тому потребують як капітального, так і поточного ремонту;

У Зяньковецькому психоневрологічному інтернаті (Хмельницька область), 15.08.2012

Олицький психоневрологічний інтернат (Волинська область), 01.11.2012

- у зв'язку з недостатнім фінансуванням установ витрати на харчування та медичне забезпечення здебільшого здійснюються за рахунок “пенсійних” коштів, які перераховуються на рахунки інтернатних установ;
- брак персоналу та його недостатня кваліфікація: відсутні посади лікарів-геріатрів, лікарів-реабілітологів, практичних психологів, недостатня кількість середнього медичного персоналу (медичних сестер з лікувальної фізкультури та з масажу), особливо у віддалених від обласних центрів у відвіданих інтернатних установах. Існують труднощі з проведенням перепідготовки та підвищення кваліфікації цього персоналу;
- обмеженість реалізації права на отримання повноцінних реабілітаційних послуг: сучасна система інтернатних установ орієнтована лише на задоволення базових фізіологічних, гігієнічних і елементарних матеріальних потреб підопічних та вихованців;
- відсутня належна комунікація між інтернатними установами різних регіонів. Не налагоджено взаємодію інтернатних установ з державними, громадськими і благодійними організаціями;
- повна регламентація життя, убогість і “казенність” обстановки у більшості закладів призводять до відсутності реалізації індивідуальних потреб і бажань підопічних та вихованців;
- обмеженість реалізації права на інформацію, права на скаргу – фактично відсутність правової літератури, що стосується прав підопічних; а також стендів з інформацією про захист цих прав, тільки подекуди наявні скриньки скарг і пропозицій.

Окремі недоліки, виявлені під час моніторингу, можуть бути класифіковані як жорстоке, нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження, зокрема:

- вкрай низький рівень надання медичних послуг підопічним та вихованцям;
- відсутність перегородок у санітарних кімнатах між клозетними чашами, душовими;

У Зяньковецькому психоневрологічному інтернаті (Хмельницька обл.), 15.08.2012

- перевантаженість житлових кімнат, що призводить до обмеження особистого простору підопічних та вихованців;

У Дніпрянському дитячому будинку-інтернаті (Херсонська область), 25.10.2012

132 МОНІТОРИНГ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

- незадовільне забезпечення підопічних і вихованців засобами особистої гігієни;
- незадовільний стан м'якого інвентаря, зокрема постільної та натільної білизни, матраців, одягу тощо;

У Пуца-Водицькому психоневрологічному інтернаті (м. Київ), 05.12.2012

- обмеження доступу до свіжого повітря – не в усіх інтернатах облаштовані ліфти для транспортування малорухомих вихованців і підопічних, відсутні літні павільйони для їхнього сну та перебування на свіжому повітрі;
- наявність ґрат на вікнах та ґратних перегородок у коридорах.

Спальня кімната у притулку для дітей служби у справах дітей Хмельницької обласної державної адміністрації, 16.08.2012

Під час відвідувань виявлені недоліки, притаманні окремим інтернатним установам. Наприклад:

- брак кваліфікації персоналу в одному з психоневрологічних інтернатів призвів до вкрай тяжких наслідків – смерті підопічної;
- у коридорах та житлових кімнатах геріатричного пансіонату встановлено систему відеоспостереження;
- недостатня кількість засобів малої механізації – візків та приліжкових столиків;

В Олицькому психоневрологічному інтернаті (Волинська область), 01.11.2012

- запроваджено пропускний режим відвідування підопічних (перепустки на відвідування видаються на підставі даних флюорографічного обстеження відвідувачів), що не закріплено жодним нормативним актом;
- відсутні спортивні майданчики для проведення фізкультурно-спортивної реабілітації підопічних;
- недостатня оснащеність спеціальними засобами для людей з особливими потребами, зокрема пандусами, поручнями, допоміжними пристроями у санвузлах;
- у дитячому будинку-інтернаті відсутня актова зала для проведення культурно-дозвільних заходів для вихованців.

Серед недоліків у сфері нормативно-правового забезпечення діяльності Міністерства соціальної політики України, які призводять до виникнення порушень прав та свобод людини, слід зазначити:

- невідповідність Типового положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів

війни і праці, Типового положення про психоневрологічний інтернат та Типового положення про дитячий будинок-інтернат національним та міжнародним стандартам у галузі прав людини;

- відсутність стандартів медичного обслуговування, системної та комплексної методики послідовних реабілітаційних заходів з метою ресоціалізації людей похилого віку, інвалідів та дітей-інвалідів;
- невідповідність Правил опіки і піклування, затверджених наказом Державного комітету України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. № 34/166/131/88 національним та міжнародним стандартам у галузі прав людини;
- невідповідність існуючих штатних нормативів реальним потребам у фахівцях;
- методичні рекомендації для притулків/центрів щодо надання реабілітаційної допомоги (сприяння фізичному і психологічному відновленню та соціальній інтеграції) дітям, які постраждали від різних видів насильства – фізичного, сексуального, психологічного, економічного (стаття 39 Конвенції про права дитини).

Керівництву Міністерства соціальної політики України за результатами моніторингу надані такі рекомендації

- ⇒ Забезпечити виконання Указу Президента України № 301/2012 від 7 травня 2012 р. “Про внесення зміни до Положення про Міністерство соціальної політики України” щодо здійснення нормативно-правового регулювання, методичного забезпечення та координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо опіки і піклування над повнолітніми недієздатними.
- ⇒ Ініціювати перед Міністерством фінансів України питання щодо збільшення фінансування на проведення капітальних і поточних ремонтів (з метою розвантаження переповнених кімнат, оснащення житлових будівель ліфтами та пандусами, будівництва павільйонів для перебування на свіжому повітрі тощо), введення необхідних посад медичного і педагогічного персоналу, покращення харчування та медичного забезпечення інтернатних установ.
- ⇒ Прискорити затвердження Типового положення про психоневрологічний інтернат і внесення змін до Типового положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, Типового положення про дитячий будинок-інтернат з метою приведення їх у відповідність до міжнародних і національних сучасних стандартів і принципів утримання людей похилого віку, інвалідів і дітей-інвалідів.

- ⇒ Розробити стандарти медичного обслуговування, системну та комплексну методику послідовних реабілітаційних заходів, спрямованих на інтеграцію підопічних у суспільство.
- ⇒ Запровадити “дні відкритих дверей” в інтернатних установах з метою ресоціалізації підопічних і залучення до співпраці меценатів та спонсорів для вирішення проблемних питань.
- ⇒ Проаналізувати діяльність громадських рад при будинках-інтернатах та вжити заходів для її удосконалення.
- ⇒ Вивчити питання доцільності створення відділень денного та/або тимчасового перебування в психоневрологічних інтернатах та дитячих будинках-інтернатах у рамках реформування системи надання соціальних послуг.
- ⇒ Вжити заходів щодо забезпечення підопічних у достатній кількості спеціальними засобами для самообслуговування та догляду (засобами пересування, кріслами-стільцями із санітарним оснащенням, допоміжними побутовими пристроями тощо).
- ⇒ Вжити заходів для переоснащення і розвитку трудових майстерень, підсобних господарств, обладнання та оснащення спортивних майданчиків.
- ⇒ Розробити методичні рекомендації для притулків/центрів стосовно надання реабілітаційної допомоги (сприяння фізичному і психологічному відновленню та соціальній інтеграції) дітям, які постраждали від різних видів насильства – фізичного, сексуального, психологічного, економічного (стаття 39 Конвенції про права дитини), та впровадити оновлені профілактичні заходи, консультації з батьками/опікунами.
- ⇒ Вжити заходів щодо демонтажу ґрат в інтернатних установах.

З метою підвищення стану захищеності прав недієздатних осіб і осіб з обмеженою дієздатністю направлено подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Віце-прем'єр-міністрові України – Міністру соціальної політики С.Л. Тігінку № 1.1-1990/34.4-12-70 від 8 листопада 2012 р. щодо забезпечення прав недієздатних та обмежено дієздатних осіб. У поданні зазначено про необхідність здійснення комплексного вивчення стану реалізації державної політики у сфері захисту прав недієздатних і обмежено дієздатних осіб та винесення на розгляд колегії Міністерства соціальної політики України; вжиття заходів щодо вдосконалення чинного законодавства з метою забезпечення прав недієздатних та осіб з обмеженою дієздатністю. За інформацією Мінсоцполітики, з метою розробки змін прийнято рішення про проведення відповідної наради.

Під час моніторингових відвідувань встановлено, що, попри системні недоліки, у багатьох установах Мінсоцполітики напрацьовано позитивний досвід. Так, у *Дніпропетровському дитячому будинку-інтернаті* забезпечено необхідні умови для прожи-

вання і реабілітації дітей з особливими потребами, матеріальна база створювалась із залученням надходжень від спонсорів. Керівництво і колектив творчо й відповідально ставляться до своєї роботи, з любов'ю – до дітей. Як результат – в установі панує родинна атмосфера, забезпечені умови для гармонійного розвитку вихованців, використовуються сучасні методики і програми реабілітації, створене належне розвивально-корекційне середовище, діти є повноправними учасниками життя інтернату.

У реабілітаційному залі Дніпропетровського дитячого будинку-інтернату (Дніпропетровська область), 27.07.2012

Майданчик для ігор у Дніпропетровському дитячому будинку-інтернаті (Дніпропетровська область), 27.07.2012

2.10. СПІВПРАЦЯ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ: РЕАГУВАННЯ НА РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

РЕАГУВАННЯ МВС НА РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

За результатами розгляду рекомендацій Уповноваженого щодо усунення недоліків і порушень прав людини в діяльності органів та підрозділів, підпорядкованих МВС, проведено 15 службових розслідувань, прийняті управлінські рішення щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності 66 працівників ОВС різних рівнів, яких визнано такими, що допустили ці недоліки та порушення.

Проте детальне ознайомлення з такими висновками та рішеннями свідчить, що частина розслідувань проводилася керівниками міськрайлінорганів, бездіяльність яких і призвела до виявлених порушень. Такі розслідування проводилися формально, факти порушень, викладені в звітах працівників Секретаріату Уповноваженого, перекручувалися й безпідставно виправдовувалися. Такими, що допустили виявлені недоліки, визнавалися, як правило, особи рядового та молодшого начальницького складу, або ті особи, які не підлягали притягненню до відповідальності згідно з Положенням про проходження служби (не зняте попереднє стягнення, накладене в порядку, встановленому Дисциплінарним статутом ОВС, тощо). Бездіяльність керівників міськрайлінорганів та керівників вищого рівня, яка полягала у відсутності належного контролю за дотриманням у діяльності підлеглих законодавства в галузі дотримання прав людини, у висновках та прийнятих рішеннях не враховувалася.

Контроль за об'єктивністю цих перевірок керівництвом МВС не здійснювався. Не відчувалася роль керівників галузових служб Міністерства у виконанні рекомендацій Уповноваженого. Відсутність дієвих заходів, спрямованих на усунення системних недоліків і порушень, притаманних практично всім органам і підрозділам, підпорядкованим МВС, змушували до повторних відвідувань та додаткових комунікацій з Міністерством, у тому числі шляхом спрямування актів реагування Уповноваженого.

Неналежні умови тримання в кімнатах для затриманих і доставлених чергових частин, у ізоляторах тимчасового тримання та інших місцях, де особи тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, керівництвом МВС і підлеглих йому органів та підрозділів стандартно виправдовувало недостатнім фінансуванням. Проте така аргументація суперечить пункту 4 Європейських пенітенціарних правил, відповідно до якого утримання ув'язнених в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдано нестачею ресурсів.

Протягом звітного періоду Міністерством видано ряд розпорядчих актів, спрямованих на усунення недоліків, виявлених під час відвідувань працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму, зокрема:

- доручення першого заступника Міністра внутрішніх справ від 4 вересня 2012 р. № 13521/ЧН “Про дотримання конституційних прав громадян під час їх затримання, поміщення і утримання в кімнатах для затриманих та доставлених чергової частини”;
- доручення від 8 жовтня 2012 р. № 10/2-7259 “Про вжиття необхідних заходів щодо приведення службової документації патрульних нарядів у відповідність до наказу МВС від 28 липня 1994 р. № 404 “Про затвердження статуту патрульно-постової служби міліції України”.

Але результати відвідувань, здійснених після видання цих доручень, свідчать про ігнорування посадовими особами ряду ОВС вимог керівництва МВС і неналежний контроль за виконанням цих управлінських рішень з боку Міністерства.

Поряд із зазначеними негативними аспектами реагування на рекомендації слід відмітити й ряд позитивних зрушень. Зокрема, спостерігається покращення обліку осіб, які затримуються, доставляються та перебувають у приміщеннях міськрайлінорганів, а також обліку отримання тілесних ушкоджень і надання медичної допомоги; зменшується кількість виявлених фактів протиправних доставлянь та утримувальних громадян у ОВС, перешкоджання в реалізації права на правову допомогу. Спостерігається деяке поліпшення умов тримання в спеціальних установах міліції. Такі тенденції дають сподівання на суттєве удосконалення в подальшому співпраці Уповноваженого з МВС та загальне покращання стану дотримання прав людини в діяльності міліції.

РЕАГУВАННЯ ДПтСУ НА РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

З метою забезпечення законних інтересів ув'язнених за рекомендацією Департаменту скасовано вказівку ДПтСУ від 28 квітня 2010 р. № 3/2/1-2344, згідно з якою заборонялось прийняття кореспонденції від осіб, узятих під варту, та засуджених, адресованої до Уповноваженого з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна, уповноважених осіб таких міжнародних організацій, прокуророві та захиснику, у відкритому вигляді, оскільки це суперечило порядку, визначеному в підпункті 4.8.5 Правил тримання осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань, затверджених наказом Департаменту від 20 вересня 2000 р. № 192 і зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 27 жовтня 2000 р. за № 751/4972 про те, що у разі відсутності у відправника марки і конверта або грошей для їх придбання витрати здійснюються за рахунок слідчого ізолятора.

При цьому керівництву територіальних органів ДПтСУ роз'яснено, що у разі відсутності в ув'язненого марки і конверта або грошей для їх придбання за його письмовою заявою видавати на руки конверт та пропонувати ув'язненому особисто запечатувати конверт та передавати його для подальшої відправки.

Незважаючи на надані рекомендації щодо усунення виявлених під час візитів до пенітенціарних установ порушень прав і свобод осіб, які тримаються в цих установах, аналогічні порушення продовжують мати місце і виявляються в процесі візитів до інших установ, що свідчить про неналежне реагування керівництва ДПтСУ щодо виконання наданих рекомендацій.

Так, продовжують мати місце недотримання передбаченої законодавством нормативної площі на одного засудженого не менше 4 кв. м, нерівномірне розміщення ув'язнених по камерах слідчих ізоляторів, унаслідок чого за наявності можливості надати кожному ув'язненому площу не менше 2,5 кв. м в окремих камерах на одного ув'язненого припадає 1,5–2 кв. м площі.

Також не вирішується питання обладнання приміщень системою примусової вентиляції, туалетів – напівавтоматичним зливом води. Повільно проводяться ремонтні роботи в камерах для тримання транзитно-пересильних осіб та у приміщеннях збірних відділень слідчих ізоляторів, у більшості з яких ці приміщення продовжують залишатися в занедбаному стані.

Не виконано відповідні роботи по обладнанню дворів для прогулянки навісами для захисту від атмосферних опадів, на стінах дворів продовжує мати місце фактурне покриття замість гладкої поверхні.

Не забезпечено своєчасне проведення в камерах слідчих ізоляторів і гуртожитків для засуджених поточних ремонтів, на порушення санітарно-гігієнічних норм миття посуду після вживання їжі ув'язненими та його зберігання здійснюється безпосередньо в камерах СІЗО.

Камери-ізолятори, де тримаються ув'язнені, хворі на активну форму туберкульозу, знаходяться в малоприспособованих приміщеннях (загальний стік води, недостатня вентиляція тощо).

Не заповнено значну кількість вакантних посад медичних працівників.

РЕАГУВАННЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ УКРАЇНИ НА РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

Рекомендації Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму враховані в проекті нової редакції інструкції про порядок тримання осіб, затриманих органами Державної прикордонної служби України. Проект інструкції проходить внутрішнє погодження.

РЕАГУВАННЯ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ НА НАДАНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

З метою усунення виявлених недоліків та приведення до вимог нормативних документів у дисциплінарному батальйоні відбуваються ремонтні роботи, які, за повідомленням керівництва Центрального управління Військової служби правопорядку ЗС України, заплановано завершити у лютому 2013 р.

РЕАГУВАННЯ МОН НА РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

За результатами відвідування установ освіти Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України направлялися листи з пропозиціями щодо розв'язання виявлених проблем. У відповідях надавалася інформація “про усунення порушень, виявлених під час моніторингових відвідувань шкіл-інтернатів”, однак, як правило, про усунення недоліків йшлося лише стосовно обладнання інформаційних стендів, скриньок для скарг і пропозицій, забезпечення вільного доступу до них.

Аналіз листів Міністерства дає підстави для висновку, що перевірок недоліків фактично не відбувалося, відповіді готувалися на підставі інформації підрозділів освіти. Так, на інформацію щодо порушення в одній з шкіл-інтернатів права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на свободу віросповідання і захист від прозелітизму не було перевірено дії директора установи. Керівник дитячого державного закладу, здійснюючи обов'язки опікуна таких дітей, залучає їх до однієї з релігій, яку сам сповідує. При цьому під час моніторингу встановлено, що дозволено лише релігійне оформлення кімнат, заборонено навіть розташування світлин матерів. Оскільки в школі-інтернаті хороші умови проживання дітей, Міністерство перевіряти таку “дрібницю” не стало, надавши інформацію про експеримент з “соціально-духовного розвитку особистості в умовах інтернатного закладу” і письмові згоди батьків (опікунів).

На жаль, залишилася без відповіді частина пропозицій щодо усунення інших порушень прав дітей. Зокрема, щодо спільного перебування у загальноосвітніх школах соціальної реабілітації дітей, направлених за рішенням суду, та дітей, направлених управліннями освіти до центрів психолого-педагогічної корекції для дітей з різними формами девіантної поведінки; перлюстрації їх листів тощо.

Тому зазначене питання щодо належного реагування Міністерства на рекомендації Уповноваженого перебуває на контролі Департаменту.

Слід зазначити про швидке реагування представників органів освіти на місцях на зауваження, які висловлювалися під час особистих зустрічей при підбитті підсумків. Так, керівництво освіти і науки Вінницької обласної державної адміністрації вже на другий день після відвідування одного з інтернатних закладів, де було

виявлено суміжне розташування ліжок у спальних кімнатах, поінформувало не лише про усунення порушення, а й про те, що такі вимоги висунуті до всіх шкіл-інтернатів області.

РЕАГУВАННЯ МОЗ НА РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом звітного періоду були спрямовані листи до Міністерства охорони здоров'я України.

За результатами розгляду надісланих МОЗ рекомендацій щодо усунення недоліків та порушень прав людини в діяльності установ системи охорони здоров'я вбачається, що окремі керівники Міністерства неналежним чином реагують на акти Уповноваженого. Зокрема, замість проведення ретельної перевірки виявлених фактів грубих порушень прав і свобод людини в діяльності установ охорони здоров'я керівництво Міністерства спрямовує до Уповноваженого листи від територіальних управлінь охорони здоров'я без зазначення конкретних заходів, яких планується вжити самим Міністерством з метою усунення виявлених порушень. При цьому переважна більшість проблем, виявлених під час моніторингового візиту, можуть бути розв'язані лише за активної позиції саме Міністерства.

Крім того, в одній з відповідей заступника Міністра охорони здоров'я як додаток надіслано лист за підписом головного лікаря Української психіатричної лікарні з суворим наглядом, у якому він зазначає, що інформація про окремі недоліки, виявлені працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму, взагалі не відповідає дійсності.

17 вересня 2012 р. Прем'єр-міністрові України М.Я. Азарову направлено лист Уповноваженого з прав людини щодо необхідності нормативного врегулювання організації охорони відділень для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом і режиму тримання в них хворих, їх приведення у відповідність до міжнародних стандартів надання медичних послуг особам з психічними розладами і забезпечення безпеки медичного персоналу. 24 вересня 2012 р. Прем'єр-міністром надане доручення керівництву МВС, Мін'юсту та МОЗ України розглянути дане питання. Прийняте рішення про створення робочої групи для розробки відповідного правового акта. На даний час відсутнє належне реагування щодо врегулювання даного питання як з боку МВС України, так і з боку МОЗ України.

12 грудня 2012 р. Прем'єр-міністрові України М.Я. Азарову направлено подання Уповноваженого з прав людини щодо приведення постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти" від 17 вересня 1996 р. № 1138 у частині надання послуг з проведення судово-психіатричної експертизи у справах про обмеження цивільної дієздатності чи визнання фізичної особи недієздатною у відповідність до вимог Цивільного процесуального кодексу України. 18 грудня 2012 р.

Прем'єр-міністр доручив Міністерству охорони здоров'я України вжити заходів щодо вирішення порушеного питання.

З аналізу відповіді, наданої МОЗ України, убачається, що доручення не виконано. Така позиція керівництва МОЗ України суперечить вимогам п.п. 6.55 та 11.5 Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженого Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 467/2011, і свідчить про умисне ігнорування порушень законодавства підпорядкованими установами. Заклади охорони здоров'я на місцях і надалі порушують права громадян при проведенні зазначеної судово-психіатричної експертизи.

Поряд із зазначеними негативними аспектами реагування Міністерства на рекомендації слід відмітити своєчасні ефективні заходи Департаменту охорони здоров'я Львівської обласної державної адміністрації щодо усунення недоліків та порушень прав пацієнтів, які перебувають у психіатричних закладах області.

РЕАГУВАННЯ МІНСОЦПОЛІТИКИ НА РЕКОМЕНДАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом звітного періоду Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини були спрямовані три листи до Міністерства соціальної політики України з метою усунення недоліків, виявлених під час відвідувань працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму в установах соціального забезпечення.

За результатами розгляду рекомендацій Уповноваженого Міністерством убачається, що реагування відбувалося формально, усувалися переважно недоліки, які можна було ліквідувати зусиллями установ.

З метою підвищення стану захищеності прав недієздатних осіб і осіб з обмеженою дієздатністю 8 листопада 2012 р. було направлено подання Уповноваженого з прав людини Віце-прем'єр-міністру – Міністру соціальної політики України С.Л. Тігіпку щодо забезпечення прав недієздатних та обмежено дієздатних осіб. У поданні зазначено про необхідність здійснення комплексного вивчення стану реалізації державної політики у сфері захисту прав недієздатних та обмежено дієздатних осіб та винесення на розгляд колегії Міністерства соціальної політики України; вжиття заходів щодо вдосконалення чинного законодавства з метою забезпечення прав недієздатних та осіб з обмеженою дієздатністю.

За інформацією Мінсоцполітики, з метою розробки змін прийнято рішення про проведення відповідної наради. Але у зв'язку зі зміною керівництва Міністерства фактично призупинено розгляд цього питання.

Також до Голови Київської міської державної адміністрації О.П. Попова 5 грудня 2012 р. направлено подання Уповноваженого з прав людини щодо забезпечення права на спілкування підопічних Святошинського психоневрологічного інтернату міста Києва, як

це передбачено Конвенцією ООН про права інвалідів і Законом України “Про захист прав інвалідів”.

Невжиття дієвих заходів, спрямованих на усунення недоліків і порушень, і позиція Головного управління праці та соціального захисту населення КМДА, яке стало на захист директора інтернату, а не підопічних, зумовили направлення № 1.1-137/13-70 від 25 січня 2013 р. *подання Уповноваженого з прав людини Міністру соціальної політики України Н.Ю.Королевській.*

Також за результатами проведення Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини спільно з Харківським інститутом соціальних досліджень круглого столу “Забезпечення прав підопічних психоневрологічних інтернатів: проблеми і шляхи їх розв’язання” до Мінсоцполітики направлені рекомендації для вжиття заходів та виконання зазначених рекомендацій.

З огляду на формальний характер реагування керівництвом зазначеного Міністерства на надані рекомендації стосовно покращення стану дотримання прав людини, яка перебуває в установах системи соціального захисту населення, вбачається неналежний контроль керівництва Міністерства за виконанням поставлених завдань.

2.11. ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕПАРТАМЕНТУ НПМ У СФЕРІ НЕДОПУЩЕННЯ КАТУВАНЬ ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

2.11.1. Участь у круглих столах, семінарах та конференціях

- 20 липня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту взяли участь у робочій зустрічі **“Розвиток сектору неурядових організацій з громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів”**;
- 7 вересня 2012 р. у приміщенні Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини працівники Департаменту взяли участь у круглому столі **“Фільмування та фотографування міліції – під заборорою?”**, організатор – ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів”;
- 12 вересня 2012 р. у приміщенні Секретаріату Уповноваженого з прав людини працівники Департаменту взяли участь у круглому столі **“Попередження тортур та жорстокого поводження з дітьми в контексті кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні”**;
- 10 жовтня 2012 р. на запрошення Програм “Роми України” і “Верховенство права” Міжнародного фонду “Відродження” працівники Департаменту взяли участь у круглому столі **“Правовий захист та посилення правових можливостей ромських громад в Україні”**;
- 22 жовтня 2012 р. у приміщенні Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини працівники Департаменту взяли участь у круглому столі **“Ознайомлений – значить озброєний: мої права при контактах з міліцією”**;
- 25 жовтня 2012 р. у приміщенні Секретаріату Уповноваженого з прав людини працівники Департаменту взяли участь у семінарі-тренінгу **“Моніторинг дотримання прав людини в місцях несвободи”**, який проводився в рамках Всеукраїнської освітньої програми “Розуміємо права людини”. Організатори семінару: Українська Гельсінська спілка з прав людини; Норвезький Гельсінський комітет; Гельсінський фонд з прав людини (Варшава, Польща), громадська організація М’АРТ, правозахисний центр “Поступ”;
- 15–16 листопада 2012 р. на запрошення Офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні працівники Департаменту взяли участь у **IV Східноєвропейській конференції національних превентивних механізмів проти кату-**

вань і жорстокого поводження, за участю Уповноваженого з прав людини В.В. Лутковської;

- 20 листопада 2012 р. у Секретаріаті Уповноваженого з прав людини працівники Департаменту взяли участь у круглому столі **“Поверховий огляд чи незаконний обшук – чи дотримується міліція закону?”**, який було організовано ВГО “Асоціація УМДПЛ” за результатами моніторингової кампанії “Міліція під контролем”;
- 12 вересня 2012 р. у приміщенні Секретаріату Уповноваженого з прав людини працівники Департаменту взяли участь у круглому столі **“Попередження тортур та жорстокого поводження з дітьми в контексті кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні”**;
- 14 грудня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту взяли участь у роботі II Міжнародної конференції **“Розвиток громадського контролю над правоохоронними органами”**;
- 23 жовтня 2012 р. представники Департаменту взяли участь у роботі 13-го засідання **Консультативної ради з питань ювенальної юстиції** в Інституті законодавства Верховної Ради України, на якому розглядалися проблеми захисту дітей у конфлікті з законом, які не досягли віку кримінальної відповідальності;
- 9–10 листопада 2012 р. на запрошення Асоціації психіатрів України у м. Львові працівники Департаменту взяли участь у роботі конференції **“Львівські психіатричні зустрічі”**;
- 19–20 листопада 2012 р. – участь у **Міжнародній конференції “Конвенція ООН з прав інвалідів: процес ратифікації та труднощі у реалізації”**;
- 28 листопада 2012 р. Департаментом з питань НПМ Секретаріату Уповноваженого з прав людини спільно з Харківським інститутом соціальних досліджень проведено круглий стіл **“Забезпечення прав підопічних психоневрологічних інтернатів: проблеми і шляхи їх розв’язання”**.

2.11.2. Проведення тренінгів і навчальних занять

- 10 липня 2012 р. працівники Департаменту взяли участь у тренінгу **«Впровадження ефективного національного превентивного механізму в Україні»**, проведеному за підтримки Програми розвитку ООН та МЗС Данії;
- 11–12 вересня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту в рамках тренінгу **“Захист наркозалежних осіб та секс-працівників механізмами громадського моніторингу та експертизи”** провели тренінги для активістів НГО “Алгоритм моніторингу за діями пра-

цівників патрульної служби”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників чергової частини”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників оперативних служб”;

- 14 вересня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту в рамках тренінгу **“Громадські розслідування правопорушень та насильства з боку працівників ОВС України”** провели тренінги для активістів НУО “Провадження Уповноваженого ВР з прав людини: нормативно-правове визначення, сфера застосування, порядок проведення”, “Службове розслідування в системі МВС України: механізм проведення, проблеми організаційного та правового характеру, можливість участі громадськості”;
- 18–19 вересня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту в рамках тренінгу **“Захист наркозалежних осіб і секс-працівників механізмами громадського моніторингу та експертизи”** провели тренінги для активістів НУО “Алгоритм моніторингу за діями працівників патрульної служби”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників чергової частини”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників оперативних служб”;
- 21 вересня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту в рамках тренінгу **“Громадські розслідування правопорушень та насильства з боку працівників ОВС України”** провели тренінги для активістів НУО “Провадження Уповноваженого ВР з прав людини: нормативно-правове визначення, сфера застосування, порядок проведення”, “Службове розслідування в системі МВС України: механізм проведення, проблеми організаційного та правового характеру, можливість участі громадськості”;
- 25–26 вересня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту в рамках тренінгу **“Захист наркозалежних осіб та секс-працівників механізмами громадського моніторингу та експертизи”** провели тренінги для активістів НУО “Алгоритм моніторингу за діями працівників патрульної служби”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників чергової частини”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників оперативних служб”;
- 28 вересня 2012 р. на запрошення ВГО “Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів” працівники Департаменту в рамках тренінгу **“Громадські розслідування правопорушень та насильства з боку працівників ОВС України”** провели тренінги для активістів НУО “Провадження Уповноваженого ВР з прав людини: нормативно-правове визначення, сфера застосування, порядок проведення”, “Служ-

- бове розслідування в системі МВС України: механізм проведення, проблеми організаційного та правового характеру, можливість участі громадськості”;
- 7–8 листопада 2012 р. на запрошення Програм “Роми України” та “Верховенство права” Міжнародного фонду “Відродження” працівники Департаменту в рамках тренінгу **“Захист прав ромів механізмами громадського моніторингу”** провели тренінги для активістів НУО на теми “Алгоритм моніторингу за діями працівників патрульної служби”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників чергової частини”, “Алгоритм моніторингу за діями дільничних інспекторів міліції”, “Алгоритм моніторингу за діями працівників ДАІ”;
 - 21 листопада 2012 р. працівниками Департаменту проведено заняття для працівників ізолятора тимчасового тримання СБУ **“Міжнародні та національні стандарти умов тримання затриманих та взятих під варту осіб”**;
 - 6 листопада 2012 р. проведено тренінг “Уповноважений з прав людини: завдання та функції” на запрошення Вінницького обласного осередку ВМГО “Федерація дебатів України” в рамках проекту “Мої права – моя фортеця”, що фінансується програмою “Розуміємо права людини” Української Гельсінської спілки за підтримки Норвезького Гельсінського комітету;
 - 8–9 грудня 2012 р. участь у тренінгу **“Моніторинг – набір інструментів для оцінки та покращення якості прав людини в галузі психічного здоров’я та установ соціального забезпечення в Україні”**, який проводився Всеукраїнською громадською організацією інвалідів – користувачів психіатричної допомоги “ЮЗЕР” у рамках проекту “Розвиток адвокаційних можливостей коаліції НУО, що захищають права інвалідів в Україні” за підтримки Фонду прав інвалідів (США) та Всеукраїнської освітньої програми “Розуміємо права людини”.

2.12. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ, РОЗРОБЛЕНІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГУ

1. *На законодавчому рівні заборонити проведення допитів, інших слідчих дій і опитувань громадян оперативними працівниками в приміщеннях, не обладнаних системами відеозапису з архівацією даних.*

Відповідну рекомендацію щодо обладнання кімнат для проведення слідчих дій було надано у Дванадцятій загальній доповіді [CPT/Inf (2002) 15]. Представникам Комітету неодноразово та не в одній країні доводилось бачити приміщення для допитів, один вигляд яких не міг не лякати. Наприклад, суцільний чорний колір і яскраве світло, яке точково спрямовується на допитувану особу. Подібних приміщень не повинно бути в правоохоронних органах. Приміщення для допитів мають бути належно освітлені, опалені та вентильовані; крім того, всі учасники процесу мають однаково зручно розміститись на схожих за дизайном стільцях. Працівник поліції, який проводить допит, не повинен розташовуватись так, щоб домінувати над підозрюваним, – тобто він не повинен сидіти ані на висоті, ані на відстані. Приміщення для допитів мають бути витримані в пастельній кольоровій гаммі.

Здійснення електронних записів (тобто аудіо- чи відеозаписів) проведених поліцією допитів є важливою додатковою гарантією запобігання жорсткому поводженню із затриманими. Комітет із задоволенням відзначає, що кількість країн, де розглядається запровадження такої практики, наразі зростає. Подібна практика приведе до наявності повного й автентичного запису перебігу допитів і відтак значно полегшить розслідування будь-яких тверджень щодо жорсткого поводження. Це відповідає як інтересам осіб, з якими жорстко поводитись у поліції, так і водночас інтересам поліцейських, котрих безпідставно обвинувачують у фізичних чи психологічних знущаннях. Наявність записів здійснених поліцією допитів також зменшить вірогідність навмисної відмови підсудних від попередньо даних свідчень.

2. *Узгодити положення Закону України “Про попереднє ув’язнення” та Закону України “Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз” щодо забезпечення права на охорону здоров’я особам, хворим на туберкульоз, які взяті під варту.*

Такі особи поміщаються до слідчих ізоляторів, незважаючи на те, що статтею 12 Закону “Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз” передбачено, що лікування та медичний (диспансерний) нагляд за всіма хворими на туберкульоз, інфікованими мікобактеріями туберкульозу, та особами, які

були в контакті з хворими на заразні форми туберкульозу, здійснюється спеціалізованими протитуберкульозними закладами.

Причиною такої ситуації є те, що в статті 4 Закону України “Про попереднє ув’язнення”, якою передбачено, що установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід

обрано взяття під варту, є слідчі ізолятори Державно-виконавчої служби, нічого не говориться про тримання таких осіб, які є хворими на туберкульоз.

Саме тому такі особи і поміщаються до слідчих ізоляторів, які не є спеціалізованими протитуберкульозними закладами, здатними забезпечити повноцінне кваліфіковане їх лікування.

При цьому слід зауважити, що зазначене в статті 12 Закону України “Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз” суперечить зазначеному в статті 17 цього ж Закону, де передбачено що хворі на туберкульоз, виявлені у слідчих ізоляторах, отримують лікувально-профілактичну допомогу в медичних частинах слідчих ізоляторів. Таким чином, ці особи продовжують триматися в слідчих ізоляторах, які не є спеціалізованими протитуберкульозними закладами, здатними забезпечити повноцінне комплексне лікування тих, хто захворів на туберкульоз.

Крім того, перебування взятих під варту осіб, хворих на туберкульоз, поряд зі здоровими ув’язненими містить ризик їх зараження від хворих, а також становить серйозну небезпеку для працівників СІЗО, серед яких постійно має місце захворювання на туберкульоз.

Зазначений недолік законодавства призводить до того, що не виконуються вимоги спільного наказу Міністерства охорони здоров’я України і Міністерства внутрішніх

справ України від 6 липня 2004 р. № 331/645, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 13 липня 2004 р. за № 874/9473 “Про проведення спільних протитуберкульозних заходів серед тимчасово затриманих та взятих під варту осіб, які тримаються у спеціалізованих установах органів внутрішніх справ, у терміни, встановлені законодавством України”, у пункті 2.4 якого передбачено забезпечити госпіталізацію осіб, тимчасово затриманих і взятих під варту, у разі виявлення у них важких, занедбаних та бактеріальних форм туберкульозу та їх охорону під час лікування у стаціонарі протитуберкульозного закладу Міністерства охорони здоров’я України та забезпечити з цією метою спеціальне облаштування виділених у протитуберкульозних закладах охорони здоров’я окремих приміщень.

Насправді ж, зазначені особи не госпіталізуються до окремо виділених приміщень протитуберкульозних закладів охорони здоров’я, а направляються працівниками міліції до слідчих ізоляторів, посиляючись на вимоги статті 4 Закону України “Про попереднє ув’язнення”, і саме про те, що місцем попереднього ув’язнення для всіх осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту, є слідчі ізолятори, в яких такі особи потім тримаються всупереч вимогам статті 12 Закону України “Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз” щодо надання хворим на туберкульоз лікування у спеціалізованих закладах, а також всупереч вимогам вищезазначеного спільного наказу МОЗ України та МВС України.

3. *Внести зміни до статті 9 Закону України “Про попереднє ув’язнення” стосовно:*

- *визначення періодичності одержання передач (посилок) особами, взятими під варту.*

Стаття 9 “Особи, взяті під варту, мають право одержувати передачі або посил-

ки та грошові перекази і посилки” не містить формулювання “одержувати без

обмежень”, тоді як відповідно до статті 112 Кримінально-виконавчого кодексу України кількість посилок (передач) і бандеролей, що одержують засуджені, які тримаються в колоніях, не обмежується. Така невизначеність щодо періодичності одержання передач (посилок) надала пенітенціарному відомству можливість визначити на свій розсуд періодичність прийому передач (посилок). Так, у пункті 4.4 Правил тримання осіб, узятих від варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з пи-

тань виконання покарань, затверджених наказом Департаменту від 20 вересня 2000 р. № 192 і зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 27 жовтня 2000 р. № 751/4972, передбачено, що особи, узяті під варту і засуджені, щодо яких вироки не набрали законної сили, мають право одержувати двічі на місяць передачі або посилки та без обмежень гроші у вигляді переказів та готівки. Таким чином порушується право осіб, узятих під варту, на соціальний захист;

- *тривалості прогулянок вагітних жінок і жінок, які мають при собі дітей, неповнолітніх, а також хворих з дозволу лікаря та за їхньою згодою, передбачивши її тривалість не менше двох годин, оскільки санітарними нормами тривалість щоденної прогулянки встановлюється на такий період часу. Таким чином, прогулянка може тривати й одну годину, що також буде терміном до двох годин.*
- 4. *Внести зміну до статті 9 Закону України “Про попереднє ув’язнення” щодо надання права особам, узятим під варту, на побачення з родичами та іншими особами, а також зміни до статті 12 названого Закону щодо права на побачення та стосовно конкретної тривалості побачень, оскільки у статті 12, де йдеться не про право на побачення, а про можливість особам, узятим під варту, за рішенням адміністрації місця попереднього ув’язнення одержати побачення з родичами та іншими особами. При цьому відсутність чіткості у визначенні тривалості побачень призводить до того, що побачення надаються тривалістю тільки одну годину.*
- 5. *Внести зміну до статті 145 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо тривалості покарання, згідно з якою до засуджених неповнолітніх може застосовуватись дисциплінарне стягнення у вигляді поміщення в дисциплінарний ізолятор на строк до десяти діб, тоді як статтею 15 Закону України “Про попереднє ув’язнення” передбачено, що взяті під варту неповнолітні, які злісно порушують вимоги режиму, можуть бути поміщені до карцеру на строк до п’яти діб.*
- 6. *З метою забезпечення права громадян на соціальний захист виключити передбачену в статті 51 Кримінально-виконавчого кодексу України заборону на побачення з родичами та іншими особами, а також на одержання передач (посилок) і бандеролей.*
- 7. *Внести зміну до статті 51 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення мінімальної тривалості прогулянки для засуджених до арешту, оскільки передбачене в даний час надання прогулянки тривалістю до*

однієї години, а неповнолітнім – до двох годин фактично створює підґрунтя для значного зменшення адміністрацією часу на прогулянки.

8. *Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України не врегульовано питання продовження терміну тримання громадян України під вартою у випадках, коли строк тримання під вартою, визначений попередньою постановою судді, закінчився, а кримінальна справа прокурором передана до суду.*

Продовження строку тримання під вартою передбачено на стадії досудового слідства, а підставою для тримання під вартою під час судового слідства є передача кримінальної справи до суду, тобто тримання під вартою продовжується без відповідного судового рішення.

9. *Внести зміни до Кримінального кодексу України щодо можливості застосування примусових заходів виховного характеру при рецидиві злочинів невеликої та середньої тяжкості з обов'язковим проходженням відповідної реабілітації.*

Необхідність гуманізації кримінальної відповідальності для дітей зумовлена рекомендаціями 83–85 Заключних зауважень Комітету ООН з прав дитини щодо Зведеної III та IV періодичної національної доповіді про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини, зокрема стосовно “вжиття заходів для того, щоб система ювенальної юстиції на практиці переходила від каральної до відновної системи правосуддя щодо неповнолітніх, що передбачає застосування заходів, альтернативних позбавленню волі...”. Такі рекомендації також кореспондуються зі статтею 40 Конвенції ООН про права дитини, пунктом 5.1 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінських правил), пунктами 3.2 і 10.3 Мінімальних стандартних правил ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійських правил). Зазначені міжнародні норми враховані в Указі Президента України “Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні” від 24 травня 2011 р. № 597/2011 р., яким передбачено здійснити низку заходів у зазначеній сфері, зокрема “забезпечити ефективне правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей, ... створити ефективну систему реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації”.

9. *Прискорити створення служби пробації на виконання, зокрема, Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012, що дасть змогу якісно реформувати систему кримінальної юстиції стосовно неповнолітніх.*
10. *Ініціювати перегляд використання терміна “інвалід” у національному законодавстві, зокрема, в Законах України: “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам”, “Про реабілітацію інвалідів в Україні”, “Осно-*

ви законодавства України про охорону здоров'я” та ін.

Термін “інвалід” використовується в російській версії Конвенції ООН про права інвалідів, прийнятої у 2006 р. У англomовній цей термін дослівно можна перекласти як “людина з інвалідністю”. Термін “інвалід” у міжнародному співтоваристві вважається дискримінаційним, використовуються терміни “людина з особливими потребами”, “особа з обмеженими можливостями” (зокрема, у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2006) 5, якими затверджено План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з обмеженими можливостями в суспільстві на 2006–2015 рр.).

11. *Внести зміни до Цивільного кодексу України щодо:*

- *закріплення норми визнання недієздатних осіб суб'єктами правових відносин (стаття 41).*

Чинним законодавством особи, які через психічні захворювання судом визнані недієздатними, позбавлені права підписувати офіційні документи, відтак не можуть подавати скарги до суду. Якщо для обмежено дієздатних осіб передбачено право звертатися до суду або органу опіки і піклування про звільнення від обов'язків свого піклувальника (стаття 75 ЦК України), то недієздатним особам таке право не передбачене. Зазначене суперечить статті 4 Конвенції ООН про права інвалідів, пункту 1 Декларації про права розумово відсталих осіб 1971 р.

У рішенні Європейського суду з прав людини “*Вінтерверп (Winterwerp) проти Нідерландів*” від 24 жовтня 1979 р. підкреслено, що особа з психічними розладами може оскаржувати в суді, зокрема, термін тривалого примусового лікування у психіатричній лікарні;

- *обов'язкового встановлення опіки та піклування над недієздатною або обмежено дієздатною особою, яка перебуває у навчальному закладі, закладі охорони здоров'я або закладі соціального захисту населення, передбачити, що до встановлення опіки або піклування опіку чи піклування над нею здійснює цей заклад, при цьому обов'язки опікуна або піклувальника покласти на керівника закладу (стаття 66 ЦК України).*

На сьогодні в окремих психоневрологічних інтернатах над більш як 80 % підопічних не встановлена опіка постійно фізичними особами, її здійснюють заклади відповідно до статті 66 ЦК України. При цьому ані Кодекс, ані Правила опіки і піклування, затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. № 34/166/131/88, не визначено, хто несе персональну відповідальність, тому відсутня можливість покарати винних у порушенні прав недієздатних та обмежено дієздатних осіб. Також не визначені обов'язки закладу при здійсненні опіки над підопічними, що призводить до порушення їхніх прав і суперечить вимогам пункту 5 Декларації про права розумово відсталих осіб;

- визначення юридичних підстав для надання органом опіки і піклування дозволу опікунам або піклувальникам при вчиненні правочинів з нерухомістю підопічних (стаття 71 ЦК України).

Відповідно до статті 71 ЦК України опікуни і піклувальники при вчиненні правочинів з нерухомістю підопічних мають отримувати відповідний дозвіл органу опіки і піклування. Проте ЦК України і Правила не визначають юридичні підстави для надання цього дозволу. Внаслідок існування такої правової невизначеності прийняття рішення про надання дозволу повністю залежить від суб'єктивних оцінок працівників органів опіки і піклування, що, у свою чергу, часто призводить до порушення прав зазначеної категорії осіб і не відповідає принципу 5 Принципів захисту психічно хворих осіб і покращення психіатричної допомоги, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1991 р. № 46/119;

- конкретизації підстав для звільнення опікунів та піклувальників від виконання своїх обов'язків (стаття 75 ЦК України).

Статтею 75 ЦК України встановлено, що за заявою органу опіки та піклування суд може звільнити особу від повноважень опікуна або піклувальника в разі невиконання нею своїх обов'язків, порушення прав підопічного, а також у разі поміщення підопічного до навчального закладу, закладу охорони здоров'я або соціального захисту. Нечіткість підстав для звільнення і відсутність обов'язкового прийняття рішення про звільнення призводить до того, що у 2011 р. лише близько 200 опікунів і піклувальників за рішенням суду були звільнені від виконання своїх обов'язків. При цьому, за інформацією головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних і міських держадміністрацій, надісланою на запит Уповноваженого, у жодній області 100 % опікунів та піклувальників повнолітніх осіб не виконували обов'язку подачі до органів опіки і піклування щорічних звітів про свою діяльність щодо захисту прав та інтересів підопічних (відповідно до пункту 4.11 Правил). У Житомирській, Київській, Тернопільській, Чернігівській і Черкаській областях такі звіти подали лише близько 1 % опікунів і піклувальників. Необхідно внести зміни, забезпечивши виконання пункту 7 Декларації про права розумово відсталих осіб і принципу 22 і 23 Принципів захисту психічно хворих осіб і покращення психіатричної допомоги.

Враховуючи наведене та надзвичайну чутливість питання захисту прав недієздатних осіб, вважаю за доцільне ініціювати проведення ґрунтовного дослідження зазначеного питання з метою унеможливлення порушень прав цих осіб.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного аналізу можна зробити такі узагальнюючі висновки:

1. В Україні запроваджено діяльність національного превентивного механізму у форматі “Омбудсмен +”, який передбачає здійснення моніторингових візитів до місць несвободи представниками офісу Омбудсмена спільно з громадськістю. До основних елементів моделі «Омбудсмен +» увійшли: Омбудсмен, Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму Секретаріату Омбудсмена, Експертна рада з питань реалізації національного превентивного механізму, громадські спостерігачі (монітори). Експертна рада має слугувати «містком» між Омбудсменом та громадянським суспільством, визначати механізм залучення громадськості до моніторингових візитів, розробляти та затверджувати методологію моніторингу, брати участь в аналізі та узагальненні звітів за його результатами. Наразі розроблено Положення про Експертну раду, сформовано її персональний склад. Перше засідання Експертної ради заплановано на першу половину січня 2013 р.
2. Протягом 2012 р. моніторингові візити до місць несвободи здійснювалися переважно працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму. Лише починаючи з листопада, коли набрали чинності відповідні зміни до Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини”, до моніторингових візитів почали залучатися представники громадськості. Протягом першого кварталу 2013 р., за участі Експертної ради з питань реалізації національного превентивного механізму, передбачається розробити єдиний механізм залучення громадськості до участі у моніторингових візитах, затвердити всі необхідні для цього документи (Положення про монітора, Етичний кодекс монітора тощо).
3. Майже завершено розробку методології моніторингу, зокрема для кожного з 42 типів місць несвободи підготовлено окрему формалізовану форму звіту, яка заповнюється під час візиту та в подальшому слугує основою для розробки рекомендацій і пропозицій для керівництва відповідного органу державної влади, проаналізовано та узагальнено нормативно-правову базу, яка регламентує діяльність зазначених установ.

4. За результатами моніторингу до керівництва відповідних органів державної влади спрямовувалися звіти з пропозиціями щодо покращення стану захисту прав та свобод людини. Однак керівництво відповідних міністерств і відомств не завжди належним чином реагувало на рекомендації Уповноваженого, намагалося ігнорувати ці рекомендації або ж надавало недостовірну інформацію щодо заходів, ужитих на їх виконання (Міністерство охорони здоров'я, Міністерство внутрішніх справ).
5. Моніторинг місць несвободи дав змогу виявити низку системних порушень прав і свобод людини, серед яких варто відзначити:
 - незабезпеченість базових потреб осіб, які перебувають у місцях несвободи (антисанітарні умови, відсутність доступу до свіжого повітря та питної води, неналежне харчування і медикаментозне забезпечення);
 - застосування психологічного і фізичного насильства працівниками правоохоронних органів на етапі досудового розслідування або працівниками пенітенціарних закладів стосовно засуджених осіб;
 - поширеність практик поводження, що принижує гідність (тривале застосування наручників під час етапування військовослужбовців, які вчинили незначне правопорушення, відсутність перегородок у санвузлах тощо);
 - наявність необґрунтованих обмежень у спілкуванні із зовнішнім світом (наприклад, встановлення необґрунтованих обмежень до пропускового режиму в інтернатних закладах, використання обмежень у спілкуванні з батьками як засобу покарання в школах та училищах соціальної реабілітації тощо);
 - неінформування осіб, які перебувають у місцях несвободи, про їхні права, а також шляхи оскарження неправомірних дій адміністрації установи;
 - неефективне проведення перевірок та розслідувань за скаргами на неналежне поводження з боку органів прокуратури та відповідних відомчих служб і підрозділів Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ та Державної пенітенціарної служби. У багатьох випадках проведення перевірок доручалося керівникам тих установ, у діяльності яких і були виявлені недоліки, що не сприяло вжиттю ефективних заходів щодо їх усунення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

До загальних рекомендацій стосовно покращення ефективності діяльності національного превентивного механізму у 2013 р. варто віднести такі:

1. Запровадити повноцінну діяльність Експертної ради з питань реалізації національного превентивного механізму: включити до її складу відомих національних експертів у сфері недопущення неналежного поводження, а також представників міжнародних та міждержавних організацій, діяльність яких є дотичною до цієї проблематики; затвердити всі необхідні установчі документи (Положення про Експертну раду, Положення про монітора, Етичний кодекс монітора тощо); розробити та затвердити річний план роботи Ради.
2. Скласти річний План діяльності національного превентивного механізму, до якого мають увійти узгоджені заходи Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму та неурядових організацій, залучених до виконання функцій НПМ.
3. Підготувати та презентувати Річний звіт за результатами діяльності національного превентивного механізму в 2012 р., а також, у разі потреби, спеціальні доповіді НПМ з окремих питань у сфері запобігання неналежному поводженню в місцях несвободи.
4. Провести відбір і навчання громадських спостерігачів (моніторів), які залучатимуться до здійснення спільних з Департаментом НПМ візитів до місць несвободи.
5. Провести не менш ніж 200 моніторингових візитів до місць несвободи.
6. Під час моніторингових візитів, окрім аналізу побутових умов, акцентувати увагу на поводженні з особами, що перебувають у місцях несвободи, опитуванні та бесідах з цими особами наодинці з метою з'ясування стану забезпечення їхніх прав.
7. Забезпечити належне інформаційне висвітлення діяльності НПМ. Поміж інших заходів необхідно розмішувати інформаційні повідомлення на сайті Омбудсмена та сайтах партнерських неурядових організацій за результатами кожного моніторингового візиту з висвітленням основних недоліків у сфері забезпечення прав і свобод осіб, що перебувають у місцях несвободи.

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про Уповноваженого Верховної Ради України
з прав людини***

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 20, ст.99)

*{ Щодо визнання конституційними окремих положень див.
Рішення Конституційного Суду
№ 5-рп/2000 (v005p710-00) від 18.04.2000 }*

*{ Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 274-VI (274-17) від 15.04.2008, ВВР, 2008, № 25, ст.240
№ 4652-VI (4652-17) від 13.04.2012
№ 4711-VI (4711-17) від 17.05.2012, ВВР, 2013, № 14, ст.89
№ 5207-VI (5207-17) від 06.09.2012
№ 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }*

Розділ I**ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Стаття 1. Парламентський контроль за дотриманням
конституційних прав і свобод людини і
громадянина

Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), який у своїй діяльності керується Конституцією України (254к/96-ВР), законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. Сфера застосування Закону

Сферою застосування Закону є відносини, що виникають при реалізації прав

* Офіційний портал Верховної Ради України : zakon.rada.gov.ua/go/776/97-вр

і свобод людини і громадянина лише між громадянином України, незалежно від місця його перебування, іноземцем чи особою без громадянства, які перебувають на території України, та органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами.

Стаття 3. Мета парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина

Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є:

- 1) захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;
- 2) додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами, зазначеними у статті 2 цього Закону;
- 3) запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;
- 4) сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі;
- 5) поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;
- 6) запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;
- 7) сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Стаття 4. Правовий статус Уповноваженого

Уповноважений є посадовою особою, статус якої визначається Конституцією України, цим Законом, Законом України “Про державну службу” (3723-12), іншими законами України.

{ Частина перша статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5207-VI (5207-17) від 06.09.2012 }

Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінює їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод.

Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях.

Уповноважений має печатку із зображенням малого Державного Герба України та своїм найменуванням.

Місцезнаходженням Уповноваженого є столиця України – місто Київ.

Розділ II

**ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ, ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОСАДИ ТА
ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ УПОВНОВАЖЕНОГО
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Стаття 5. Вимоги до кандидата на посаду Уповноваженого та призначення на посаду Уповноваженого

Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні.

Стосовно осіб, які претендують на зайняття посади Уповноваженого, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції” (3206-17).

Особи, які претендують на зайняття посади Уповноваженого, до призначення на відповідну посаду подають до органу, який здійснює призначення, декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлені Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Не може бути призначено Уповноваженим особу, яка має не погашену або не зняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення.

Уповноважений призначається строком на п'ять років, який починається з дня складення ним присяги на пленарному засіданні Верховної Ради України.

На Уповноваженого поширюються вимоги та обмеження, встановлені Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції” (3206-17).

{ Стаття 5 в редакції Закону № 4711-VI (4711-17) від 17.05.2012 }

Стаття 6. Порядок висування кандидатури на посаду Уповноваженого

Пропозиції щодо кандидатур(и) на посаду Уповноваженого вносять Голова Верховної Ради України або не менше однієї четвертої народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Відповідний комітет Верховної Ради України за результатами спеціальної перевірки, передбаченої статтею 5 цього Закону, подає Верховній Раді України свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду Уповноваженого, відповідності її вимогам, передбаченим цим Законом, та про відсутність причин, які б перешкождали зайняттю нею цієї посади.

{ Частина перша статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4711-VI (4711-17) від 17.05.2012 }

Висування кандидатури для призначення на посаду Уповноваженого здійснюється у двадцятиденний строк з наступного дня після:

- 1) набрання чинності цим Законом;
- 2) закінчення строку, на який було призначено Уповноваженого, або припинення його повноважень чи звільнення;
- 3) оголошення результатів голосування, якщо Уповноваженого не було призначено.

Голосування проводиться під час пленарних засідань Верховної Ради України бюлетенями для таємного голосування, але не раніш як через десять днів і не пізніше ніж через двадцять днів після закінчення строку для висування кандидатів для участі у виборах.

Призначеним вважається той кандидат, за якого проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, про що приймається постанова.

Якщо на посаду Уповноваженого було висунуто більше ніж два кандидати і жодного з них не було призначено, Верховна Рада України проводить повторне голосування по двох кандидатах, які отримали найбільшу кількість голосів.

Повторне голосування з призначення Уповноваженого проводиться в порядку, визначеному цією статтею.

У разі якщо жоден із кандидатів на посаду Уповноваженого не набрав необхідної кількості голосів, знову проводиться висування кандидатур для призначення на посаду Уповноваженого.

Стаття 7. Присяга Уповноваженого

При вступі на посаду Уповноважений на пленарному засіданні Верховної Ради України складає присягу такого змісту: “Я, (ім'я та прізвище), заступаючи на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, урочисто присягаю чесно та сумлінно захищати права і свободи людини і громадянина, добросовісно виконувати свої обов'язки, додержуватися Конституції України і законів України та керуватися справедливістю і власною совістю. Зобов'язуюся діяти незалежно, неупереджено, в інтересах людини і громадянина”.

Повноваження Уповноваженого починаються з моменту складення присяги.

Стаття 8. Несумісність посади Уповноваженого

Уповноважений не може мати представницького мандата, обіймати будь-які інші посади в органах державної влади, виконувати іншу оплачувану чи неоплачувану роботу в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, крім викладацької, наукової або іншої творчої діяльності.

Він не може бути членом будь-якої політичної партії.

За наявності обставин, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, Уповноважений повинен їх усунути протягом десяти днів після його призначення. До усунення зазначених обставин він не може скласти присяги.

Якщо обставини, зазначені у частинах першій та другій цієї статті, виникли під час діяльності Уповноваженого, вони повинні бути усунені протягом десяти днів з дня, коли про це стало відомо.

У разі неможливості усунути їх протягом десяти днів Уповноважений зобов'язаний зробити у зазначений строк заяву про відмову виконувати будь-які інші доручення чи повноваження, крім тих, що належать Уповноваженому.

Якщо протягом зазначеного строку Уповноважений не виконає встановлених вимог, його повноваження припиняються і Верховна Рада України зобов'язана звільнити його з посади. Нове висування кандидатур і призначення Уповноваженого здійснюються за процедурою, передбаченою статтею 6 цього Закону.

Стаття 9. Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого

Повноваження Уповноваженого припиняються у разі:

- 1) відмови його від подальшого виконання обов'язків шляхом подання заяви про складення своїх повноважень;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання особи, яка обіймає посаду Уповноваженого, безвісно відсутньою або про оголошення її померлою;
- 4) складення присяги новообраним Уповноваженим;
- 5) смерті особи, яка обіймає посаду Уповноваженого.

Верховна Рада України приймає рішення про звільнення з посади Уповноваженого до закінчення строку, на який його було обрано, у разі:

- 1) порушення присяги;
- 2) порушення вимог щодо несумісності діяльності;
- 3) припинення громадянства України;
- 4) неспроможності протягом більше чотирьох місяців підряд виконувати обов'язки через незадовільний стан здоров'я чи втрату працездатності.

Висновок щодо наявності підстави для звільнення з посади Уповноваженого повинна дати тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України.

Верховна Рада України за наявності зазначених у цій статті підстав розглядає питання і приймає відповідну постанову про звільнення з посади Уповноваженого за поданням Голови Верховної Ради України або не менш як однієї четвертої народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Уповноважений вважається звільненим з посади, якщо за це проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого оформляються відповідною постановою Верховної Ради України.

Розділ III**ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО****Стаття 10. Секретаріат Уповноваженого**

Для забезпечення діяльності Уповноваженого утворюється секретаріат, який є юридичною особою, має свій рахунок у банку та печатку встановленого зразка.

Структура секретаріату, розподіл обов'язків та інші питання щодо організації його роботи регулюються Положенням про секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Положення). На працівників секретаріату поширюється дія Закону України “Про державну службу” (3723-12). Положення та кошторис секретаріату затверджуються Уповноваженим у межах кошторису витрат, пов'язаних із діяльністю Уповноваженого. Призначення на посаду та звільнення працівників секретаріату здійснюються Уповноваженим.

При Уповноваженому з метою надання консультаційної підтримки, проведення наукових досліджень, а також вивчення пропозицій щодо поліпшення стану захисту прав і свобод людини і громадянина може створюватися консультативна рада (яка може діяти і на громадських засадах) із осіб, що мають досвід роботи в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 11. Представники Уповноваженого

Уповноважений має право призначати своїх представників у межах виділених коштів, затверджених Верховною Радою України.

Організація діяльності та межі повноважень представників Уповноваженого регулюються Положенням про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яке затверджується Уповноваженим.

Стаття 12. Порядок фінансування діяльності Уповноваженого

Фінансування діяльності Уповноваженого провадиться за рахунок Державного бюджету України та щорічно передбачається в ньому окремим рядком.

Уповноважений розробляє, подає на затвердження Верховної Ради України та виконує кошторис своїх витрат.

Фінансова звітність подається Уповноваженим у порядку, встановленому законодавством України.

Верховна Рада України і відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування створюють необхідні умови для діяльності Уповноваженого, його секретаріату та представників.

Розділ IV

ПОВНОВАЖЕННЯ УПОВНОВАЖЕНОГО

Стаття 13. Права Уповноваженого

Уповноважений має право:

1) невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором України, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;

2) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, колегії прокуратури України та інших колегіальних органів;

3) звертатися до Конституційного Суду України з поданням:

про відповідність Конституції України (254к/96-ВР) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина;

про офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

3-1) вносити в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина;

{ Статтю 13 доповнено пунктом 3-1 згідно із Законом № 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }

4) безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;

5) на ознайомлення з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах.

Доступ до інформації з обмеженим доступом здійснюється в порядку, встановленому законом;

{ Пункт 5 статті 13 в редакції Закону № 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }

6) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

7) запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі;

8) відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування такі місця:

місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі ізолятори тимчасового тримання, кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізолятори, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів внутрішніх справ, спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоєм), приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування;

психіатричні заклади;

пункти тимчасового розміщення біженців;

приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон;

будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

психоневрологічні інтернати;

геріатричні пансіонати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;

пансіонати для ветеранів війни і праці;

соціально-реабілітаційні центри.

Наведений перелік не є вичерпним;

*{ Пункт 8 статті 13 в редакції
Закону № 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }*

8-1) опитувати осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 8 цієї статті, та отримувати інформацію стосовно поводження з цими особами і умов їх тримання;

{ Статтю 13 доповнено пунктом 8-1 згідно із Законом № 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }

9) бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

10) звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

11) направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів;

12) перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері;

{ Пункт 12 статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }

13) здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

{ Статтю 13 доповнено пунктом 13 згідно із Законом № 274-VI (274-17) від 15.04.2008 }

Стаття 14. Обов'язки Уповноваженого

Уповноважений зобов'язаний додержуватися Конституції України і законів України, інших правових актів, прав та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина, забезпечувати виконання покладених на нього функцій та повною мірою використовувати надані йому права.

Уповноважений зобов'язаний зберігати конфіденційну інформацію. Це зобов'язання діє і після припинення його повноважень.

У разі розголошення таких відомостей Уповноважений несе відповідальність у встановленому законодавством порядку.

Уповноважений не має права розголошувати отримані відомості про особисте життя заявника та інших причетних до заяви осіб без їхньої згоди.

Стаття 15. Акти реагування Уповноваженого

Актами реагування Уповноваженого щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини і громадянина є конституційне подання Уповноваженого та подання Уповноваженого до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб.

Конституційне подання Уповноваженого – акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Подання Уповноваженого – акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 16. Підстави для провадження справ та призначення перевірок

Уповноважений здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує:

- 1) за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників;
- 2) за зверненнями народних депутатів України;
- 3) за власною ініціативою.

Стаття 17. Розгляд звернень до Уповноваженого

Уповноважений приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, відповідно до Закону України “Про звернення громадян” (393/96-ВР).

Звернення подаються Уповноваженому в письмовій формі протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина. За наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років.

При розгляді звернення Уповноважений:

- 1) відкриває провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина;
- 2) роз'яснює заходи, що їх має вжити особа, яка подала звернення Уповноваженому;
- 3) направляє звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення;
- 4) відмовляє в розгляді звернення.

Уповноважений не розглядає тих звернень, які розглядаються судами, зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду.

Повідомлення про прийняття звернення до розгляду або відмову у прийнятті звернення до розгляду надсилається в письмовій формі особі, яка його подала. Відмова у прийнятті звернення до розгляду повинна бути вмотивованою.

Стаття 18. Щорічні та спеціальні доповіді Уповноваженого

Протягом першого кварталу кожного року Уповноважений представляє Верховній Раді України щорічну доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їх посадовими і службовими особами, які порушували своїми діями (бездіяльністю) права і свободи людини і громадянина, та про виявлені недоліки в законодавстві щодо захисту прав і свобод людини і громадянина.

Щорічна доповідь повинна містити посилання на випадки порушень прав і свобод людини і громадянина, щодо яких Уповноважений уживав необхідних заходів, на результати перевірок, що здійснювалися протягом року, висновки та

рекомедації, спрямовані на поліпшення стану забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

У разі необхідності Уповноважений може представити Верховній Раді України спеціальну доповідь (довіді) з окремих питань додержання в Україні прав і свобод людини і громадянина.

За щорічною та спеціальною (спеціальними) доповідями Уповноваженого Верховна Рада України приймає постанову.

Щорічні та спеціальні доповіді разом з прийнятою постановою Верховної Ради України публікуються в офіційних виданнях Верховної Ради України.

Стаття 19. Участь Уповноваженого у міжнародному співробітництві

Уповноважений бере участь у підготовці доповідей з прав людини, які подаються Україною в міжнародні організації згідно з чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 19¹. Виконання Уповноваженим функцій національного превентивного механізму

На Уповноваженого покладаються функції національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (995_f48).

Для виконання функцій національного превентивного механізму Уповноважений:

1) здійснює регулярні відвідування місць, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, без попереднього повідомлення про час і мету відвідувань та без обмеження їх кількості;

2) проводить опитування осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, з метою отримання інформації стосовно поводження з цими особами і умов їх тримання, а також опитування інших осіб, які можуть надати таку інформацію;

3) вносить органам державної влади, державним органам, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, у тому числі зазначеним у пункті 8 статті 13 цього Закону, пропозиції щодо попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;

4) залучає на договірних засадах (на платній або безоплатній основі) до регулярних відвідувань місць, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, представників громадських організацій, експертів, учених та фахівців, у тому числі іноземних;

5) реалізує інші повноваження, передбачені цим Законом.

Опитування осіб, зазначене у пункті 2 частини другої цієї статті, здійснюється Уповноваженим за відсутності третіх осіб та за умов, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування. На вимогу Уповноваженого в разі потреби таке опитування може здійснюватися у присутності перекладача, лікаря, працівників установ, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, а у разі опитування неповнолітньої особи – її законного представника, педагога або психолога.

Представники громадських організацій, експерти, учені та фахівці, залучені Уповноваженим на договірних засадах до виконання функцій національного превентивного механізму, відвідують на підставі окремого письмового доручення Уповноваженого місця, зазначені у пункті 8 статті 13 цього Закону, та з дотриманням вимог частини третьої цієї статті можуть опитувати осіб, які перебувають у таких місцях, з метою отримання інформації стосовно поводження з цими особами та щодо умов їх тримання.

Інформація з обмеженим доступом, у тому числі конфіденційна, одержана Уповноваженим, представниками громадських організацій, експертами, ученими та фахівцями, залученими Уповноваженим до виконання функцій національного превентивного механізму, під час опитування осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, використовується з дотриманням законодавства України про інформацію.

За запитом Уповноваженого органи державної влади, державні органи, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності повинні надавати інформацію про чисельність осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, про кількість таких місць та їх місцезнаходження, а також будь-яку іншу інформацію стосовно поводження з особами та умов їх тримання.

У секретаріаті Уповноваженого утворюється окремий структурний підрозділ з питань недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. До роботи в цьому структурному підрозділі з дотриманням рівного представництва чоловіків і жінок та представництва національних меншин залучаються фахівці різних спеціальностей, які мають належну професійну підготовку.

Уповноважений щороку готує спеціальну доповідь про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Така доповідь оприлюднюється в засобах масової інформації та надсилається Президентові України, Верховній Раді України і Кабінету Міністрів України з дотриманням законодавства України про інформацію.

Під час виконання функцій національного превентивного механізму Уповноважений взаємодіє з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти катувань, утвореним відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких,

що принижують гідність, видів поведження та покарання (995_f48), а також з міжнародними організаціями і відповідними органами іноземних держав, діяльність яких пов'язана з цією сферою.

Видатки на фінансування національного превентивного механізму передбачаються в Державному бюджеті України.

{ Розділ IV доповнено статтею 19-1 згідно із Законом № 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }

Розділ V

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО

Стаття 20. Загальні гарантії діяльності Уповноваженого

Втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Уповноваженого забороняється.

Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні.

Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором України. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

{ Частина третя статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4652-VI (4652-17) від 13.04.2012 }

Після закінчення строку повноважень, на який особу було обрано на посаду Уповноваженого, їй надається робота (посада), на якій вона працювала до призначення і яка зберігається за нею на час виконання нею обов'язків Уповноваженого, а в разі неможливості надання цієї роботи (посади) – інша рівноцінна робота (посада) на тому ж або, за її згодою, іншому підприємстві, в установі, організації.

Життя та здоров'я Уповноваженого і його представників, які працюють на постійній основі, підлягають обов'язковому державному страхуванню на випадок смерті, травми, каліцтва або захворювання, одержаних під час виконання ними службових обов'язків. Порядок та умови страхування встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 21. Гарантії захисту прав людини і громадянина при зверненні до Уповноваженого

Кожен може без обмежень і перешкод звернутися до Уповноваженого у порядку, передбаченому чинним законодавством.

При зверненні до Уповноваженого не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Особа, позбавлена волі, може звернутись із письмовим зверненням до Уповноваженого або його представників. У цьому разі до неї не застосовуються обмеження щодо листування. Звернення такої особи протягом двадцяти чотирьох годин направляються Уповноваженому.

Кореспонденція Уповноваженому та його представникам від осіб, які затримані, перебувають під арештом, під вартою, в місцях позбавлення волі та місцях примусового тримання чи лікування, а також інших громадян України, іноземців та осіб без громадянства незалежно від місця їх перебування не підлягає ніяким видам цензури та перевірок.

Особи, які вчинили дії, заборонені цією статтею, притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Стаття 22. Обов'язок співпраці з Уповноваженим

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, посадові та службові особи, до яких звернувся Уповноважений, зобов'язані співпрацювати з ним і подавати йому необхідну допомогу, зокрема:

1) забезпечувати доступ до матеріалів і документів, у тому числі на засадах, зазначених нормативними актами про охорону державної та службової таємниць;

2) надавати інформацію і давати пояснення стосовно фактичної і правової підстави своїх дій та рішень;

3) розглядати пропозиції Уповноваженого щодо поліпшення їх діяльності у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина та у місячний строк з дня одержання пропозицій надавати вмотивовану письмову відповідь на них.

{ Частину першу статті 22 доповнено пунктом 3 згідно із Законом № 5409-VI (5409-17) від 02.10.2012 }

Відмова органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадових і службових осіб від співпраці, а також умисне приховування або надання неправдивих даних, будь-яке незаконне втручання в діяльність Уповноваженого з метою протидії тягнуть за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

Розділ VI**ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ**

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України до 1 лютого 1998 року:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із Законом України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”;

привести рішення Уряду України у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України нормативних актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України

Л.КУЧМА

м. Київ, 23 грудня 1997 року
№ 776/97-ВР

**Факультативний протокол
до Конвенції проти катувань та інших жорстоких,
нелюдських або таких, що принижують гідність,
видів поводження та покарання***

Статус Протоколу див. (995_k06)

*{ Протокол ратифіковано Законом
N 22-V (22-16) від 21.07.2006, ВВР, 2006, N 39, ст.327 }*

Офіційний переклад

Преамбула

Держави – учасниці цього Протоколу,

знову підтверджуючи, що катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання заборонені і є серйозними порушеннями прав людини,

будучи впевнені в необхідності подальших заходів для досягнення цілей Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (995_085) (далі – Конвенція) та посилення захисту позбавлених волі осіб від катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання,

нагадуючи, що статті 2 та 16 Конвенції (995_085) зобов'язують кожну державу-учасницю вживати ефективних заходів для недопущення актів катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання на будь-якій території під своєю юрисдикцією,

визнаючи, що на державах лежить головна відповідальність за виконання цих статей, що посилення захисту позбавлених волі осіб та неухильне дотримання їх прав людини є загальним обов'язком всіх, і що міжнародні органи зі здійснення доповнюють та зміцнюють національні заходи,

нагадуючи, що дієве недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання вимагає просвіти й поєднання різних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів,

нагадуючи також про те, що Всесвітня конференція з прав людини, що відбулась у Відні в червні 1993 року (995_504), рішуче заявила про те, що зусилля з викорінення катувань повинні бути перш за все спрямовані на недопущення, і закликала до прийняття факультативного протоколу до Конвенції (995_085),

* Офіційний портал Верховної Ради України : zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48

який має на меті створення превентивної системи регулярного відвідання місць утримання під вартою,

будучи впевнені в тому, що захист позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання може бути посилений на основі несудових заходів превентивного характеру, заснованих на регулярному відвіданні місць утримання під вартою,

домовилися про таке:

Частина I

Загальні принципи

Стаття 1

Мета цього Протоколу полягає у створенні системи регулярних відвідувань, що здійснюються незалежними міжнародними та національними органами, місць, де знаходяться позбавлені волі особи, з метою недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Стаття 2

1. Створюється Підкомітет з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти катувань (далі – Підкомітет з недопущення), який здійснює функції, викладені в цьому Протоколі.

2. Підкомітет з недопущення виконує свою роботу в рамках Статуту Організації Об'єднаних Націй (995_010) і керується його цілями та принципами, а також нормами Організації Об'єднаних Націй, що стосуються поводження з особами, позбавленими волі.

3. Підкомітет з недопущення також керується принципами конфіденційності, неупередженості, невинуватості, універсальності й об'єктивності.

4. Підкомітет з недопущення та держави-учасниці співробітничать у справі здійснення цього Протоколу.

Стаття 3

Кожна держава-учасниця створює, призначає чи підтримує на національному рівні один або кілька органів для відвідувань для цілей недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (далі – національні превентивні механізми).

Стаття 4

1. Кожна держава-учасниця дозволяє відвідування згідно із цим Протоколом, механізмами, про які йдеться в статтях 2 і 3, будь-якого місця, що знаходиться під її юрисдикцією та контролем, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди (далі – місця утримання під вартою). Ці відвідування здійснюються з метою посилення, за необхідності, захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

2. Для цілей цього Протоколу позбавлення волі означає будь-яку форму утримання під вартою чи тюремного ув'язнення або поміщення особи в державне чи приватне місце утримання під вартою, яке ця особа не має права залишити за власним бажанням, за наказом будь-якого судового, адміністративного чи іншого органу.

Частина II**Підкомітет з недопущення****Стаття 5**

1. Підкомітет з недопущення складається з десяти членів. Після здачі на зберігання п'ятдесятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання до цього Протоколу число членів Підкомітету збільшується до двадцяти п'яти осіб.

2. Члени Підкомітету з недопущення обираються з числа осіб, що мають високі моральні якості і мають підтверджений досвід роботи у сфері здійснення правосуддя, зокрема кримінального, у пенітенціарній системі або поліції, або в різних сферах, що стосуються поводження з позбавленими волі особами.

3. Під час створення Підкомітету з недопущення належна увага приділяється необхідності справедливого географічного розподілу та представленості різних форм культури та правових систем держав-учасниць.

4. Під час створення Підкомітету з недопущення увага також приділяється збалансованому гендерному представництву на основі принципів рівності й недискримінації.

5. До складу Підкомітету з недопущення може входити не більше одного громадянина однієї й тієї самої держави.

6. Члени Підкомітету з недопущення виконують свої функції в особистій якості, вони повинні бути незалежними й неупередженими та мати можливість ефективно працювати у складі Підкомітету.

Стаття 6

1. Кожна держава-учасниця може, відповідно до пункту 2 цієї статті, висунути двох кандидатів, що мають кваліфікацію та відповідають вимогам, викладеним у статті 5, і при цьому вона надає докладну інформацію про кваліфікацію кандидатів.

2. а) Кандидати повинні мати громадянство держави – учасниці цього Протоколу;

б) принаймні один з двох кандидатів, висунутих державою-учасницею, повинен мати громадянство цієї держави-учасниці;

с) до складу Підкомітету з недопущення може бути висунуто не більше двох кандидатів, що є громадянами однієї й тієї самої держави-учасниці;

д) до того як яка-небудь держава-учасниця висуває кандидатом громадянина іншої держави-учасниці, вона запитує й отримує на це згоду цієї держави-учасниці.

3. Не менш ніж за п'ять місяців до початку наради держав-учасниць, на якій будуть проводитися вибори, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає державам-учасницям лист з пропозицією подати своїх кандидатів в тримісячний строк. Генеральний секретар подає список всіх висунутих таким чином кандидатів в алфавітному порядку із зазначенням держав-учасниць, які їх висунули.

Стаття 7

1. Члени Підкомітету з недопущення обираються таким чином:

а) головна увага приділяється виконанню вимог та критеріїв статті 5 цього Протоколу;

б) перші вибори проводяться не пізніше, ніж через шість місяців після набуття чинності цим Протоколом;

с) держави-учасниці обирають членів Підкомітету з недопущення таємним голосуванням;

д) вибори члена Підкомітету з недопущення проходять на нарадах держав-учасниць, що скликаються Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй кожні два роки. На цих нарадах, кворум яких складають дві третини числа держав-учасниць, обраними до Підкомітету членами вважаються особи, що набрали найбільшу кількість голосів й абсолютну більшість голосів представників держав-учасниць, що були присутні й брали участь у голосуванні.

2. Якщо в ході виборів два громадяни якої-небудь держави-учасниці отримують право працювати у складі Підкомітету з недопущення, членом Підкомітету стає кандидат, що набрав найбільшу кількість голосів. Якщо ці громадяни отримали однакову кількість голосів, застосовується така процедура:

а) якщо тільки один кандидат був висунутий державою-учасницею, громадянином якої він є, цей громадянин стає членом Підкомітету з недопущення;

б) якщо обидва кандидати були висунуті державою-учасницею, громадянами якої вони є, то проводиться роздільне таємне голосування для визначення того, який із цих громадян стане членом Підкомітету з недопущення;

с) якщо жодний з кандидатів не був висунутий державою-учасницею, громадянином якої він є, то проводиться роздільне таємне голосування для визначення того, який із цих кандидатів стане членом Підкомітету з недопущення.

Стаття 8

У випадку смерті або відставки одного із членів Підкомітету з недопущення або у випадку неможливості виконання ним з якої-небудь іншої причини функцій члена Підкомітету, держава-учасниця, яка висунула його кандидатуру, призначає іншу особу, що має право бути обраною, має кваліфікацію та задовольняє вимоги, викладені в статті 5, з урахуванням необхідності забезпечити належну збалансованість між різними сферами компетенції, на строк повноважень до наступної наради держав-учасниць за умови затвердження її більшістю держав-учасниць. Затвердження вважається таким, що відбулось, якщо тільки протягом шести тижнів після повідомлення Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй про передбачуване призначення половина чи більше половини держав-учасниць не висловляється проти такого призначення.

Стаття 9

Члени Підкомітету з недопущення обираються строком на чотири роки. Вони можуть бути переобрані один раз у випадку висунення їхніх кандидатур. Строк повноваження половини кількості членів, обраних на перших виборах, закінчується після закінчення дворічного періоду; одразу ж після перших виборів імена цих членів визначаються жеребкуванням, яке проводить Голова наради, що зазначені в пункті 1 d статті 7.

Стаття 10

1. Підкомітет з недопущення обирає своїх посадових осіб на дворічний строк. Вони можуть бути переобрані.

2. Підкомітет з недопущення встановлює свої правила процедури. Ці правила процедури передбачають, зокрема, що:

а) кворум складає половина кількості членів плюс один;

б) рішення Підкомітету з недопущення приймаються більшістю голосів присутніх членів;

с) засідання Підкомітету з недопущення є закритими.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає першу нараду Підкомітету з недопущення. Після своєї першої наради Підкомітет проводить свої подальші наради з інтервалом, установленим у його правилах процедури. Підкомітет і Комітет проти катувань проводять свої сесії одночасно не рідше одного разу на рік.

Частина III

Мандат Підкомітету з недопущення

Стаття 11

Підкомітет з недопущення:

a) відвідує місця, зазначені в статті 4, та надає рекомендації державам-учасникам стосовно захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;

b) стосовно національних превентивних механізмів:

i) за необхідності, консультує держави-учасниці та сприяє їм у створенні таких механізмів;

ii) підтримує прямі, за необхідності конфіденційні, контакти з національними превентивними механізмами та пропонує їм послуги у сфері професійної підготовки й технічної допомоги для цілей зміцнення їхнього потенціалу;

iii) консультує їх та надає їм допомогу у справі оцінки потреб та заходів, необхідних для посилення захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;

iv) надає рекомендації та зауваження державам-учасникам для цілей зміцнення можливостей і мандату національних превентивних механізмів для недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;

c) співробітничав для цілей недопущення катувань у цілому з відповідними органами та механізмами Організації Об'єднаних Націй, а також з міжнародними, регіональними та національними закладами або організаціями, що діють в інтересах посилення захисту всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Стаття 12

Для того щоб Підкомітет з недопущення міг виконувати свій мандат, викладений у статті 11, держави-учасниці зобов'язуються:

а) приймати Підкомітет з недопущення на своїй території та надавати йому доступ до місць утримання під вартою, визначених у статті 4 цього Протоколу;

б) надавати всю відповідну інформацію, яку Підкомітет з недопущення може запитати для цілей оцінки потреб та заходів, які повинні бути вжиті для посилення захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;

с) заохочувати та полегшувати контакти між Підкомітетом з недопущення та національними превентивними механізмами;

д) вивчати рекомендації Підкомітету з недопущення та вступати в діалог з ним відносно можливих заходів зі здійснення.

Стаття 13

1. Підкомітет з недопущення, спочатку з допомогою жеребкування, установлює програму регулярних відвідувань держав-учасниць для цілей виконання свого мандату, установленого в статті 11.

2. Після проведення консультацій Підкомітет з недопущення повідомляє державам-учасницям про свою програму, з тим щоб вони без зволікання могли б вжити необхідних практичних заходів для здійснення відвідувань.

3. Відвідування проводяться принаймні двома членами Підкомітету з недопущення. За необхідності, ці члени можуть супроводжуватися експертами, що мають підтверджений досвід роботи й знання в галузях, що охоплюються цим Протоколом, які обираються зі списку експертів, підготовленого на основі пропозицій, висловлених державами-учасницями, Управлінням Верховного комісара з прав людини Організації Об'єднаних Націй та Центром Організації Об'єднаних Націй з недопущення міжнародної злочинності. Під час підготовки цього списку відповідні держави-учасниці пропонують не більше п'яти національних експертів. Відповідна держава-учасниця може відхилити кандидатуру запропонованого для відвідування експерта, після чого Підкомітет пропонує іншого експерта.

4. Якщо Підкомітет з недопущення буде вважати це необхідним, він може запропонувати організувати коротке наступне відвідування після проведення регулярного відвідування.

Стаття 14

1. З тим щоб Підкомітет з недопущення міг виконувати свій мандат, держави – учасниці цього Протоколу зобов'язуються надавати йому:

а) необмежений доступ до будь-якої інформації про кількість позбавлених волі осіб у місцях утримання під вартою, визначених у статті 4, а також про кількість таких місць та їхнє місцезнаходження;

b) необмежений доступ до будь-якої інформації, що стосується поведінки з цими особами, а також умов утримання їх під вартою;

c) відповідно до пункту 2 нижче необмежений доступ до всіх місць утримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів;

d) можливість проводити приватні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто або, за необхідності, через перекладача, також з будь-якою іншою особою, яка, на думку Підкомітету з недопущення, може надати відповідну інформацію;

e) право безперешкодно вибирати місця, які він бажає відвідати, та осіб, з якими він бажає поспілкуватися.

2. Заперечення стосовно відвідування конкретного місця утримання під вартою можуть ґрунтуватися лише на таких міркуваннях, що виникли у терміновому порядку, є переконливими та які стосуються національної оборони, державної безпеки, стихійних лих або серйозних заворушень в місці передбачуваного відвідування, які тимчасово перешкоджають проведенню такого відвідування. Наявність оголошеного надзвичайного стану як такого не може наводитися державою-учасницею як причина для заперечення проти проведення відвідування.

Стаття 15

Жодний орган або посадова особа не може призначати, застосовувати, дозволяти або допускати будь-яку санкцію стосовно будь-якої особи або організації за повідомлення Підкомітету з недопущення або його членам будь-якої інформації, правдивої чи хибної, і жодна така особа чи організація не можуть бути будь-яким іншим чином обмежені.

Стаття 16

1. Підкомітет з недопущення надсилає свої рекомендації та зауваження в конфіденційному порядку державі-учасниці та, за необхідності, національному превентивному механізму.

2. Підкомітет з недопущення публікує свою доповідь разом з будь-якими зауваженнями відповідної держави-учасниці у випадку надходження відповідного прохання від держави-учасниці. Якщо держава-учасниця оприлюднює частину доповіді, Підкомітет може опублікувати доповідь повністю або частково. Разом із цим дані особистого характеру не можуть публікуватись без прямо висловленої згоди відповідної особи.

3. Підкомітет з недопущення подає відкриту щорічну доповідь про свою діяльність Комітету проти катувань.

4. Якщо держава-учасниця відмовляється співробітничати з Підкомітетом з недопущення відповідно до статей 12 та 14 або відмовляється вживати заходів для

поліпшення стану у світлі рекомендацій Підкомітету з недопущення, Комітет проти катувань може на прохання Підкомітету, після того, як держава-учасниця отримає можливість викласти свої міркування, прийняти більшістю голосів своїх членів рішення виступити з публічною заявою із цього питання або опублікувати доповідь Підкомітету.

Частина IV

Національні превентивні механізми

Стаття 17

Не пізніше ніж через один рік після набуття чинності цим Протоколом або його ратифікації чи приєднання до нього кожна держава-учасниця підтримує, призначає або створює один або кілька незалежних національних превентивних механізмів для недопущення катувань на національному рівні. Механізми, засновані децентралізованими органами, можуть, для цілей цього Протоколу, призначатись як національні превентивні механізми, якщо вони відповідають вимогам його положень.

Стаття 18

1. Держави-учасниці гарантують функціональну незалежність національних превентивних механізмів, а також незалежність їхнього персоналу.

2. Держави-учасниці вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб експерти національного превентивного механізму мали необхідний потенціал та професійні знання. Вони забезпечують гендерний баланс та адекватну представленість існуючих в країні етнічних груп та груп меншин.

3. Держави-учасниці зобов'язуються надавати необхідні ресурси для функціонування національних превентивних механізмів.

4. Під час створення національних превентивних механізмів держави-учасниці враховують принципи, що стосуються статусу національних закладів із захисту й заохочення прав людини.

Стаття 19

Національним превентивним механізмам надаються, як мінімум, такі повноваження:

а) регулярно розглядати питання про поведження з позбавленими волі особами в місцях утримання під вартою, визначених в статті 4, з метою посилення, за необхідності, їхнього захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання;

б) надавати рекомендації відповідним органам для цілей поліпшення поведження з позбавленими волі особами та умов їхнього утримання і не допускати

катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання з урахуванням відповідних норм Організації Об'єднаних Націй;

с) надавати пропозиції та зауваження, що стосуються чинного законодавства або законопроектів.

Стаття 20

Для того щоб національні превентивні механізми могли виконувати свій мандат, держави – учасниці цього Протоколу зобов'язуються надавати їм:

а) доступ до будь-якої інформації про чисельність позбавлених волі осіб у місцях утримання під вартою, визначених у статті 4, а також про кількість таких місць та їхнє місцезнаходження;

б) доступ до будь-якої інформації, що стосується поводження з цими особами, а також умов їх утримання під вартою;

с) доступ до будь-яких місць утримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів;

д) можливість проводити приватні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто, або, за необхідності, через перекладача, а також з будь-якою іншою особою, яка, на думку національного превентивного механізму, може надати відповідну інформацію;

е) право безперешкодно вибирати місця, які вони бажають відвідати, та осіб, з якими вони бажають поспілкуватись;

ф) право встановлювати контакти з Підкомітетом з недопущення, надсилати йому інформацію та зустрічатися з ним.

Стаття 21

1. Жодний орган чи посадова особа не може призначати, застосовувати, дозволяти або допускати будь-яку санкцію стосовно будь-якої особи чи організації за повідомлення національному превентивному механізму будь-якої інформації, правдивої чи хибної, та жодна така особа чи організація не можуть бути яким-небудь іншим чином обмежені.

2. Конфіденційна інформація, зібрана національним превентивним механізмом, не підлягає розголошенню. Дані особистого характеру публікуються лише за прямо вираженою згодою відповідної особи.

Стаття 22

Компетентні органи відповідної держави-учасниці вивчають рекомендації національного превентивного механізму та вступають з ним у діалог стосовно можливих заходів зі здійснення.

Стаття 23

Держави – учасниці цього Протоколу зобов'язуються публікувати й розповсюджувати щорічні доповіді національних превентивних механізмів.

Частина V**Заява****Стаття 24**

1. Після ратифікації держави-учасниці можуть зробити заяву стосовно відстрочки здійснення своїх зобов'язань або відповідно до частини III, або відповідно до частини IV цього Протоколу.

2. Така відстрочка діє максимум три роки. Після подання відповідних матеріалів державою-учасницею і після консультацій з Підкомітетом з недопущення Комітет проти катувань може продовжити цей період ще на два роки.

Частина VI**Фінансові положення****Стаття 25**

1. Витрати, зроблені Підкомітетом з недопущення в ході виконання цього Протоколу, покриваються Організацією Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй забезпечує необхідний персонал та умови для ефективного здійснення функцій Підкомітету з недопущення відповідно до цього Протоколу.

Стаття 26

1. Відповідно до належної процедури Генеральної Асамблеї створюється Спеціальний фонд, що управляється згідно з фінансовими положеннями та правилами Організації Об'єднаних Націй, для надання допомоги у фінансуванні здійснення рекомендацій, винесених Підкомітетом з недопущення державі-учасниці після відвідання, а також освітніх програм національних превентивних механізмів.

2. Цей Спеціальний фонд може фінансуватися за рахунок добровільних внесків, що виплачуються урядами, міжурядовими та неурядовими організаціями та іншими приватними або державними утвореннями.

Частина VII**Заключні положення****Стаття 27**

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка підписала Конвенцію (995_085).

2. Цей Протокол підлягає ратифікації будь-якою державою, яка ратифікувала Конвенцію (995_085) або приєдналась до неї. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої держави, яка ратифікувала Конвенцію (995_085) або приєдналась до неї.

4. Приєднання відбувається шляхом здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй документа про приєднання.

5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй інформує всі держави, які підписали цей Протокол або приєднались до нього, про здачу на зберігання кожної ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання.

Стаття 28

1. Цей Протокол набуває чинності 30-го дня після здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй 20-ї ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікувала цей Протокол або приєдналася до нього після здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Протокол набуває чинності 30-го дня після здачі на зберігання її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 29

Положення цього Протоколу поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 30

Будь-які застереження до цього Протоколу не допускаються.

Стаття 31

Положення цього Протоколу не зачіпають зобов'язань держав-учасниць за будь-якими регіональними конвенціями, заснованими на системі відвідувань місць

утримання під вартою. Підкомітету з недопущення та органам, заснованим відповідно до таких регіональних конвенцій, пропонується консультуватися та співробітничати один з одним, з тим щоб уникати дублювання та забезпечувати ефективне досягнення цілей цього Протоколу.

Стаття 32

Положення цього Протоколу не зачіпають зобов'язань держав-учасниць за чотирма Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) та Додатковими протоколами до них від 8 червня 1977 року (995_199, 995_200), а також прав будь-якої держави дозволяти Міжнародному комітету Червоного Хреста відвідувати місця утримання під вартою в ситуаціях, які не охоплюються міжнародним гуманітарним правом.

Стаття 33

1. Будь-яка держава-учасниця може будь-коли денонсувати цей Протокол шляхом надіслання письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який потім інформує про це інші держави – учасниці цього Протоколу та Конвенції (995_085). Денонсація набуває чинності після закінчення одного року після отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

2. Така денонсація не звільняє державу-учасницю від її зобов'язань за цим Протоколом у зв'язку з будь-якою дією чи ситуацією, які могли мати місце до дати набуття чинності денонсацією, або заходами, які Підкомітет з недопущення вирішив або може вирішити вжити стосовно відповідної держави-учасниці, і денонсація жодним чином не завдає шкоди триваючому розгляду будь-якого питання, яке вже розглядалося Підкомітетом до дати набуття чинності денонсацією.

3. Після дати набуття чинності оголошеною державою-учасницею денонсацією Підкомітет з недопущення не може починати розгляд будь-якого нового питання, що стосується цієї держави.

Стаття 34

1. Будь-яка держава – учасниця цього Протоколу може запропонувати поправку та надіслати її Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар потім надсилає запропоновану поправку державам – учасникам цього Протоколу з проханням повідомити йому, чи згодні вони зі скликанням конференції держав-учасниць з метою розгляду цієї пропозиції та проведення голосування стосовно неї. Якщо протягом чотирьох місяців з дати надіслання такого листа принаймні одна третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю у дві третини держав-учасниць, що були присутні та брали участь у голосуванні на цій конференції держав-учасниць,

надсилається Генеральним секретарем усім державам-учасникам для прийняття.

2. Поправка, затверджена відповідно до пункту 1 цієї статті, набуває чинності після її прийняття більшістю в дві третини держав – учасниць цього Протоколу відповідно до їхніх конституційних процедур.

3. Після набуття чинності поправками вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цього Протоколу та будь-які попередні поправки, які були ними прийняті.

Стаття 35

Членам Підкомітету з недопущення та членам національних превентивних механізмів надаються привілеї та імунітети, які необхідні для незалежного здійснення ними своїх функцій. Членам Підкомітету надаються привілеї та імунітети, перераховані в розділі 22 Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 року (995_150), з дотриманням положень розділу 23 тієї ж Конвенції.

Стаття 36

Під час відвідування держави-учасниці члени Підкомітету з недопущення без шкоди для положень та цілей цього Протоколу й тих привілеїв та імунітетів, якими вони можуть користуватися:

- а) дотримуються законів та норм держави відвідування;
- б) утримуються від будь-яких дій чи діяльності, несумісних з неупередженням і міжнародним характером їхніх обов'язків.

Стаття 37

1. Цей Протокол, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський та французький тексти якого є однаково автентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає засвідчені примірники цього Протоколу всім державам.

Проект ЗАКОНУ УКРАЇНИ**Про Національний комітет України
з запобігання катуванням***(Витяги)***Стаття 3.** Принципи діяльності Національного комітету

Діяльність Національного комітету ґрунтується на принципах законності, незалежності, колегіальності, об'єктивності, прозорості, доступності для громадськості, врахування загальновизнаних міжнародних норм та стандартів у галузі захисту прав людини, повноти і всебічного розгляду питань та обґрунтованості прийнятих рішень.

Національний комітет не може делегувати свої повноваження третім особам, окрім випадків, передбачених цим Законом. Голова Національного комітету або його члени не можуть одноосібно здійснювати функції, покладені на Національний комітет.

Стаття 5. Склад Національного комітету

Національний комітет складається з восьми членів.

Члени Національного комітету призначаються на посаду та звільняються з посади Верховною Радою. Члени Національного комітету обирають зі свого складу Голову Національного комітету та Заступника Голови Національного Комітету.

Національний комітет є повноважним при призначенні не менше шести його членів.

Повноваження члена Національного комітету починаються з дня його призначення і тривають чотири роки, за винятком випадків, передбачених цим Законом.

Одна й та сама особа може бути повторно призначена членом Національного комітету лише двічі.

Стаття 7. Права членів Національного комітету

Члени Національного Комітету мають право:

1) невідкладного прийому Головою Верховної Ради України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, головами Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів та судів загальної юрисдикції України, Генеральним прокурором України, керівниками інших органів державної влади,

органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;

2) на безперешкодне відвідування державних установ, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності;

3) на ознайомлення з документами, у тому числі й секретними (таємними), та отримання їх копій у державних установах, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах. Доступ до інформації, пов'язаної зі службовою та державною таємницями, здійснюється в порядку, визначеному законодавчими актами України;

4) вимагати та отримувати від посадових і службових осіб державних установ сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм установ, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

5) запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються у справі;

6) відвідувати в будь-який час будь-які місця позбавлення волі, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію щодо умов їх тримання;

7) бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

8) звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

9) направляти у відповідні органи приписи Національного комітету у разі виявлення порушень прав і свобод людини для вжиття цими органами заходів щодо їх припинення та запобігання їх повторенню;

10) перевіряти, в межах компетенції, стан додержання та захисту прав і свобод людини відповідними державними установами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

11) вимагати та отримувати від відповідних органів інформацію щодо стану та/або результатів виконання приписів, запитів, розпоряджень або вказівок Національного комітету з питань, що належать до його компетенції згідно з цим Законом.

Стаття 8. Повноваження членів Національного комітету

До повноважень членів Національного комітету належить:

1) здійснення *планових регулярних відвідувань* місць, де знаходяться позбавлені волі особи, з метою попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;

2) здійснення *позапланових оперативних візитів* до місць позбавлення волі за повідомленням оперативних інспекційних груп, вказаних у статті 10 цього Закону, про необхідність таких візитів;

3) участь у розробці та внесенні в установленому порядку Президенту України, Кабінету Міністрів України пропозицій щодо удосконалення законодавства, яке регулює питання захисту прав людини у частині попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, або впливає на відповідні правовідносини.

Члени Національного комітету при здійсненні своїх повноважень зобов'язані діяти незалежно і неупереджено в інтересах людини.

Члени Національного комітету регулярно розглядають питання про поводження з позбавленими волі особами з метою посилення, за необхідності, їхнього захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Члени Національного комітету, в межах компетенції, ухвалюють *приписи*, які є обов'язковими для виконання.

Члени Національного комітету надають *рекомендації* відповідним органам для цілей поліпшення поводження з позбавленими волі особами та умов їхнього утримання, попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, ініціюють притягнення до відповідальності посадової особи, з вини якої таке поводження мало місце, а також надають *пропозиції* суб'єктам законодавчої ініціативи щодо удосконалення законодавства у відповідних сферах.

Члени Національного комітету підтримують постійний контакт з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти катувань, а також іншими міжнародними та громадськими організаціями.

Повноваження члена Національного комітету можуть бути достроково припинені у разі:

- 1) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням;
- 2) припинення ним громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України;
- 3) порушення ним вимог, передбачених частинами третьою–п'ятою статті 4 цього Закону;
- 4) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- 5) неможливості виконувати свої обов'язки за станом здоров'я;
- 6) визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання його безвісно відсутнім чи оголошення його померлим;
- 7) смерті.

Стаття 9. Секретаріат Національного комітету

Організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Національного комітету здійснює Секретаріат Національного комітету на чолі з керівником Секретаріату Національного комітету.

Фінансування діяльності Національного комітету здійснюється за рахунок Державного бюджету України та щорічно передбачається в ньому окремим рядком. Національний комітет розробляє, подає на затвердження Верховної Ради України та виконує кошторис своїх витрат.

Фінансова звітність подається Національним комітетом у порядку, встановленому законодавством України.

Верховна Рада України і відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування створюють необхідні умови для діяльності Національного комітету.

Стаття 10. Оперативні інспекційні групи

Оперативну перевірку на місцях даних про порушення прав осіб, що знаходяться в місцях позбавлення волі, у частині попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання здійснюють оперативні інспекційні групи.

Оперативні інспекційні групи створюються при Міністерстві юстиції, Міністерстві внутрішніх справ, Департаменті з питань виконання покарань, Міністерстві оборони, Державній прикордонній службі, Міністерстві охорони здоров'я, Міністерстві освіти і науки, Міністерстві праці та соціальної політики в кожній області.

До складу оперативних інспекційних груп входять п'ять представників від центральних органів виконавчої влади, визначених у частині другій цієї статті, та п'ять представників від громадських організацій.

Персональний склад частини оперативних інспекційних груп від центральних органів виконавчої влади затверджуються керівниками центральних органів виконавчої влади, визначених у частині другій цієї статті, які призначають цих представників.

Персональний склад частини оперативних інспекційних груп від громадських організацій затверджує Національний комітет за поданням громадських організацій.

Фінансування діяльності оперативних інспекційних груп здійснюється у межах відповідних щорічних бюджетних призначень центральних органів виконавчої влади, при яких створюються оперативні інспекційні групи.

Оперативні інспекційні групи уповноважені:

1) відповідно до мандата Національного комітету відвідувати місця позбавлення волі без попереднього повідомлення та згоди органів державної влади за приписом Національного комітету;

- 2) зустрічатися з особами, що перебувають в місцях позбавлення волі;
- 3) ознайомлюватися з обставинами затримання, тримання під вартою та утримання осіб в місцях позбавлення волі;
- 4) отримувати доступ до матеріалів справи осіб в місцях позбавлення волі;
- 5) виконувати інші функції, визначені мандатом Національного комітету.

Стаття 11. Гарантії здійснення Національним комітетом своїх функцій

Для належного виконання Національним комітетом своїх функцій органи влади зобов'язані надавати:

- 1) доступ до будь-якої інформації про чисельність позбавлених волі осіб у місцях утримання під вартою, визначених у пункті 6 частини першої статті 7, а також про кількість таких місць та їхнє місцезнаходження;
- 2) доступ до будь-якої інформації, що стосується поводження з цими особами, а також умов їх утримання під вартою;
- 3) доступ до будь-яких місць утримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів;
- 4) можливість проводити конфіденційні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто, або, за необхідності, через перекладача, а також з будь-якою іншою особою, яка, на думку Національного комітету, може надати відповідну інформацію;
- 5) можливість безперешкодно вибирати місця, які вони бажають відвідати, та осіб, з якими вони бажають поспілкуватись;
- 6) Жодний орган чи посадова особа не може призначати, застосовувати, дозволяти або допускати будь-яку санкцію стосовно будь-якої особи чи організації за повідомлення Національному комітету будь-якої інформації, правдивої чи хибної, та жодна така особа чи організація не можуть бути будь-яким іншим чином обмежені.
- 7) Конфіденційна інформація, зібрана Національним комітетом, не підлягає розголошенню. Дані особистого характеру публікуються лише за прямо вираженою згодою відповідної особи.

ПОЛОЖЕННЯ
про представників Уповноваженого
Верховної Ради України з прав людини

Затверджено наказом
Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
від 26.07.2012 №7/8-12
(зі змінами, внесеними згідно із наказами Уповноваженого
від 01.11.2012 №17/8-12 та від 25.12.2012 № 22/8-12)

1. Представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Представник) є посадовими особами, яким з метою здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина делегуються визначені повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) та на яких поширюються гарантії забезпечення діяльності Уповноваженого.
2. Призначення на посаду та звільнення Представника, а також визначення його повноважень, завдань та функцій здійснюються Уповноваженим. На Представника поширюється дія Закону України “Про державну службу” та законодавство України про працю.
3. Представник Уповноваженого повинен знати та керуватися у своїй діяльності Конституцією України; чинним законодавством України, а також підзаконними нормативно-правовими актами; міжнародними правовими актами, стандартами та рекомендаціями, наказами Уповноваженого, а також цим Положенням.
4. Представник підпорядковується безпосередньо Уповноваженому, здійснює свою діяльність у межах делегованих йому повноважень, визначених завдань та функцій.
5. Представник за дорученням Уповноваженого:
 - 5.1. здійснює керівництво (координацію) діяльністю відповідного підрозділу Секретаріату Уповноваженого чи регіонального представництва Уповноваженого та відповідає за їх діяльність;
 - 5.2. бере участь у підготовці пропозицій щодо розробки і розробляє законопроекти та проекти інших нормативно-правових актів, необхідних для запобігання порушенням прав людини або сприяння їх поновленню;
 - 5.3. бере участь у засіданнях комітетів Верховної Ради України, круглих столів, семінарах, міжвідомчих робочих групах, нарадах тощо;
 - 5.4. розглядає звернення осіб;
 - 5.5. готує проекти подань та листів до Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем’єр-міністра України, народних депутатів Укра-

- їни, Генерального прокурора України, керівників центральних органів виконавчої влади, які подає на підпис Уповноваженому;
- 5.6. бере участь у підготовці проектів щорічних і спеціальних доповідей Уповноваженого;
 - 5.7. бере участь у підготовці пропозицій Уповноваженому щодо відкриття проваджень у справах про порушення прав і свобод людини, контролює їх хід;
 - 5.8. представляє Уповноваженого в Україні та за її межами;
 - 5.9. надає інформацію та коментарі з питань своєї діяльності засобам масової інформації;
 - 5.10. виконує інші завдання Уповноваженого.
6. Представник має право:
- 6.1. невідкладного прийому посадовими особами органів державної влади і органів місцевого самоврядування різних рівнів, керівниками об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, керівниками спеціалізованих підрозділів, військових частин;
 - 6.2. бути присутнім на засіданнях представницьких і виконавчих органів державної влади різних рівнів, відвідувати без перешкод підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, органи місцевого самоврядування, а також колегіальні засідання органів прокуратури, органів внутрішніх справ, митних і податкових служб, військових підрозділів, інших спеціалізованих державних органів (установ), до компетенції яких належить дотримання прав і свобод людини;
 - 6.3. на ознайомлення з документами та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, у тому числі справи, які знаходяться в судах;
(пункт 6.3. Положення викладено в редакції відповідно до наказу Уповноваженого від 25.12.2012 № 22/8-12)
 - 6.4. підписувати листи (з використанням бланка затвердженого зразка Представника Уповноваженого) до органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб (крім Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, народних депутатів України, керівників центральних органів виконавчої влади), органів прокуратури України (крім Генерального прокурора України), органів судової влади (крім голів вищих спеціалізованих судів та ВСУ), керівників підприємств, установ та організацій, громадських організацій з питань забезпечення соціально-економічних та гуманітарних прав людини, зокрема порушених у зверненнях до Уповноваженого, разом із рекомендаціями щодо дотримання стандартів у галузі прав людини, контролює їх розгляд, а також остаточні відповіді громадянам;
 - 6.5. відвідувати в будь-який час місця несвободи, опитувати осіб, які там перебувають, отримувати інформацію стосовно умов їх тримання;
 - 6.6. діяти від імені Уповноваженого та представляти його інтереси з усіма правами, що надані чинним законодавством;

- 6.7. відповідно до норм адміністративного законодавства та з передбачених законодавством підстав складати протоколи про адміністративні правопорушення;
- 6.8. подавати Уповноваженому пропозиції щодо створення та персонального складу експертних рад при Представникові.

(Положення доповнено пунктом 6.8. відповідно до наказу Уповноваженого від 01.11.2012 №17/8-12)

7. Представник зобов'язаний:

- 7.1. дотримуватися прав та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина, забезпечувати виконання покладених на нього функцій та повною мірою використовувати надані йому права.
- 7.2. зберігати конфіденційну інформацію. Це зобов'язання діє і після припинення його повноважень.
- 7.3. не розголошувати отримані відомості про особисте життя заявника та інших причетних до заяви осіб без їхньої згоди.

8. Втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також їх посадових і службових осіб у діяльність Представника забороняється. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Представника винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

9. Представник не зобов'язаний надавати будь-кому пояснень по суті справ, які закінчені або знаходяться у його провадженні.

10. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, посадові і службові особи, до яких звернувся Представник, зобов'язані співпрацювати з ним і надавати йому необхідну допомогу, зокрема:

- забезпечувати доступ до приміщень, матеріалів і документів;
- надавати інформацію і давати пояснення щодо фактичної і правової підстави своїх дій і рішень.

11. Відмова органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадових і службових осіб від співробітництва з Представником, а також умисне приховування або надання неправдивих даних, будь-яке незаконне втручання в діяльність Представника зумовлюють відповідальність відповідно до чинного законодавства.

12. Представник Уповноваженого для виконання покладених на нього завдань у встановленому порядку взаємодіє зі структурними підрозділами Секретаріату Уповноваженого, консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами і службами Уповноваженого, взаємодіє з міжнародними та неурядовими громадськими організаціями.

13. Організаційне забезпечення діяльності Представника Уповноваженого здійснює Секретаріат Уповноваженого.

Уповноважений Верховної Ради України
з прав людини

Офіційне видання

**Моніторинг місць несвободи в Україні:
стан реалізації національного превентивного механізму:
звіт за 2012 рік**

Редактор	<i>Ольга Кузьміна</i>
Дизайн і верстка	<i>Сергія Богданця</i>

Формат 70 × 100/16. Офсетний друк. Папір офсетний.